

Kıbrıs

Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi

Dr. Hâfız Cemal'in İstanbul'da Talat Bey'e (Paşa) imzaladığı Fotoğrafı (1909)
(Oğuz Karakartal Arşivi)

Hilmi Efendi'nin İstanbul Günleri
Harid Fedai

*Lefkoşa Mevlevihanesi'nin Şair
Şeyhlerinden Siyahi Mustafa Dede*
Prof. Dr. Bayram Ali Kaya

*Doktor Hâfız Cemal (Lokman
Hekim)'den Bir Teşhis ve Reçete:
Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak
İstikbal Programı (1909)*
Prof. Dr. Oğuz Karakartal

*Aydın Olmanın Sorumluluğunu
Taşıyan Bir Toplum Önderi: Osman
Örek*
Doç. Dr. Ihsan Tayhani

*Kıbrıs Apostolos Andreas
Manastırı'ndaki Sahabe "Urve Bin
Sabit" ve Mezarının Sistemik Bir
Şekilde Yok Edilmesi*
Yrd. Doç. Dr. Zeki Akçam ve
Ayşegül Akçam

Posta adresi:
Haspolat Kavşağı Yanı,
Hala Sultan Eğitim Külliyesi, C Blok
P. K. 717 Lefkoşa - Kuzey Kıbrıs
Mersin 10, Türkiye

Tel: 0392 2335522
e-mail: kaid@kisbu.edu.tr
www.http://dergipark.gov.tr/kaid

ISSN 2149-4983 e-ISSN 2149-9306

Sayı: 1 Mayıs 2017

<http://dergipark.gov.tr/kaid>

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları

| KAİD |

**KIBRIS ARAŞTIRMALARI
VE İNCELEMELERİ DERGİSİ**

I/1

(MAYIS 2017)

LEFKOŞA, 2017

Sahibi Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi adına Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ	Owner On behalf of Cyprus Social Sciences Universtiy Prof. Dr. Ismail GULEC
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Oğuz Karakartal	Publication Editor Prof. Dr. Oğuz Karakartal
Yayın Kurulu / Editorial Board Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ / Prof. Dr. Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL/ Prof. Dr. Prof. Dr. Mustafa TÜMER / Prof. Dr. Doç. Dr. İhsan TAHYANI / Assoc. Prof. Dr. Doç. Dr. Osman ERCİYAS / Assoc. Prof. Dr. Yrd. Doç. Dr. Zeki AKÇAM / Assist. Prof. Dr. Yrd. Doç. Dr. Hatice KAYHAN / Assist. Prof. Dr. Yrd. Doç. Dr. Ülkü TOSUN / Assist. Prof. Dr. Yrd. Doç. Dr. Betül TARHAN / Assist. Prof. Yrd. Doç. Dr. Etem KARA/ Assist. Prof. Dr. Dr. Seyit Özkutlu / Dr. Harid FEDAI İsmail BOZKURT	Kurum / Institute Cyprus Social Sciences Universtiy Cyprus Social Sciences Universtiy East Meditterian University The Europian University of Lefke The Europian University of Lefke Girne Amerikan University Cyprus International University Cyprus Social Sciences Universtiy Cyprus Social Sciences Universtiy Cyprus Social Sciences Universtiy Near East University KIBATEK
Türkçe Sorumlusu Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL	Language Editor (Turkish) Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL
İngilizce Sorumlusu Dr. Hale ERDEN	Language Editor (English) Dr. Hale ERDEN
Yazışma Adresi Posta adresi: Haspolat Kavşağı Yanı, Hala Sultan Eğitim Külliyesi, C Blok. P. K. 717 Lefkoşa - Kuzey Kıbrıs. Mersin 10, TÜRKİYE Tel: 0392 2335522 Web: http://dergipark.gov.tr/kaid	Correspondence Address e-mail: kaid@kisbu.edu.tr
Kapak Düzenleme Fatih DURMUŞ	Cover Art Fatih DURMUŞ
İç Tasarım Çelebi ŞENEL	Design Çelebi ŞENEL
<p>KAİD'de yayınlanan yazıların yayın hakkı Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesine aittir. Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu ise yazarlara aittir. Yılda iki kere çıkar. KAİD uluslararası, hakemli, akademik bir dergidir. Dergipark projesinde de yer almaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.</p> <p>All rights reserved by CSSU. Format, content and language responsibilities of papers belong to authors. KAİD is published two times a year. KAİD is an international academic journal and is included in the Dergipark project. The language of the journal is Turkish and English.</p>	

Başlarken...

Kıbrıs'a geldiğimden beri aklımda olan işlerden biri de bir dergi çıkarmaktı. Yeni kurulan bir üniversite olduğumuz için birçok eksikimiz vardı ve sıra bir türlü dergiye gelememişti.

İşler biraz düzene girmeye başlayınca sıra dergiye de geldi. İlk olarak konu ile ilgisi olduğunu düşündüğüm bu işe gönül vermiş olan araştırmacılarla bir araya gelmek istedim. İsimlerini yayın kurulunda da gördüğünüz Harid Fedai, İsmail Bozkurt, Prof. Dr. Oğuz Karakartal, Prof. Dr. Mustafa Tümer, Doç. Dr. İhsan Tayhani, Doç. Dr. Osman Erciyes, Dr. Seyit Özkutlu ile bu yılın başında ilk toplantımızı yaptık. Derginin adı, yılda kaç sayı olacağı, içeriği, misyonu ve vizyonunu konuştuktan sonra ilk sayısını Mayıs gibi çıkarmak üzere mutabık kaldık.

Çok şükür, her şey planlandığı gibi gitti ve *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*'nin ilk sayısını yayınladığını görmek nasip oldu. Yukarıda isimlerini saydığım değerli hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu sayıda beş araştırma, iki belge ve iki kitap tanıtma yazısı yer alıyor. Harid Fedai makalesinde Hilmi Efendi'nin İstanbul'da geçen günlerini irdeliyor. Bayram Ali Kaya Lefkoşa Mevlevihânesi'nin şair şeyhlerinden Siyahî Dede'nin şiirlerini değerlendirdiği yazısı yer alıyor. Oğuz Karakartal, bugünde hâlâ geçerliğini koruyan, bize tarihin tekerrürden ibaret olduğunu gösteren yazısı Dr. Hâfız Cemal'in hazırladığı istikbal programını konu edinen makalesi takip ediyor. İhsan Tayhani ise KKTC için çok önemli bir ismi, Osman Örek'in aydın kişiliği üzerinde durduğu makalesinin ardından Zeki Akçam ve Ayşegül Akçam'ın son yıllarda tartışma konusu olan Apostolos Andreas Manastırı'ndaki Urve b. Sabit'in mezarının nasıl ortadan kaldırılmaya çalışıldığını belgelerle gösteriyor bize.

Dergimizin bugün sadece koleksiyonerlerin özel kitaplıklarında bulunan belgeleri yayınlayacağımız bölümünde 1. Dünya Savaşı'nda esir edilip Kıbrıs'a getirilen ve şehit olan Türk askerlerin kampın İngiliz kumandanı

tarafından hazırlanan rapor yer alıyor. Onu Lapta Haydarpaşazade Cami avlusunda bulunan Mesut Ağa'nın mezar taşında yazılı tarihin okunuşu yer alıyor. Son bölümde ise Kıbrıs ile ilgili yayınlanan iki önemli kitabın tanıtım yazıları yer alıyor.

Sizi dergi ile baş başa bırakırken yazarlarımıza, hakemlerimize, yayın ve bilim kurulumuzda yer alan değerli meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ

Rektör

Bilim Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek BATIİSLAM	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Andı	İstanbul FSM Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati Develi	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İdris BOSTAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ	Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Latife SUMMERER	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Duman	İstanbul FSM Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KAYMAKÇI	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TÜMER	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	İstanbul FSM Vakfı Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL	Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Sertaç Hami BAŞEREN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turan KAÇAR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Bu Sayının Hakem Kurulu/Reviewers

Prof. Dr. Oğuz KARAKARTAL	Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU	Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi KESER	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Ali SATAN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. F. Nalan TÜRKMEN	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Osman ERCİYAS	Lefke Avrupa Üniversitesi
Yard. Doç. Dr. Eda TOK	Düzce Üniversitesi
Yard. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Sakarya Üniversitesi
Dr. Neval KONUK	Marmara Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Başlarken.....	3
Hilmî Efendi'nin İstanbul Günleri	9
<i>Harid FEDAÎ</i>	
Lefkoşa Mevlevihânesi'nin Şair Şeyhlerinden Siyâhî Mustafa Dede.....	15
<i>Bayram Ali KAYA</i>	
Dr. Hâfız Cemâl'den (Lokman Hekim) Bir Teşhis ve Reçete: "Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı" (1909)	39
<i>Oğuz KARAKARTAL</i>	
Aydın Olmanın Sorumluluğunu Taşıyan Bir Toplum Önderi: Osman Örek...53	
<i>İhsan TAYHANÎ</i>	
Kıbrıs Apostolos Andreas Manastırı'ndaki Sahabe "Urve Bin Sabit" ve Mezarının Sistematik Bir Şekilde Yok Edilmesi	75
<i>Zeki AKÇAM</i>	
<i>Ayşegül AKÇAM</i>	
Lapta Haydarpaşazade Camii Mezarlarından Mesut Ağa'nın Mezar Taşı.....	105
<i>İsmail GÜLEÇ</i>	
Kitabiyat	107

Hilmî Efendi'nin İstanbul Günleri

Harid FEDAİ*

Özet

Hilmi Efendi Kıbrıs'ın yetiştirdiği en büyük divan şairidir. İstanbul'da devrin meşhur şairleriyle boy ölçüŖecek kadar iyi bir şair olan Hilmi Efendi, Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı ve içine konulması için kitaplar hediye ettiği kütüphaneye için padişahı öven bir kaside yazar. Bu kasidenin beğenilmesi üzerine İstanbul'a çağırılır ve bir müddet orada kaldıktan sonra geri döner. Bu makalede Hilmi Efendi'nin İstanbul'a gitme ve oradaki günleri ve geri dönüşünün öyküsü anlatılmaktadır. Adalı-Kıbrıslı bir şair olarak Müftü Hilmi Efendi, İstanbul'da gurbet duygusunu derinden yaşar ve kaçarcasına memleketi Kıbrıs'a döner. Sultan II. Mehmut onun eserlerini beğenerek kendisini şairler sultan "Sultanü'ş Ŗuara" ilân eder.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Efendi, II. Mahmud, II. Mahmut Kütüphanesi.

Abstract

Hilmi Efendi is the greatest divan poet raised in Cyprus. Hilmi Efendi, a poet competing with renowned poets in Istanbul, wrote an ode praising the Sultan Second Mahmud for the library built by the Sultan who gave books to put in that library. Since his ode was liked, he was called to İstanbul. Upon staying in İstanbul for a while, he returned to Cyprus. This article tells the story of Hilmi Efendi's traveling to İstanbul, his days in İstanbul and his returning to Cyprus.

Keywords: Hilmi Efendi, Mahmud II, The Library of Mahmud II.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Sultân Mahmûd dönemi padişah, Yunan yayılcılığının ya'nî Meğali İdea'nın (Büyük Ülkü) Kıbrıs'ı da kapsamına almasında tedirgin olmuştu. Kıbrıs Türklerini aydınlatmayı düşündü. Bunun yolu da okumalarını sağlamakla olacaktı. Lefkoşa'daki Aya Sofia (Selimiye) Câminin doğu kapısı karşısına bir kütüphâne yaptırıp türlü kitaplar hediye etti. Devrin ileri gelenleri de çeşitli kitaplar hediye ettiler.

Bunun üzerine Ada'nın Türk halkı pâdişâhımıza mükâbelede bulunmak durumunda kalırlar. Bunun da en güzel yolu Pâdişâha bir kâside sunmak olur,

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Magosa-Kıbrıs

şeklinde bir karara varırlar. Peki, ammâ, kasîdeyi kim yazacaktı? Bu konuda önde gelenler arasında sessiz bir yarışma başlar. Bu vesileyle padişaha bir kâside sunmak ve onun ilgisine mazhar olmak büyük bir şerefti. Aradan bir-iki ay geçtiği halde bu cesareti kimsenin gösteremeyeceği âşikâr olmuştu. Netîcede Hasan Hilmî Efendi akla gelir. Bu zât, Kütüphânenin avlusunda bulunan Büyük Medrese’de müderrislik yapmakta. Öğrencileriyle dersleriyle ilgilenmekte, siyasal ilişkileri bulunmamaktadır. Devleti temsilen birkaç kişi huzûruna çıkıp teklifte bulunurlar. Teklifin olumlu karşılanmasının hemen ardından da bu işin en erken bir zamanda yapılmasını belirtirler. Kaybedilen zamanı telâfi etmek kaçınılmazdı.

Kasîde, beklenen zamandan daha erken hazırlanır ve kuş kanadıyla İstanbul’a gönderilir. Kırk sekiz beyitlik kasîde “târîh” düşürülerek, şöyle sonuçlanır:

*Sihâh-ı Cevherî’den eyledim târîhini tahrîr
Fünûn u ‘ilm ile sa’d oldı bu vâlâ kütübhâne(m. 1244)*

Acaba Pâdişâh Efendimiz bu kasîdeyi nasıl bulacaktır? Hasan Hilmî Efendi’nin de bu konuda kuşkusu olacak ki, şiirinin sonuna doğru şu beyti eklemekten kendisini alamaz:

*Ben ol mûr-ı hakîrem, fehm edüp ‘aczim kelâmımdan
Tebessüm ‘ârız olmak muhtemeldir ol Süleymân’e (45. beyit)*

İstanbul Günleri

Kasîde padişah tarafından çok beğenilir ve Hilmî Efendi İstanbul’a çağrılır. Pâdişâh kendisini tebrik eder ve misafiri olarak orada kalacağını söyler. Ama, çok geçmez, başkent’in önde-gelen şâirleri bu olaydan tedirgin olurlar. İstanbul’un bunca şâiri varken Kıbrıs gibi bir taşra şâirine bunca önem verilmesi de neyin nesiydi?

Lâf atmalar, şâirimizi rahatsız etme eylemleri başlatılır. Durumu II. Mahmûd işitse onları cezalandıracağı âşikâr iken, Hilmî Efendi öyle yapmaz ve sessiz kalarak durumu kabullenmelerini bekler.

*Gerçi ben şi’rim ile fahr ü mübâhât etmem
Sözlerimden olunur ma’rifetim istidlâl
Eğerçi hâk-i Kıbrıs ma’den-i zât-ı hakîrem bûd
Velî bâ fazl-ı Mevlâ tab’-ı şûh u mu’teber dârem*

[Değersiz varlığımın Kıbrıs toprağından yoğrulmuş olduğuna bakma: Tanrı (yine de) beni şûh (şâir ruhlu) ve saygın bir kişi olarak yarattı]

gibi beyitlere sahip Hilmî Efendi'yi hiç de anlamaya, kabullenmeye niyetleri yoktu.

Gün gelir, Yeniçeriler'in yerine kurulan yeni ordu, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adına bir geçit-resmi düzenlenir. Pâdişâhın dâvetlileri arasında Hilmî Efendi de var. Askerin düzeninden, mükemmelliğinden o denli etkilenir ki âdetâ doğaçlama bir kasîde kaleme alır ve sıcağı sıcağına Pâdişâha sunar. Kasîde, şâirimizin Kıbrıs'a dönmesiyle ilgili Sultân'dan izin talep eden beyitlerle sonlanır:

*Şehen-sâhâ, kerîmâ, bende-perver ma'dalet-kârâ!
Eyâ Zât-ı Şerîf'in 'âlemin ğavs ü meded-kârı!*

*Yüzüm sürdüm bi-hamdi'llah gelüp Hâk-i Mu'allâ'ya
Murâdım hâsıl oldı gördüm ol hurşîd-i envârı*

*Yine izn-i Hümâyûn'inla 'azm êtsem vatan-gâha
Varup Kıbrısdâ hasr êtsem du'âya vakt-i eshârı*

*Nezâret hizmetin Dârü'l-Kitâbın eyleyüp ihsân
Çerâğ êtmîş idiñ bu bende-i zâr-ı siyah-kârı*

*Varup ol buk'ada tedrîs-i 'ilme olayım meşğûl
Du'â-yı Devlete kasr êdeyim evrâd ü ezkârı*

*Yine fermân senindir, emriñe tâ'at da vâcibdir
Ne ğunâ emr êdersen sem' ü tâ'atdır anın kârı*

Pâdişâh, bu içten gelen ve âdetâ doğaçlama yazılan bu kasîdeyi çok çok beğenecek ve Hilmî Efendi'yi Sultânü'ş-Şu'arâ (Şâirlerin Sultânı) ya'ni "İmparatorluğun En Büyük Şâiri" i'lân edecekti. İzin talebine gelince, Nisan ayına kadar İstanbul'da kalacağını bildirir. Nisanı başka aylar izler ve günler gelip Ağustos'a dayanır. Hilmî Efendi'nin canı burnuna gelmiştir. Ağustos ayına rastlayan Rebîü'l-Evvel'in on ikisi Peygamberimizin doğum günüdür. Bu günü kutlamak için Pâdişâh, muhteşem bir alayla gelip Sultan Ahmed Câmii'nin Hünkâr Mahfilî'ndeki yerini alır ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nden bölümler okunarak dînî tören yapılır. Bu münasebetle Hilmî Efendi ise "Mevlid" başlıklı şiirini yazar. Sekizer dizeden olumuş altı bölümlük şiirinde;

*Nakş-ı semşîri olup "İnnâ Fetahnâ" sûresi
Ġâlib olsun bahr u berrde 'Asker-i Mansûre'si*

gibi güzel örnekler var. Şiir, yine izin talebiyle biter:

*Va'd-ı şâhânîñ tahallüf eylemek emr-i muhâl
İşte hengâm-ı Ağustos, geldi vakt-i i'tidâl
Hâk-ı pâyiñden recâ eyler bu demde ruhsatı
Ey ki Zât-ı Eşrefîñ dehrin veliyy-i ni'meti*

Ama, Hilmî Efendi, gelecek cevabı beklemeden, kasıdeyi bırakır ve bir gemiye atladığı gibi soluğu Kıbrıs'ta alır. Durumu hemen Pâdişâhın bilgisine sunarlar ve onun cezalandırılmasını beklerler. Öyle yaa... Zât-ı Şâhâne'nin emrine uymamak ne kelime!.. Ama, Pâdişâh, durumu tebessümle karşılayıp çok geçmeden Kıbrıs'a haber salacak ve Hilmî Efendi'nin Müftü atanmasını emredecekti.

Şairimiz 1847 yılında vefat eder ve Lefkoşa'nın Yeni Cami hazîresindeki câmie bitişik kubbenin altına gömülür. Vasiyeti üzerine kabrinde kitabe dahi yoktur.

Hilmî Efendi'den Kalanlar

Çok üretken bir şâir olduğu, kaynaklardan bilinmektedir. Kıbrıslı Belîğ Paşa, bunların derlenmesini Kıbrıslı şâir Kaytaz-zâde Nâzım Efendi'den isteyecek, O da oluşturduğu hacimli defteri Paşa'ya takdim edecekti.

Belîğ Paşa, arkadaş canlısı. İstanbul ziyaretleri, misafirlerini Kıbrıs'taki konağında ağırlamalar bir yaşam-biçimi olmuş. Günün birinde, Hilmî Efendi'nin şiirleri, misafirlerden birinin dikkatini çeker ve defterin bir süre kendisinde kalmasını rica ederek İstanbul'a döner. Ama, gidiş, o gidiş... defter bir kez daha geri dönmez.

Sıra bizim kuşağa gelince: Bizler O'nun ancak altmış dört şiirini bulup yayımladık. Hepsî degüzel, ama; Sultan Mahmud Kütüphanesi'ndeki altın yıldızlı "târîh" kasîdesi ile Sultan'ın el-yazısı olarak Kıbrıs'a ihdâ buyurdıkları iki kabartma levhanın biri Aya Sofiyâ (Selimiye) ve öteki Tuzla'daki Hala Sultan Câmi'i'ne asılması münasebetiyle Hilmî Efendi'nin kaleme aldığı ve günümüze kadar işbu yapıları süsleyen iki levhayla iki kaside o günlerin en can-alıcı yansımalarıdır.

Hasan Hilmî Efendi'nin şiirlerini kitaplaştıırken, yenilerinin de birgün bulunabileceğini hep içimde taşımışımdır. Nihayet bu dileğim birgün gerçekleşti. Ocak 2016 da edindiğim M. Kayahan Özgül'ün *Dîvân Yolu'nda Pera'ya Selâmetle* adlı kitabının bibliyografyasında Hilmî Efendi'nin bir dîvânçesine rastladım. Künyesini, Ankara'daki kadîm dostum Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat'a ilettim ve çok geçmeden Dîvânçenin sureti elimdeydi. 18 varaklık

Dîvânçede 71 adet şiir var; bunlardan 35 tanesi hiç görmediklerimizdir. İlk fırsatta onları da yayın yaşamına geçirmeğe çalışacağız.

Dîvânçe'deki kayıttan anlaşıldığına göre işbu eser, kitapçı Ahmet Halit Yaşaroğlu'dan Devletçe satın alınan kitaplar arasında olup Ankara'daki Millî Kütüphane'ye aktarılmış bulunuyor. (42 B158.)

Dîvânçe'de ebced hesabıyla düşürülen "târîh"ler çoğunluktadır. Bunlardan birini, Lârnaka Tuzlası'nda yapılan Tahaffuz-hâne ya'nî Karantina Evi ile ilgili olanı aktararak sözlerimizi noktalayalım.

Târîh-i Tahaffuz-hâne-i Kıbrıs

Der İskele-i Tuzla

*Şehen-şâh-ı cihân 'Abdü'l-Mecîd Hân-ı zafer-rehber
Cihân-dârân 'adâlet-pîşe Hâkân-ı kerem-perver*

*Hudâvend-i Mu'azzam zîb-i evreng-i hilâfet kim
Vücûd-ı eşrefidir 'âleme mihr-i ziyâ-güster*

*Ri'âyet eyleyüp kânûn u şer' ü hükmine her dem
Nizâm-ı dîn ü devlet oldı tedbîriyle muhkem-ter*

*Tahaffuz-hâneler inşâ' édüp etrâf ü eknâfe
Berâyâyı bu yüzden cûd u ihsânıyla hıfzeyler*

*Yapıldı belde-i Kıbrısdâ bir 'âlî tahaffuz-gâh
Metânetde letâfetde nazîrin görmemiş gözler*

*Giren mahfûz olur âlâyış-i renc ü nevânîden
Çıkan mahfûz olup eyler du'a-yı devletin ezber*

*Müzeyyen hâl-i 'anber-bâr ile ruhsâr "târîh"i
Yapıldı cân-fezâ Dârü'l-Hıfz Kıbrısdâ zîb-âver(Sene 1264)*

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

Kaynakça:

- Buluç, Naim. Hasan Hilmî Efendi ve Şiirleri, *Hür Söz Gazetesi*, Lefkoşa 1. 3. 1950-26. 4. 1950
- Çağdaş, Devlet. *Kıbrıs'ta Türk Devri Eserleri*, Lefkoşa: 1965
- Fedai, Harid. Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 9*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı, 1997.
- Fedai, Harid. *Kıbrıs Müftüsü Hilmî Efendi*, I. Baskı Lefkoşa 1998; II. Baskı, Lefkoşa 2000.
- Gövsâ, İbrahim Alâeddin. *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, İstanbul: İskit Yayınları, [t. y.]
- Konur, İsmet. *Kıbrıs Türkleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1938.
- Özgül, M. Kayahan. *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle*, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Kıbrıs Sultan İkinci Mahmud Kütüphanesi*, Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1964.

Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin Şair Şeyhlerinden Siyâhî Mustafa Dede

Bayram Ali KAYA*

Özet

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatından sonra kurulan ve zaman içinde sistemli bir tarikat hâline gelen Mevlevîlik düşünce, kültür, sanat ve edebiyat hayatımıza doğrudan ya da dolaylı bir şekilde pek çok katkıda bulunmuştur. Bu süreçte mevlévîhâneler Mevlevîliğin hayata dönük yüzü olmuş, çeşitli düşünce, eğitim ve sanat faaliyetleri daha ziyâde bu mekânlar vâsıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Bağdat, Şam, Halep, Saraybosna, Filibe, Selanik, Üsküp vd. gibi Anadolu coğrafyası dışındaki Osmanlı şehirlerinde kurulan önemli Mevlevî dergâhlarından biri olan Lefkoşa Mevlevîhânesi, adanın fethinden yirmi iki yıl sonra, Arap Ahmet Paşa tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda şehre kimlik kazandıran önemli mekânlardan biri olan Lefkoşa Mevlevîhânesi'nden günümüze sadece semâhâne ve türbe bölümleri ulaşmıştır. Yapı günümüzde Mevlevî Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde, kuruluşundan itibaren birçok ismin postnişin olarak görev yaptığı bilinmektedir. Esasen şeyh efendiler arasında sanatın bir veya birkaç dalı ile ilgilenmiş, bilhassa şairlik yönü bulunan başka isimler de olmakla birlikte, bildirinin amacı ve çerçevesi gereği, bunlardan sadece Siyâhî Mustafa Dede üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Lefkoşa Mevlevihanesi, Siyahi Mustafa Dede, Mevlevilik

Abstract

The Mevlevi, which was founded after the death of Mevlana Celâleddîn-i Rûmî and which has been a systematic sect in time, has contributed directly or indirectly to our life of thought, culture, art and literature very much. In this process, the Mevlevihans were the faces of the Mevlevi religion, and the various activities of thought, education and art were conducted more or less through these places.

The Nicosia Mevlevihane, one of the important Mevlevi dergâhs (the dervish) established in Ottoman cities outside of Anatolian geography such as Baghdad, Damascus, Aleppo, Sarajevo, Plovdiv, Thessaloniki, Skopje and others, was founded by Arap Ahmet Pasha twenty-two years after the conquest of the island. At the same time, from the Nicosia Mevlevihan³, which was one of the important places giving identity to the city, today only left semahane and tomb sections. Since it has been founded, it is known that in the Nicosia Mevlevihane there were many names served as the postnis (the sheikh of the dervish).

Today, the building serves as the Mevlevi Museum. In fact, although there were other names dealing with one or several branches of art and getting interested especially in poetry among the sheikh masters, due to the purpose and frame of the article, only Siyahî Mustafa Dede was emphasized.

Keywords: Nicosia Mevlevihan, Siyahi Mustafa Dede, whirling dervishes

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Kıbrıs'ta dünyaya gelen Siyâhî Mustafa Dede, hocası Dânişî Ali Dede'nin Kudüs Mevlevîhânesi'ne tâyini üzerine bir süre Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde onun derslerini devam ettirmiştir. Daha sonra Gelibolu ve Mısır Mevlevîhânesi'nde postnişânlık yapmış, akabinde tekrar Lefkoşa'ya tâyin olunmuş ve vefâtına dek bu dergâhta irşad vazifesini sürdürmüştür. Mustafa Sâkîb Dede ve Nesîb Yusuf Dede gibi birçok ünlü Mevlevî şahsiyetin yetişmesine katkı sağlamış olan Siyâhî Mustafa Dede'nin annesi Habeşî asıllıdır. Kendisi de siyah çehreli olduğundan, daha ziyâde şiirlerinde kullandığı Siyâhî mahlası ile anılmıştır. Bir dîvânî olan Siyâhî Mustafa Dede'nin bilhassa gazelleri âşıkâne, rindâne ve ârifânedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatından sonra kurulan ve zaman içinde sistemli bir tarikat hâline gelen Mevlevîlik, düşünce, eğitim, kültür, sanat ve edebiyat hayatımıza doğrudan ya da dolaylı birçok katkı sağlayarak pek çok değerli şahsiyetin yetişmesine ve son derece önemli eserlerin üretilmesine vesile olmuştur. Bu süreçte mevlevîhâneler, Mevlevîliğin hayata dönük yüzü olmuş ve Mevlevî edebiyatı, mûsikisi, hatta estetiği olarak nitelenen çeşitli sanat faaliyetleri daha ziyâde bu mekânlar yahut buralarla ilişkili çevreler vâsıtasıyla gerçekleştirilmiştir (Genç, 1999: 59).

Kaynaklarda Kıbrıs Mevlevîhânesi, Ahmet Paşa Mevlevîhânesi, Ferhat Paşa Mevlevîhânesi, Girne Kapısı Mevlevî Tekkesi, Lefkoşa Mevlevî Tekkesi vb. adlarla anıldığı görülen Lefkoşa Mevlevîhânesi¹, Arap Ahmed Paşa² tarafından 1002/1593-1594 tarihinde ve şehrin merkezinde yer alan

- 1 Lefkoşa Mevlevîhânesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, Girne-Kıbrıs 1986, c. 2, s. 865-866, 868-871; Halil Fikret Alasya, "Lefkoşa Mevlevî Tekkesi", Selçuk Ü., I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, Konya 3-5 Mayıs 1987, *Tebliğler*, Konya 1988, s. 99-108; Hasan Özönder, "Kıbrıs'ta Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", Selçuk Ü., VI. Milli Mevlânâ Kongresi, Konya 24-25 Mayıs 1992, *Tebliğler*, Konya 1993, s. 108-117; Harid Fedai-Mustafa Haşim Altan, *Lefkoşa Mevlevîhânesi*, Ankara 1997.
- 2 Çeşitli belgelerde adı Seyyid/Seydi Ahmed Paşa, Şehid Ahmed Paşa, Rodos Beyi Ahmed Paşa, Kaptan Paşa veya Kıbrıs Beyi olarak geçen Arap Ahmed Paşa (ö. ?), Rodos Sancak Beyi iken Kıbrıs'ın fethine katılmış donanma komutanlarından biridir. Adanın fethinden hemen sonra Sultan II. Selim tarafından Kıbrıs Beylerbeyi olarak atanmış ve en kritik dönemlerde pek çok yararlı hizmetlerde bulunmuş olan Ahmed Paşa, görevi başında iken şehit edilmiştir. Paşanın kabri, Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin türbe bölümünde girişte ve ilk sıradaki Selim Dede'nin kabrinin hemen arkasında yer almaktadır. Lefkoşa'da ayrıca, paşanın adıyla anılan bir mahalle ve bir câmi bulunmaktadır (Alasya, *a. g. m.*, s. 102; Özönder, *a. g. m.*, s. 105; Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 17-19). Semavi Eyice, *İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Ahmed Paşa Câmiî" maddesinde paşanın İstanbul'da Fındıklı'da bir yalısının bulunduğu, türbesinin de hemen bu yalının bitişiğinde olduğu bilgisine yer vermektedir. Eyice ayrıca, paşanın türbesinin yanı sıra çeşmesinin ve zevcesinin vakfı olan Hâtuniye Câmiî ile tekkesinin 1955'teki istimlak sırasında yıkıldığını ve ortadan kaldırıldığını kaydetmektedir (Eyice, *a. g. m.*, s. 115).

Girne Kapısı'na çok yakın bir mahalde, kendi özel mülkü olan arazi üzerinde kurulmuştur (Altan, 1986: 2/866-867; Özönder, 1993: 101; Fedai-Altan, 1997: 6, 9).³

Lefkoşa Mevlevihânesi, adanın fethinden itibaren Kıbrıs Türk tarihinin parlak sayfalarından birini oluşturmuş, adada Mevlevîliğin odak noktası olmuş, bilhassa Osmanlı idaresinde bulunduğu asırlar boyunca Kıbrıs'ın dinî, tasavvufî, sosyal, kültürel ve sanatsal hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Zaman içinde ve değişen şartların da etkisiyle aslî fonksiyonlarını icrâ etmekte her geçen gün daha da zorlanan mevlevihânenin deriş hücreleri, mutfağı ve diğer bazı bölümlerine 1956 yılında, çocuk yuvası olarak kullanılmak üzere, el konulmuştur. 1962 yılında ise yapı, esaslı bir bakım ve onarımdan geçirilerek Etnoğrafya Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Altan, 1986: 2/871; Alasya, 1988: 103; Özönder, 1993: 100, 108; Fedai-Altan, 1997: 40-47; Numan, 2003: 126-127). Mevlevihâne, günümüzde Mevlevî Müzesi olarak kullanılmakta, adanın bilhassa kültürel ve sanatsal hayatına katkı sağlamaya devam etmektedir.

Kaynaklarda mevlevihâne postnişinleri arasında, tâyin tarihi belgelen- dirilebilen ilk şeyh olarak Sâdeddin ibn Muharrem Dede'nin (ö. ?) adı geçmektedir. 1016/1607-1608 tarihli bir belgeye göre Ferhad Paşa, tekkeyi genişlettikten sonra mesnevihân talebiyle Konya'ya başvurmuş ve Sâdeddin Dede, Konya Âsitânesi Postnişini Ebûbekir Dede tarafından 1016 yılında Lefkoşa Mevlevihânesi'ne şeyh olarak atanmıştır (Altan, 1986: 2/866; Fedai-Altan, 1997: 10-12).

3 Esasen adanın fethinden kısa süre sonra kurulduğu anlaşılan mevlevihânenin, bazı kaynaklarda Lefkoşa'da medfun Emine Hanım (kabri mevlevihânenin arka cephesinde, bahçe kısmındadır) tarafından bağışlanan bir arazi üzerinde 17. yüzyılda inşa edildiği (Alasya, *a. g. m.*, s. 100; İbrahim Numan, "Lefkoşe Mevlevihânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 27, s. 126); 4 Ramazan 1273/28 Nisan 1857 tarihli bir beratta ise 16 Cemâziyelevvel 1179/31 Ekim 1765 tarihinde kurulduğu belirtilmektedir. Bu vb. farklı tarihlerin, adanın fethinden hayli sonraki bir zamana âit olmaları sebebiyle şüphe ile karşılanması gerektiğini belirten Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan'a katıldığımızı belirtmek isteriz (Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 6). Kanaatimizce bu tür tarihler, benzer yapıların geçmişlerinde sıkça karşılaştığımız bir durum olan, ana yapı ya da meşrûatlarının farklı zamanlarda ve farklı kişiler eliyle gerçekleştirilen tâmirat, tâdilât; hatta yeniden inşa faaliyetlerini gösteren tarihlerdir. Lefkoşa Mevlevihânesi'ne yönelik bu tür inşa faaliyetlerine örnek olmak üzere, mevlevihânenin 1016/1607-1608 tarihinde Ferhad Paşa eliyle genişletilmesini vererebiliriz (Altan, *a. g. e.*, c. 2, s. 866; Özönder, *a. g. m.*, s. 104; Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 10). Siyâhi Dede'nin düşürdüğü bir tarih manzumesinden hareketle öğrendiğimiz, tekkenin 1092/1681-1682 yılında onarım geçirdiği bilgisi de bir diğer örnek olarak verilebilir (T. VI/20, *Dîvân*, 52a; Gülşah Cangöz, *Siyâhi Dede Dîvânı, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2010, s. XXXI, 173). Bildiride yer verilen şiiir kısaltma ve numaralarında Cangöz'ün tezine bağlı kalınmıştır.

Dergâh şeyhliğine daha sonra, aşağıda isimleri verilen kişilerin atandığı görülmektedir:⁴ Siyâhî Mustafa Dede⁵ (ö. 1122/1710-1711), onun oğlu ve Siyâhîzâde olarak da anılan Ârif Mehmed Dede, (ö. 1138/1725-1726), Lefkoşalı Hızır Dede denilmekle meşhur Handî Hızır Dede (ö. 1140/1727-1728), Mehmed Sadri Dede (ö. ?), Ârif Dede (ö. 1179/1765-1766)⁶, Seyyid Abdullah Dede (ö. ?), Mustafa Dede (ö. 1228/1813), Seyyid Fezullah/Fevzî Dede (ö. 1267/1850-1851), Mustafa Safvet Dede (ö. 1311/1893-1894)⁷, Konyalı Derviş Ali Dede (ö. ?), Mehmed Celâleddîn Efendi⁸

- 4 Biz, dergâh şeyhlerinin kimler olduğu ve sıraları konusunda, şimdilik kaydıyla, Fedai ve Altan'ın birlikte hazırladıkları eseri esas aldık. Bununla birlikte şeyh efendilerin isimlerine kaynaklarda farklı sıralamalarla yer verildiği görülmektedir. Örneğin bir eserde Sadri Dede ikinci sırada gösterilirken (bk. Altan, *a. g. e.*, s. 868), bir diğer eserde beşinci sırada gösterilmektedir (bk. Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 24). Atanma tarihlerinin yanı sıra vefat tarihlerine de bakıldığında bu sıralamalarda problem olabileceği, dolayısıyla tekke şeyhlerinin sıralamaların yanı sıra sayılarının da daha ayrıntılı bir çalışmayla ortaya konulmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Kanaatimizce, en azından atanma tarihleri ile vefat tarihleri arasındaki bilgi boşluklarının giderilmesi, adı bazı kaynaklarda dergâhın şeyhi olarak geçen Dânişi Ali Dede (bk. Esrar Dede, *Tezkire-i Suarâyı Mevleviyye*, Hazırlayan: İlhan Genç, Ankara 2000, 179) gibi isimlerin de dikkate alınması gerekir. Yine örneğin Sadri Dede, 1132/1719-1720 yılında atanmıştır ki bize göre sıralamadaki yeri en azından Handî Hızır Dede'den önce olmalıdır. Mevlevîhâne duvarında asılı bir çerçevede Lefkoşa Mevlevîhane Şeyhleri başlığıyla verilen ve kaynak belirtilmeyen bir listede ise tekke şeyhleri, sıralaması ve verilen bazı kısa bilgi notları şu şekildedir: 1. Şeyh Sâdeddin İbn Muharrem (Konya'dan atanmış ilk şeyhlerdendir), 2. Şeyh Mustafa Siyâhî Dede (Kıbrıslı olup 1710 yılında vefat etmiştir. Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 3. Şeyh Sadri Dede (1719'da Konya'dan atanmıştır), 4. Şeyh Ârif Efendi (Şeyh Mustafa Siyâhî Dede'nin oğlu olup 1725 yılında vefat etmiştir) 5. Şeyh Hızır Dede [Handî Dede] Efendi (Kıbrıslı olup 1727'de vefat etmiştir), 6. Şeyh Ârif Dede (Konyalı olup Sadri Dede'nin vefatından sonra atanmıştır. 1765 yılında vefat etmiş ve Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 7. Şeyh Abdullah Dede (Kıbrıslı olup 1765'te atanmıştır. Şeyhlik görevinde başarısız olmasından dolayı aynı yıl görevden alınmıştır), 8. Şeyh Mustafa Dede (Lefkoşalı olup 1765'te atanmıştır. 1813'te vefat etmiştir. Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 9. Şeyh Fezullah Dede (1810 yılında atanmıştır. 1850 yılında vefat etmiş olup Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 10. Şeyh Mustafa Safvet Dede (Babası Şeyh Fezullah Dede'nin ölümünden sonra şeyh olmuştur. 1856'da görevden [alınmıştır]), 11. Şeyh Derviş Ali Dede (Konyalı olup 1856-1860 yılları arasında şeyhlik yapmıştır), 12. Şeyh Safvet Dede (İkinci kez şeyh olan Mustafa Safvet Dede, 1894'de Hac'da vefat etmiştir), 13. Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi (1894-1930 yılları arasında görev yapmış Kıbrıslı bir şeyhtir. 1931 yılında vefat etmiş ve Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 14. Şeyh Selim Dede (1932 yılında Şam'dan atanmış bir şeyhtir. 1953 yılında vefat edinceye dek şeyhlik yapmıştır. Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 15. Şeyh Hâfız Şefik Efendi (1890-1974 yılları arasında yaşamış olup [Lefkoşa] Selimiye Câmii baş imamlarından. 1953-1963 yılları arasında şeyhlik yapmıştır).
- 5 Bundan sonra daha çok Siyâhî Dede olarak anılacaktır.
- 6 Ârif Dede, aynı zamanda, adanın fethinin tarihini anlatan *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'in müellifidir (bk. Harid Fedai, *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, Ankara 1997).
- 7 Mustafa Safvet Dede, Konyalı Derviş Ali Dede'den sonra ikinci kez şeyhlik makamına getirilmiştir.
- 8 Mustafa Safvet Dede, hac farızasını yerine getirmek için gittiği kutsal topraklarda vefat ettiğinde yerine oğlu Celâleddîn Efendi tâyin edilmiştir. 1925 yılında Türkiyede tekke ve zâviyeler kapatılmış olmasına rağmen Lefkoşa'daki hizmetlerini sürdüren, dergâha önemli katkılarda bulunan ve aynı zamanda Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin gerçek anlamda son şeyhi kabul edilen Celâleddîn Efendi vefat ettiğinde Kıbrıs İngilizlerin idaresine geçmiş, dolayısıyla adadaki Türk vakıflarının yönetimi de tamamen onların denetimine girmiştir. Tekkede semâ âyinleri 4 Eylül 1938 yılına kadar icrâ edilmekle birlikte,

(ö. 22 Eylül 1931)⁹, Şamlı Selim Dede (ö. 8 Aralık 1953)¹⁰ ve Hâfız Şefik Efendi (ö. 11 Kasım 1974) (Altan, 1986: 2/868; Alasya, 1988: 102-103; Özönder, 1993: 106; Fedai-Altan, 1997: 10-13, 19-46; Genç, 1999: 64-65; Genç, 2000: 353; Fedai, 2003: 377-378; Numan, 2003: 126).

Siyâhî Mustafa Dede'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Kaynaklardan hareketle, “Siyâhî” olarak anılan ve şairlik yönleri bulunduğu kaydedilen şu isimler belirlenmiştir:

Siyâhî Çelebi (Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşamış olup Tireli derviş-meşrep bir dîvân şairidir), Siyâhî/Arap-Siyah (Medrese eğitimi görmüş Rumelili bir dîvân şairi olup 1605'te vefat etmiştir), Siyâhî/Sipâhî Mustafa Efendi (Dîvân-ı hümayûn kâtipliğinde bulunmuş Bosnalı bir dîvân şairi olup 1651-1652'de vefat etmiştir), Siyâhî Ahmed Efendi (İstanbul'da doğmuş hattat bir dîvân şairi olup 1687-1688'de Trabzon'a giderken Lakva/Ağva sâhlinde vefat etmiştir), *Siyâhî Mustafa Dede*, Mustafa Siyâhî Efendi (Kadılık görevinde bulunmuş bir dîvân şairi olup 1190/1776-1777'de vefat etmiştir), Kul Siyâhî (Yaşadığı yüzyıl belli olmayan bir halk şairidir).¹¹

Siyâhî olarak anılanlar içinde en ünlülerinden biri olmakla birlikte, Mustafa Dede'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakta¹², kendisinden, daha çok Sâkıb Dede ve Seyyid Nesîb Yusuf Dede gibi yetişmelerine katkı sağladığı isimler vâsıtasıyla bahsedildiği görülmektedir. Bununla birlikte hemen dâima övgü ve saygı dolu ifadelerle anılan Siyâhî Dede, Abdi Paşa övgüsünde kaleme aldığı kasidesinde yer verdiği, “Ki ya'nî maskat-ı re'sim olan Kıbrıs cezîresi” mısraında da dile getirdiği üzere, Kıbrıs'ta dünyaya gelmiştir (K. 14/34, Dîvân, vr. 24b).

“Siyâhî-i Mevlevî, Siyâhî-i Diğer, Hazret-i Siyâhî Mustafa Dede, Siyâhî Dede” şeklinde de anılan Mustafa Dede'nin annesi Habeşî asıllıdır. Kendisi de son derece siyah çehreli olduğundan Siyâhî mahlasını almış ve daha çok bu mahlâsı ile anılmıştır. Şair, siyah tenli oluşuna bazen yüzü, bazen kalemi,

---

esasen Kıbrıs'ta Mevlevîlik geleneksel hâliyle Celâleddin Efendi'nin vefatıyla birlikte sona ermiştir (Alasya, *a. g. m.*, s. 107; Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 10-13, 19-39, 46; Fedai, *a. g. m.*, s. 377-378).

9 İbrahim Numan, Celâleddin Efendi'nin vefat tarihini 12 Eylül 1931 olarak bildirmektedir (Numan, *a. g. m.*, s. 127).

10 Halil Fikret Alasya, Selim Dede'nin vefat yılını 1954 olarak bildirmektedir (Alasya, *a. g. m.*, s. 107).

11 Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, c. 8, s. 26; *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi*, www.turkedebyatisimlersözlüğü.com (Erişim Tarihi: 15. 9. 2016).

12 Siyâhî Dede'nin ailesine ilişkin olarak, dîvânında yer alan bir tarihten hareketle, oğlu Ârif Mehmed Dede'nin 1107/1695-1696 yılında doğduğunu (*Dîvân*, vr. 58a), ayrıca ölümü üzerine yazdığı uzun ve hayli dokunaklı mersiye de bir erkek kardeşinin olduğunu öğreniyoruz (*Dîvân*, vr. 45a).

bazen de kalbinin karalığı üzerinden birçok şiirinde dikkat çekmekte, siyah kelimesini çoğunlukla tevriyeli olarak ve ilgili birçok niteleme eşliğinde kullanmaktadır. Örneğin dîvânındaki ilk şiir olan besmele manzûmesinin sonlarına doğru “Olmaya cismın gibi cânın siyâh” demekte (K. I/67, Dîvân vr. 3a), yine kendisi için “rû-siyâh, Siyâhî-i siyeh-kâr, abd-i rû-siyah” nitelemelerine yer vermektedir (K. VI/48, 80, 84, Dîvân, vr. 10a-10b). Hatta, “Der-Beyân-ı Sıfat-ı Aşk” başlıklı şiirinde,

Feyz-i cân-bahşı kıldı ben hâki

Bir kara taş iken dür-i yektâ (K. IX/139, Dîvân, vr. 17a)

demek sûretiyle, aşkın ya da Mevlânâ hazretlerinin feyzinin kendisini, kara bir taş parçası iken eşsiz bir inciye dönüştürdüğünü belirtmekte, aynı zamanda mânevî gelişimine vurgu yapmaktadır. Dânişî Ali/İlmî Dede (ö. 1095/1683-1684), Lefkoşa Mevlevîhânesi'ne şeyh tâyin olunduğunda Siyâhî ona intisap ederek hizmetinde bulunmuş, şeyhinden hem maddî, hem de mânevî ilimleri öğrenmiş, mesnevî dersleriyle birlikte Mevlevî terbiyesi almış, ayrıca onun elinden Mevlevî külâhı giymiştir. Dânişî Dede'nin Kudüs Mevlevîhânesi'ne tâyini üzerine, Konya âsitânesi tarafından yerine Siyâhî Dede Lefkoşa Mevlevîhânesi şeyhliğine getirilmiş, burada bir müddet hizmet ettikten sonra sırasıyla önce Gelibolu Mevlevîhânesi'ne¹³ ardından da 1098/1686-1687 yılı civarında, o günlerde dervişleri arasında huzursuzluk ve kargaşa yaşanan Mısır Mevlevîhânesi'ne postnişîn olarak gönderilmiştir. İlim irfan sâhibi bir şeyh olarak burada da hayli yararlı hizmetlerde bulunan, birçok kişiye rehberlik eden Siyâhî Dede, düzeni sağlamasının ardından talebi üzerine ve yerine oğlu Ârif Mehmed Dede'yi bırakmak sûretiyle, 1116/1704-1705 yılında tekrar Lefkoşa Mevlevîhânesi'ndeki görevine iâde edilmiştir. Döneminde “şeyhü'l-meşâyih” olarak anılan Siyâhî Dede'nin bazı kaynaklarda ayrıca, bir müddet Konya'da bulunduğu, buradan Karahisâr-ı Sâhib'e gelerek Sultan Dîvânî Âsitânesi'nde

13 Siyâhî Dede'nin örneğin, gerek Kıbrıs Vâlisi Ömer Paşa'ya sunduğu kasidesinde “Niçe müddet durur ehl ü iyâlimden cüdâ düşdüm / Ki kıldı süziş-i hasret dil ü cân vatanım ifnâ” (K. XV/59, *Divân*, vr. 26b), gerekse daha sonra Mısırlızâde İbrahim Paşa medhinde yazdığı kasidesinde “Ya'ni cân pârelerim kaldı Gelibolu'da / Çeşm-i hasretle gönül künc-i elemde giryân” (K. XVI/84-88, *Divân*, vr. 29a) diyerek yardım talep etmesinden hareketle, Gelibolu'dan ayrıldığında ailesinin orada kaldığı, bundan ötürü şairimizin büyük bir ayrılık acısı yaşadığı ve sevdiklerine hasret kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Siyâhî'yi öylesine etkilemiştir ki farklı devlet erkânına sunduğu kasidelerinde de bu problemini dile getirmiş, memduhlarından neredeyse tek talebi, çektiği hasretin bir an evvel sona erdirilmesi olmuştur (Bu tür bir örnek için bk. K. XVI/83-88, *Divân*, vr. 29b). Siyâhî Dede'nin ısrarlı bir şekilde dile getirdiği bu tür taleplerine nihâyet Dimyad Gümrükçüsü Mustafa Ağâdan olumlu bir cevap geldiği anlaşılmaktadır. Şair, yere göğe sığdıramadığı bu zâta sunduğu kasidesinde, kendisinden hasretinin sona ereceğini müjdeleyen bir mektup aldığını belirtmiş, bundan duyduğu sevinci büyük bir coşkuyla dile getirmiştir (K. XV/1-3, 9, 36-40, 46, *Divân*, vr. 42b-44a).

Kehhâlzâde/Kemâlzâde Şeyh Ebûbekir Efendi'nin hizmetinde bulunduğu kaydedilmektedir (Sâkîb Dede, 1283: II/218; Enver, 1309: 90-91; Özcan, 1989: IV/423, V/408; Arslan, 1994: 122-123; Genç, 2000: 179, 225-226; Zorlu, 2003: 315; Çapan, 2005: 623; İlgar, 2008: 178-179).

Tıpkı, aynı zamanda dîvân sahibi bir şair olan şeyhi Dânişî Dede gibi, çevresinde bir şiir ve inşâ meclisi kuran, verimli bir ders ve sohbet halkası oluşturan Siyâhî Dede, birçok önemli Mevlevî şair ve şahsiyetin yetişmesinde rol oynamıştır. Bunlar arasında vefat tarihlerine göre sırasıyla Tâlib Dede (ö. 1100/1688), Vehbî Dede (ö. 1112/1700), Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1701), Seyyid Nesîb Yusuf Dede (ö. 1126/1714), Arab Halil Dede (ö. ?), Derviş Ahmed Lebîb (ö. 1126/1714), Derviş Hasîb (ö. 1132/1719), Ârif Mehmed Dede, Handî Hızır Dede, Sâkîb Dede (ö. 1148/1735) ve Muhammed Mukîm Dede (ö. 1180/1766)'nin isimleri sayılabilir. Anılan bu şahısların büyük çoğunluğu, Siyâhî Dede Mısır'da iken onun ziyaretine gitmiş, bir müddet yanında kalıp hizmetinde bulunmak; hatta intisâp etmek sûretiyle kendisinden istifâde etmişlerdir (Sâkîb Dede, 1283: II/224; Enver, 1309: 91; Özcan, 1989: IV/423, V/408; Arslan, 1994: 123; Genç, 2000: 180; Arı, 2003: 21; Zorlu, 2003: 318; Çapan, 2005: 622-623; Akkuş-Yılmaz, 2006: V/234; Kaya, 2012: 78, 82-83).¹⁴

Sâkîb Dede'nin, “zamânlarında hüsn-i sülûk u tûl-i ömrle mümtâz” olduğunu belirtmesinin yanısıra, ihtiyarlık döneminde dünyaya gelen oğlu Ârif Mehmed'in doğumu üzerine düşürdüğü tarihte kendisini Hz. İbrahim'e benzetmesinden de hareketle (T. XXI/3, Dîvân, vr. 56a), uzun bir ömür sürdüğü anlaşılan Siyâhî Dede, Esrar Dede'nin kaydettiğine göre 1122/1710-1711¹⁵ tarihinde Lefkoşa'da vefat etmiş ve mevlevihâneye defnedilmiştir. Vefatı üzerine Seyyid Nesîb Yusuf Dede,

Nesîb rihleti târihini dedi züvvâr
Ede Siyâhî Dede Bâri kabrini pür-nûr

beytiyle biten bir mersiye kaleme almıştır. Ali Enver'in, “karalar giymiş, karalar bağlamış bir mâtem-i mücessem. . .” şeklinde tarif ettiği ve şahsiyetine dâir ipuçlarına da yer verilen bu şiirde, Siyâhî Dede'nin türlü faziletlerinden

14 Ahmed Hâlis Dede, *Tufeylî Menâkibi'l-Kibârî Mevlevî Fî-Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkîbî'l-Ma'nevî*, Süleymaniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr. 1186, vr. 20a.

15 Genç, a. g. e., s. 228; Tuman'ın belirttiğine göre Şeyhî, Sâlim ve Ayyansarayî'nin Siyâhî Dede'nin vefat tarihi olarak kaydettikleri 1123/1711-1712 tarihi hatalıdır (Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, I, Hazırlayan: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, s. 460). Mehmed Sirâceddîn de eserinde konuyla ilgili olarak, “Vefatını Esrar Dede 1222 senesinde yazıyor. Lâkin Hammer *Tezkire-i Sâlim'e* ittibâen 1123 senesinde kaydediyor.” notuna yer vermektedir (Mehmed Sirâceddîn, *Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Sivas 1994, s. 123).

bahsedilmiş ve bu çerçevede, “tarikat içinde gün gibi meşhûr olduğu, gölgesine sığınanların huzur bulduğu, husûsî sohbetlerine katılma bahtiyarlığına erenlerin onun yüzünde nûr-ı siyâhî gördüğü, teni karanlık geceyi andırmakla birlikte iç âleminin parlak ay gibi olduğu, sonunda karanlıklarla dolu bu dünyânın fâniliğini anlayarak nurlu âhîret âlemine kemâl-i rağbet ettiği” dile getirilmiştir (Sâkıb Dede, 1283: II/224; Dîvân, vr. 73a; Enver, 1309: 91; Sâlim, 1315: 369; Özcan, 1989: IV/426; Arslan, 1994: 123; Genç, 2000: 227-228).

Siyâhî Dede,

Ârifim rindim ki olmam âşinâ unvân ile
Eylemez dîvâne dil ülfet ser ü sâ mân ile (G. LXXI, Dîvân, vr. 70b)

matla'lı gazelinde de belirttiği üzere, ârif ve rind-meşrep bir kişiliğe sahiptir. Kasîde nazım şekliyle kaleme aldığı “Der-beyân-ı Hasb-i Hâl” başlıklı 39 beyitlik şiirinde Siyâhî, bir yandan kişiliğine, bir yandan da seyr-i sülûkunun belli bir dönemine âit olduğunu düşündüğümüz duygu ve düşüncelerini son derece samimî bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre, “Aşk şöhreti, kendisini adı sanı belirsiz biri hâline getirmiştir. Zülf hevesiyle karanlık bir denize batmış, dünyayı aldatan bir gamzeye tutulmuş, sihir yapan o göz kendisini Bi-jen gibi susuz bir kuyuya düşürmüştür. Aşk sebebiyle özge bir hâl içredir. Ne naz şarabıyla sarhoş ne de niyaz müptelâsıdır. Üstelik garip bir tâlihi ve tuhaf bir yıldızı vardır. Felek kendisine ne meram kadehini sunmakta, ne de ümitsizlik kâsesini vermektedir. Maksat âhusunu gayret kemendi ile ele geçirmek de pek mümkün görünmemektedir. Onu bu durumdan ancak her şeye gücü yeten Cenâb-ı Hak kurtarabilir. Böylesi iki arada bir derede kalma hâlin-den de ancak onun dilemesiyle kurtulabilecektir. Esasen bu şiiri yazmaktaki maksadı da felektan şikâyet etmek değil, şairlik yaratılışının atını söz meydanında özge bir şekilde koşturmaktır. Zaten bu şiiri de âşık olmayanın anlaması mümkün değildir” (K. X/1-39, Dîvân, vr. 18a).

Siyâhî Mustafa Dede'nin Dîvânı, Şiirlerinin Biçim ve İçerik Özellikleri

Esrar Dede'nin, şiirlerinin ârifâne ve şâirâne olduğunu belirttiği Siyâhî Dede'nin bugün için bilinen tek eseri, yine Esrar Dede'nin “mükemmel” olarak tavsif ettiği dîvânıdır (Genç, 2000: 226-227). Yakın zamana kadar ismen var olduğu bilinen ve kaynaklarda sadece birkaç şiirine yer verildiği görülen, benim de Gülşah Cangöz¹⁶'ün hazırladığı tez vasıtasıyla haberdar olduğum eserin

16 Cangöz, dîvânın mikrofilm hâlindeki nüshasından hareketle bir yüksek lisans tezi hazırlamış, çalışmasında şairin hayatının yanı sıra edebî kişiliğine dâir bilgilere, dîvânın transkripsiyonlu metnine ve bazı tahlil unsurlarının yer aldığı inceleme bölümüne yer vermiştir (bk. Cangöz, a. g. t.).

aslı Medîne Ârif Hikmet Bey (nr. 150/811),¹⁷ mikrofilme alınmış bir kopyası ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde (nr. 2892)¹⁸ bulunmaktadır. Divân'da 4 tanesi mesnevî, 23 tanesi ise kasîde nazım şekliyle yazılmış toplam 27¹⁹ manzûme, 21 tarih (ikisi kasîde içinde düşürülenleri de eklediğimizde tarihlerin toplam sayısı 23 olmaktadır), 1 müseddes, 1 tahmis (Siyâhî Dede'ye âit olmayan bu tahmis, oğlu Ârif Mehmed Dede tarafından ve de şairin müzeyyel bir gazelinin beş beytinden hareketle oluşturulmuştur), 81 gazel ve 1 müstezad yer almaktadır.

Şiirlerinin biçim özelliklerine baktığımızda Siyâhî'nin de geleneğe uygun bir şekilde en fazla gazel nazım şekline yer verdiği, gazeli kasîde, kıta ve mesnevînin izlediği; aruzu kullanmada büyük oranda başarılı olduğu ve yine geleneğe uygun olarak en fazla "Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün" kalıbını kullandığı, daha ziyade tam kafiyeyi tercih ettiği, pek az redifsiz şiirinin olduğu ve aralarında "bahar, çarh, ey bülbül, ferâh, garaz, gelir gider, heves, kadeh, kalemim, lezîz, nâz, ne bilir, rûz u şeb" vb. örneklerin de bulunduğu rediflere yer verdiği görülmektedir (Cangöz, 2010: XXVI-XXVII, XXXVIII-XXXIX, XLII-XLIII).

Divânı, başta dinî-tasavvufî olmak üzere, sosyal, kültürel ve poetik unsurlar bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Şiirlerinde örneğin, Allah'ın isim ve sıfatlarından "Bârî, Mecîd, Celâl, Celîl, Hayy, Hannân"; peygamberlerden "Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yâkub, Hz. Yusuf, Hz. Mûsa, Hz. İsa"; diğer dinî kişiliklerden "Dört Halîfe, Hâbil, Hz. Hüseyin, Mehdi"; pâdişahlardan "II. Süleyman, II. Ahmet"; şairlerden "Bâkî, Enverî, Sâdî, Sahbân"; ressam ve nakkaşlardan "Bihzad, Mânî"; hekim ve filozoflardan "Câlinus, Eflâtun, İbn-i Sîna, Lokman", din ve tasavvuf büyüklerinden

17 Konuyla ilgili bir çalışmada nüshanın künye bilgisi şu şekilde verilmiştir: "*Divân*, 150/811, Siyâhî Dede, 12x21 cm, ta'lik, 19 st., 66 vr." (Mahmut Şarlı, "Medîne-i Münevveredeki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler", ktp. isam. org. tr/pdfdrg/D01445/2001-11/2001-11-SARLIM. pdf, 25. 7. 2016, s. 106).

18 Anılan mikrofilm nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki künye bilgisi ise şu şekildedir: Eser Adı: *Divân-ı Siyâhî Dede*, Yazar: Siyâhî Dede, Fiziksel Nitelik: 72 yk., 19 st., Mikrofilm No: 2892, Bölüm: Özel, Özellikler: Kitap, El Yazısı, Tâlik, Türkçe. Nüsha üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda divânın, fiilen 1b-72b varakları arasında yer aldığını, Şarlı'nın verdiği varak sayısının ise nüshanın başı ve sonuna konulmuş olan "66 varak" kaydından kaynaklandığını belirledik. Mikrofilmin başında ve sonunda eserle ilgili olmayan bazı kütüphane mikrofilm çekim kayıtları yer almaktadır. Yine nüshanın baş tarafında, çoğu Es-Seyyid Ali El-Mevlevî'ye âit çeşitli mühürler vardır. Nüshanın satır sayısı isemuhelif olup 12 ile 19 arasında değişmektedir. Nüshanın sonunda ayrıca Nesîb Yusuf Dede'nin Siyâhî Dede'nin vefatı üzerine kaleme aldığı tarih manzûmesi bulunmaktadır.

19 Cangöz, mesnevî nazım şekliyle yazılanları fark etmeyerek divânın baş tarafındaki uzun manzûmelerin tamamını kasîde olarak değerlendirmiş ve kasidelerin toplam sayısını 27 olarak vermiştir (Cangöz, a. g. t., s. XXV).

“İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, İmâm Şâfi, Bâyezid-i Bestâmî, Hallâc-ı Mansûr, İbrâhim Edhem, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; tarihî-efsânevî şahsiyetlerden “Bijen, Cem/Cemşid, Dârâ, Efrâsiyâb, Ehremen, İskender, Keyhüsrev, Nerîman, Rüstem, Tehemten”; klâsik edebiyatın belli başlı aşk kahramanlarından “Leylâ-Mecnûn, Hüsrev-Şîrîn, Ferhad, Vâmık-Azrâ”; ülke, şehir ve adalardan “Belgrad, Gelibolu, Halep, Kıbrıs, Lefkoşa, Mısır, Mora, Rodos, Sakız, Selânik, Şam, Venedik”; Mevlevîlikle ilgili terimlerden ise “Hû çekmek, istivâ, kûçek, külâh, küstâh, semâ” vd. ne yer verildiği görülmektedir (Cangöz, *a. g. t.*, s. LII-LIV, LV-LXV, LXVI-LXXI, LXXII-LXXVI, LXXXI-LXXXIII, CIII-CVI, CXIX-CXXVI). Tüm bu vb. unsurlar Siyâhî'nin şiirlerinin içerik zenginliğinin yanı sıra, ayrıca onun klâsik şiir geleneğine hâkim bir şair olduğunu göstermektedir.

Siyâhî Dede, kasîdelerinde daha ziyâde döneminin belli başlı devlet erkânı ile idarecilerinin övgüsüne yer vermiş; hatta bu vesile ile Kıbrıs'a ilişkin gözlemlerini, duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Siyâhî'nin şiir dünyasına daha yakından bakabilmek adına, bazı şiirlerinin içeriklerine az da olsa değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Bu çerçevede değineceğimiz ilk şiir, dîvânın da ilk şiiri olup “Der-Vasf-ı Besmele Pür-Havas” başlığını taşımaktadır. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış ve tamamı 67 beyit olan şiirin ilk 18 beyitinde besmele üzerinde durulmuş ve besmele için, “hâdî-i güm-geşte râh, hamd-i Hakka şah-râh, maksad-ı aksâ-yı din, matla'-ı envâr-ı Hak, miftâh-ı kufî-ı hikem” vd. ifadelerle yer verilmiştir (I, Dîvân, vr. 1b-2a).

Siyâhî, peygamber efendimiz için yazdığı,

Dem-dürür ey kilik-i sühan-âferîn

Sıdk ile kıl sûz u güdâzı karîn (II, V, Dîvân, vr. 3b-4b)

matla'lı na'tında, yer yer orijinal teşbihlerde bulunmak sûretiyle Hz. Peygamber'in, “dâver-i yevmü's-su'âl, hâtîme-i nüsha-i devr ü zamân, hayrû'l-verâ, rehber-i dergâh-ı Cenâb-ı Rahîm, güher-i tâc-ı ser-i enbiyâ, üftâdelere destgîr” vd. ; Ey şefî'e'l-müznibîn, ey rahmetenli'l-âlemîn” diye seslendiği na'tında “dest-gîr-i âciz ü üftâdegân, mazhar-ı envâr-ı esrâr-ı ezel, nûr-ı Hudâ, sırr-ı kulûbü'l-ârifin, ser-levha-i dîbâce-i kevn ü mekân, şâh-ı livâü'l-hamd, şeh-süvâr-ı arsa-i ilm-i ledün” vd. (V, Dîvân, vr. 7a-8b); “Sakın aldanma reng-i bûy-ı dehre hâb-ı gafletde” şeklinde başladığı ve öncelikle dünyanın geçiciliğine vurgu yapıp öğütlerde bulunduğu bir diğer na'tında ise “habîb-i Kibriyâ, kân-ı mürüvvet, rûh-ı musavver, sultân-ı âlî-menzilet, şâh-ı dü cihân” vd. (VI, Dîvân, vr. 8b-11a) olduğunu dile getirmiştir.

Siyâhî Dede'nin dîvânında müstakil olarak ehl-i beyt veya dört halîfe için kaleme alınmış şiir bulunmamakla birlikte başta na'tları olmak üzere, birçok şiirinde onları son derece olumlu vasıflarla anmaktadır. Örneğin "Der-Beyân-ı Sıfat-ı Aşk" başlıklı ve kasîde nazım şekliyle kaleme aldığı şiirinde şair, Hz. Hüseyin'i şehitler ordusunun bayraktarı olarak niteler. Yine örneğin bir na'tında, peygamber efendimizden şefâat talebinde bulunurken, aynı zamanda onun nezdinde hatırı yüksek şahıslardan olan dört halifenin isimlerini, üstelik her birinin kendine has vasıflarını da belirtmek sûretiyle anar. Bu bağlamda Hz. Ebûbekir'in peygamber efendimizin "gâr-ı vefâ içre refîki", Hz. Ömer'in onun "mahrem-i râzî", Hz. Osman'ın "sâhib-i nûreyn ve câmi'-i Kur'ân", Hz. Ali'nin ise "Şîr-i Hudâ" olduğunu belirtir (II, Dîvân, vr. 3b).

Siyâhî Dede, kasîde nazım şekliyle kaleme aldığı ve

Bârekallah ey gürûh-ı evliyânın serveri

Ey cenâb-ı Mevlevî aktâb-ı dehrin mihteri (K. VIII/1-27, Dîvân, vr. 12b-13b)

beytiyle başlayan na'tında Mevlânâ hazretlerini son derece güzel tavsif ve teşbihler eşliğinde över. Medhiye ve dua dışında, klâsik kasîde bölümlerinin bulunmadığı bu şiirinde şair, Hazret-i Mevlânâ'nın "kerâmet burcunun mihr-i ziyâ-bahşendesî, sipihr-i ma'nevînin mâh-ı bedr-i enveri, yegâne şehsüvâr-ı arsa-i meydân-ı aşk, pehlevân-ı râh-ı dîn, sâlik-i râh-ı hidâyet, peyrev-i peygamberî, merd-i hakikat, âlim-i ilm-i ledün, şâh-ı velâyet, Hz. Peygamber'in ümmeti içindeki nazîri, sırr-ı aşkın mazharı" olduğunu belirtir.

Abdülbaki Gölpınarlı bir eserinde, Mevlevîlikte de Hurûflüğün izleri olduğunu belirtmiş, bu meyanda Ağazâde Mehmed Dede, Siyâhî Mustafa Dede, Esrar Dede, hatta Hüseyin Fahreddin Dede gibi önde gelen Mevlevî şairlerin şiirlerindeki Hurûfilikle ilgili temlerin bu etkiyi gösterdiğini dile getirmiştir. Gölpınarlı, bu tespitin hemen ardından ise, "Ancak Mevlevî ve Melâmîler (Hamzavîler) Hurûfilikten, bu da bulunsun, bunu da biliyoruz gibi bahsetmişler, Fazl, onlarda hiçbir vakit birinci değil, hatta geri plana bile alınmamıştır" tesbitine yer vermiştir.²⁰ Şairin dîvânında yer alan şiirlerini, bilhassa dinî-tasavvufî içerikli olanlarını incelediğimizde, Gölpınarlı'nın Siyâhî Dede'nin şiirlerinde de Hurûfilik temleri bulunduğu iddiasını doğrulayacak verilere rastlayamadığımızı belirtmek isteriz. Örneğin şiirlerinde Bâyezid, Cüneyd, Mansur, İbrahim Edhem, Mevlânâ vb. gibi tasavvuf büyüklerinin ismi geçmekle birlikte Fazlullah ya da eseri *Câvidân-nâme*'nin değil isimleri, onları çağrıştıracak herhangi bir kullanıma dahi yer verilmediği gibi harflerin

20 Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul 1969, s. 159.

rakamlarla olan münâsebetleri, dinî inanç, emir ve esasların rakamlardan hareketle bâtınî te'vîlleri şeklindeki Hurûfîlik husûsiyetlerine de rastlanılmamıştır. Bunlar yerine “gaflet uykusundan uyanmak, dünyanın renk ve kokusuna, iki günlük zevkine aldanmamak gerektiği, dünyadaki vuslatın mihnetten farksız olup sonunun ayrılık olacağı, mal ve mülke aldanıp mağrur olmamak gerektiği, bu dünyanın Hz. Süleyman’a kalmadığı gibi, Keyhüsrev, Dârâ, İskender ve Cemşid’e de kalmadığı, Hz. Peygamber’in pak şeriatının kâim olması” tarzında pek çok dinî-tasavvufî öğüt ve temennide bulunduğu görülmektedir. Yine örneğin na’larında Hz. Peygamber övgüsünde dile getirdiği hususlarda da İslam’ın peygamber tasavvuruna aykırı bir şeye rastlanılmamıştır.

Aşk vasfında kaleme alınmış güzel şiirlerden biri olduğunu düşündüğümüz ve yukarıda kısaca değindiğimiz manzûmesinde Siyâhî Dede, ilâhî aşkı türlü özellikleri ile ele alır: Buna göre aşk, “gizli hazinelerin anahtarı ve eşyanın yaratıcısının sırlarının mahzenidir. Hz. İbrahim’e ateşi gül bahçesi eyleyen, Hz. Yûnus’a balığın karnında çille-i merdân çektiren, Hz. Yâkub’a Yûsuf’un ayrılığıyla vâveyla ettiren, Tûr’u raks ettiren, Hz. Süleyman’ı insanlar, cinler ve kuşlar üzerinde hâkimiyet sahibi yapan, Hz. İsa’nın mûcizevî nefesiyle ölüyü diriltiren, Hz. Peygamber’i parlak bir ay gibi menzilinde dolaştıran hep aşktır. Yine aşk, Hz. Ebûbekir’i vefâ ehli bir siddîk eylemiş, Hz. Ömer’in gayretinden düşmanın yüreğini yakmış, Hz. Osman’ın vücûdunu din yolunda yok etmiş, Hz. Ali’yi Hayber kapısında aslana dönüştürmüş, Hallâc-ı Mansûr’a Ene’l-Hak sözünü çekinmeden söyletmiş, Hz. Mevlânâ’yı yokluk denizine daldırtmış ve onu eşi benzeri olmayan en büyük velî hâline getirmiştir. Aşkın hayli güçlü olan etkisi şairimizde de kendisini göstermiş ve onu Mevlânâ’nın pek âciz bir hizmetkârı yapmıştır (K. IX/1-159, Dîvân, vr. 13b-18a).

“Bâis-i Nazm-ı Sebeb-i Güft ü Gû” başlıklı ve mesnevî nazım şekliyle kaleme aldığı 53 beyitlik şiirinde (III/1-53, Dîvân, vr. 4a-5b) Siyâhî Dede, hayatının belli bir döneminde hevâ ve hevesine uyduğunu ve bir güzelin aşkına kapıldığını belirtir. Şiirin sonlarına doğru bundan duyduğu pişmanlığı dile getirerek af talebinde bulunan şairin, bazı diğer manzumelerinde de beşerî aşk şeklinde değerlendirilebilecek benzer kullanımlara yer verdiği görülmektedir. Bununla birlikte gerek Mevlânâ hazretleri için yazdığı na’ında (K. VIII/1-36, Dîvân, vr. 12b-13b), gerekse aşk vasfında kaleme aldığı manzûmesinde; hatta bazı diğer şiirlerinde (G. II, III, VI, X, Dîvân, vr. 58b-59b vd.) Siyâhî Dede’nin üzerinde ısrarla durduğu konunun ilâhî aşk olduğunu söyleyebiliriz.

Şairin, aralarında Kıbrıs vâililiği yapmış Hüseyin Paşa, Ömer Paşa gibi bazı devlet erkânı ile Kıbrıs Defterdârı Mahmud Efendi, Kıbrıs Mütesellimi

Mustafa Ağa gibi diğer idârecilere sunulmuş medhiyelerinin tamamı kasîde formunda yazılmış olup sayıları 16'dır. Gerek bu tür medhiyelerinden, gerekse düşürdüğü tarihlerden hareketle Siyâhî Dede'nin çevresinde olup biteni takip ettiği, aralarında pâdişahların da bulunduğu devlet adamları ve farklı mevkideki idarecilerle irtibatını koparmadığı, tasavvufî yönünün yanı sıra sosyal yönünün de güçlü olduğu görülmektedir. Şairin özellikle Kıbrıs'ta idarî görevlerde bulunan şahıslar için yazdıklarına baktığımızda, onun adadaki her türlü sosyal, idarî ve inşâî gelişmeyi takip ettiğini, bunları da vesile kılarak bir yandan memdûhlarını överken, bir yandan da Kıbrıs'a ilişkin türlü gözlem ve tespitlerini dile getirdiğini görmekteyiz. Siyâhî Dede'nin adadan bahsettiği şiirleri medhiyeleri ile sınırlı değildir. O, gurbette olduğu zamanlarda bile Kıbrıs ile irtibatını hiç koparmamış, burayla ilgili gelişme ve faaliyetleri sürekli takip etmiş, hem bunları, hem de adaya olan özlemini şiirlerine yansıtmıştır. Esasen ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek derecede zengin olan bu fasla dâir, sadece bazı kasîdelerine dikkat çekmekle yetiniyor, bunların ortak özelliğinin ise adanın fizikî ve sosyal yönlerinin dile getirilmesinin yanı sıra, memdûhlarının tâyini ile adanın talihinin döndüğü ve halkın huzura kavuştuğu noktasında olduğunu belirtmek istiyoruz.

Siyâhî Dede'nin Kıbrıs'tan bahsettiği ve doğduğu yer olduğunu belirttiği ilk kasîde, Abdi Paşa medhinde yazdığı,

Cihân sâhib-kırânı şimdi hâlâ Abdî Pâşâdır
Dilir-i bahr ü berdir server-i ser-bâz-ı dünyâdır (K. XIV/29-35,
Dîvân, vr. 24b)

matla'lı şiirdir. Denizci olduğu anlaşılan paşanın şahsından çok, komuta ettiği geminin vasıflarını dile getirdiği bu şiirinde şair, "alesta, kadina, lenger, pupa menzil olmak, salpa, volta çalmak, yelken açmak" vb. gemicilikle ilgili birçok terime yer vermiştir (Cangöz, 2010: 79-80). Siyâhî ayrıca, paşanın yönetiminde son derece güzel bir bağ hâline gelen Kıbrıs'a sıla-yı rahim yapmak arzusunda olduğunu dile getirmiş, paşadan buna vesile olması talebinde bulunmuştur.

Kıbrıs ile bağlantılı ikinci kasîde, Kıbrıs Vâlisi Ömer Paşa medhindedir. Siyâhî Dede bu şiirinde ada halkı için "Kıbrıs kavmi, cezîre kavmi" ibarelerini kullanmış, her seviyeden insanın paşanın idâresinden memnun olduğunu belirtmiştir. Aynı şiirde paşanın Kıbrıs'ta yaptırdığı bir kasrın da övgüsü yapılmış ve inşâsının tamamlanması üzerine bir de tarih düşürülmüştür (K. XV/29-31, 48, Dîvân, vr. 26a-26b).

Siyâhî Dede'nin Kıbrıs hakkında en fazla beyite yer verdiği şiiri ise Mısrılızâde İbrahim Paşa medhinde kaleme aldığı kasidesidir. Bu şiirde Kıbrıs, “memleket-i hoş-bünyâd, memleket-i meymenet” vb. şeklinde adlandırılmış, şiirde paşadan ziyade Akdeniz'de yer alan Rodos, Sakız, Mora ve Kıbrıs adalarının çeşitli özellikleri dile getirilmiştir. Bu şiirde de “fora, forsa, isparçene, sipsi, silistre, siya-esfurya, sugurya” vb. birçok denizcilik terimine yer verilmiş (Cangöz, 2010: 91-95), ayrıca adanın pek çok vasfına değinilmiştir:

“Bu dünyada ne olursa hemen Kıbrıs'ta da olmaktadır. Ada toprağı, aralarında elmasın da bulunduğu birçok mâden bakımından hayli zengindir. Adanın bağ ve bahçeleri son derece güzel, nehri Ceyhun'a gıpta ettirir. Sünbül, lâlê gibi çiçekleri çok hoş, havası ve suyu latiftir. Hurma fidanlarıyla Bağdat'ı andıran adanın halkının çoğu zühd ve salah ehli olup ilimle meşgul olmaktadır. Bunlardan kimisi maksadına ermiş, kimisi ise hayret vâdisinde başına buyruk gezmektedir. Kıbrıs adasını yaşlı genç herkes nimet ile anmaktadır”. Siyâhî, adanın bu olumlu vasıflarının ardından olumsuz özelliklerine yer verir:

“Tüm bu güzelliklere sahip olmasına rağmen bahtı adayı devlet gözünden gizlemiş, kazâ rüzgârı onu parçalanmış bir gemi misâli, korkunç özelliklere sahip bir körfezin içine düşürmüştür. Ada halkı da o gemi içinde kaynar sudaki balık gibi çırpınıp durmaktadır. Üstelik o gemi, zaman zaman fitne rüzgârıyla karaya vurmakta, ne dümeni ne de sereni kaldığından âdeta tamamen batmak üzeredir”. Siyâhî Dede, şiirin sonuna doğru ve paşayı övgü sadedinde, Kıbrıs bu hâlde ve halk kurtulmaktan tamamen ümidi kesmek üzere iken paşanın Hızır gibi yettiğini, âdeta ada halkı boğulmakta iken kanca atıp kurtardığını, bilhassa adaya korsanlık için gelen kalyonları batırdığını, ada halkının paşa sâyesinde güven ve huzur imkânı elde ettiğini belirtir (XVI/1-78, Divân, vr. 27a-29a).

Siyâhî Dede'nin, devlet erkânının övgüsünde yazmış olduğu ve bir kısmına kısaca değindiğimiz medhiyelerinde, bilhassa Nef'î'den hayli etkilendiğini düşündüğümüz fahriyelerinde oldukça üst perdeden seslendiği görülür. Yine tıpkı Nef'î gibi bazı kasidelerinin nesib bölümlerini, kalemi vb. üzerinden tamamen kendi şairliğinin övgüsüne ayırır ve bu tavrını bazı şiirlerinde medhiye bölümlerinde de sürdürür. Bu vb. uygulamalar, Şeyh Gâlip'ten de hatırlanacağı üzere, şairlik gücü söz konusu olduğunda tevâzuun bir kenara bırakılabildiğini akla getirmektedir. Siyâhî Dede, mesnevî tarzında kaleme aldığı ve tamamı 34 beyitten oluşan münâcâtının büyük bir kısmında Cenâb-ı Hak'tan, “gönlünü hikmet suyunun kaynağı eylemesi, papağan gibi konuşmaya başlaması, şeydâ bülbül gibi inlemesi, sözlerinin baştan başa sihir gibi

olması, hünerli şairlik yaratılışına güç vermesi, söz söyleme tahtında kendisini azimli kılması, eserinin itibarlı olması, şiirini ve dîvânını aşk ehline âşinâ kılması, rahmetle yâd olunmasına vesile kılması” vb. için niyazda bulunur (Arz-ı Münâcât Be-Hâcet Revâ, Dîvân, vr. 5b-6b). Siyâhî Dede'nin, büyük oranda poetik içerikli pek çok talebini bu şekilde münâcât başlığı altında, üstelik ısrarlı bir şekilde dile getirmesi, gelenekte sıkça karşılaştığımız bir durum değildir. Bununla birlikte kanaatimizce şiirin dikkate değer bir diğer yanı, şairin poetikasına dâir önemli ipuçları taşıyor olmasıdır.²¹

Siyâhî'nin kaleme aldığı tarih manzûmelerinin tamamına yakını kıt'a-i kebîre şeklindedir. Bunlardan bazılarının lafzen ve mânânen söylenmiş târihlerden oluştuğu, yazılma sebepleri bakımından da çeşitliliğe sahip oldukları görülmektedir. Tarihlerin bir kısmı, aralarında II. Süleyman ve II. Ahmed'in de yer aldığı devrin pâdişahları ile Kıbrıs Vâlisi Baba Hasan Paşa gibi devlet ricâli için ve daha ziyade çeşitli makamlara tâyin vb. hadiseler üzerine tebrik sadedinde yazılmıştır. Bir kısmı ise doğum, hac, sünnet merasimi vb. faaliyetler ile büyük çoğunluğu Kıbrıs'ta gerçekleştirilen câmi, tekke, kasr, han, köprü ve çeşme gibi çeşitli mekânların inşâ ya da onarım faaliyetleri vesilesi ile kaleme alınmıştır. Avcı Mehmed olarak da bilinen IV. Mehmed (ö. 1104/1692-1693) eliyle, mevlevihânelere yönelik yasakların kalkması ve mukabeleye izin verilmesi üzerine yazılmış olan 1095/1683-1684 tarihli manzûme, tekkenin tarihi bakımından önemli sayılabilecek örneklerdendir (T. XII, Dîvân, vr. 54b).

Siyâhî Dede'nin gazelleri çoğunlukla âşıkâne ve rindâne/ârifâne tarzda kaleme alınmıştır. Şairin gazellerinde en fazla işlediği konu aşk olup bunlarda rindçe bir edayla aşkın, sevgilinin ve de âşğın türlü hâllerinin dile getirildiği görülür:

Tîr-i müjendir ey şûh dilde figâna bâis
Hûn-rîz-i çeşm-i mestindir bunca kana bâis (G. XVII, Dîvân, vr. 61a)

Rağm-ı ağıyâra Siyâhî gece bir dilber ile
Sundular birbirine hayli zarîfâne kadeh (G. XX, Dîvân, vr. 61b)

Sâkiyâ bezme getir câm-ı safâyı demidir
Tutalım elde asâ-veş yine pîrâne kadeh (G. XX, Dîvân, vr. 61b)

21 Şairliğine vurgu yaptığı diğer örnekler için bk. “Tûti-i mu'cize-güyân-ı zamândır kalemim / Ya'ni kim nâtuka-pîrâ-yı zebândır kalemim” (K. XI/1, *Divân*, vr. 19a), “Ben ol sâhib-kırân-ı arsa-i nazmım ki destimde / Olur çün kilik-i ser-tîzim iki başlı bir ejderhâ” (K. XII/36, *Divân*, vr. 21b), “Bana teslim oldu şimdi kişver-i ma'nâ-yı nazm / Rüstem-i tab'ım revâc-ı Hüsrev ü Hâkân verir” (K. XVIII/80, *Divân*, vr. 32b), “Bendedir şimdi kilid-i genc-i ma'nâ-yı sühan / Şehsüvâr-ı arsa-i nazm olduğum günden ayân” (K. XXIII/54, *Divân*, vr. 41a).

Sâkî mey sun âşık-ı ser-meste ki ser-germ urup

Başlasın arz-ı niyâza bî-hicâb olsun da gör (G. XXV, Dîvân, vr. 62b)

Sadece mecâzî, yahut hem mecâzî hem de hakikî anlamın bir arada söz konusu edildiği düşünülen bu vb. örneklerde geçen “şeh, şeh-i hûbân, şeh-levend, civan, âşık, zülf, had, ruh, kad, çeşm, leb, gonca-fem; harâbat, sâkî, mey, meyhâne, sâgar, mest, rind, zâhid” vb. kelimelerin tasavvuf ıstılahındaki karşılıklarının farklı bir anlam katmanına yol açabildiği bilinmektedir. Siyâhî Dede’nin bu tür bir şiir dilini tercih etmesinde, klâsik şiir geleneğinin yanı sıra; şairin yaşadığı yüzyılda meydana gelen medrese-tekke mücadelesi de etkili olmuş olmalıdır. Hatırlanacağı üzere, yine o dönemde aralarında sûfilerin ve şeyhülislâmların da bulunduğu birçok şair, Kadızâdelilerin tarikatlar üzerindeki baskısına bir tepki olarak, “dilber, zülf, dehen, şarap, sâkî, kadeh, mest, meyhâne” vb. teşbih ve mecaz unsurlarını, sadece hayallerini şekillendirmede, duygu ve düşüncelerini ifade etmede değil, aynı zamanda anılan çevrelere tepki olarak bilinçli ve de ısrarlı bir şekilde kullanmışlardır. Bununla birlikte Siyâhî Dede’nin gazelleri arasında doğrudan tasavvufî anlamın kastedildiği ve ârifâne bir söyleyişin hâkim olduğu örnekler de hayli fazladır:

Neşe-i bezm-i elestdir kim Siyâhî rûz u şeb

Küşe-i meyhânede mest ü harâb olmak bana (G. II, Dîvân, vr. 59a)

Bülbül-i aşkım ki nâle hem-zebân olmaz bana

Gülşen-i vahdetde keşf-i râza cân olmaz bana (G. III, Dîvân, vr. 59a)

Güftâr-ı Siyâhîde olan neşve-i hikmet

Bir turfa haberdir o ki rindâna münâsib (G. XIII, Dîvân, vr. 60b)

beyitleri bunlara birer örnektir.

Siyâhî ayrıca, Esrar Dede’nin “şâirâne” nitelemesini açıklar mâhiyette, klâsik şiirin pek çok özelliğini şiirlerine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Örneğin “Ey nigâh-ı gamze kasdın nidüğün bilsem bana” mısraıyla başlayan gazeli, sevgilinin türlü güzellik unsurlarının övgüsünde ve de âşıkâne tarzda kaleme alınmış olup, aynı zamanda şairin klâsik şiirin mazmunlar dünyasına olan vukûfiyetini göstermektedir. Ayrıca sevgilinin âşıklarına olan acımasızlığının ve âşığın sevgiliye olan özleminin dile getirildiği bu gazel, şarkı havasında olup yer yer Nedim’i çağrıştırmaktadır (G. IV, Dîvân, vr. 59a).

Siyâhî Dede’nin kendi şairliğine övgüde de bulunduğu “olur” redifli gazeli âşıkâne-rindâne tarzda yazılmış bir şiir olup aşkın ve safânın inceliklerine dâir ipuçları barındırmaktadır (G. XXXII, Dîvân, vr. 63b). Ârifâne tarzda

yazdığı “Ben ol sebük-rev-i deşt-i fenâya hem-pâyım” mısraıyla başlayan gazelinde şair, bu kez kendi hâline dâir türlü tavsiflerde bulunur ve “sebük-rev-i deşt-i fenâya hem-pâ, nişîn-i kûh-ı kanâat, nedîm-i ankâ, sebû be-dest-i elest, mest-i esmâ, cenâb-ı dergeh-i Mollâ'ya cebîn-sâ, garîk-ı bahr-i siyâh, fûnûn-ı sihr ü beyânda dem-i Mesîhâ” olduğunu dile getirir. Bununla birlikte şairin asıl amacı kendisine değil, bu hâle ulaşmasına vesile olduğunu belirttiği Mevlânâ hazretlerine minnettârlığını sunmaktır (G. LX, Dîvân vr. 68a).

Yine örneğin,

Geldi nevrûz-ı safâ gülzâra düşdü âb u tâb
Zümre-i rind-i sebû-âşâma oldu feth-i bâb (G. XI, Dîvân, vr. 60a)

matlâ'lı gazelinde bir rind-meşrep şair olarak karşımıza çıkan Siyâhî Dede,

Bu dehr-i pîre-zenin handesine aldanma
Olur mu sâhire-i bî-emân ile ülfet (G. XVI, Dîvân, vr. 61a)

mısralarında ise dünyaya aldanmamak gerektiğini belirten nasihatçı yönüyle karşımıza çıkar. Bu tür şiirlerinin fazlalığı onun aynı zamanda döneminde hâkim olan akımlardan hikemî tarza daha yakın bir tavır takındığını gösterir. Buna karşın onda, dönemin bir diğer güçlü edebî akımı olan sebk-i Hindî'nin bâriz özelliklerine ise pek rastlanmaz.

“Günbed-i kasr-ı inâyetdir külâh-ı Mevlevî” mısraıyla başlayan şiiri ise, Mevlevî şairlerin duygu ve düşüncelerini dile getirmede çokça tercih ettikleri “külâh-ı Mevlevî” redifli bir gazeldir. Siyâhî Dede'nin bu gazelinin, Hz. Mevlânâ neslinden olduğunu belirttiği Bostan Efendi'nin eliyle külâh giymesi üzerine yazdığı anlaşılmaktadır. Orijinal tavsif ve teşbihler kullanmada hayli başarılı olduğu görülen şair, Mevlevî külâhı için “Günbed-i kasr-ı inâyet, sâye-i mihr-i sa'âdet, çetr-i himâyet, miğfer-i tâc-ı şecâ'at, câm-ı hidâyet, kün-gür-i 'arş-ı velâyet, tâc-ı zer-dûz-ı kanâat, sâgar-ı nûr-ı şefâ'at” vd. nitelemelerde bulunmuştur (G. LXXXI, Dîvân, vr. 70b).

Siyâhî'nin de dîvân şiirinin geleneksel yapısına bağlı olarak en fazla 5 beyitlik gazeller yazdığı, biri hâriç gazellerinin tamamında mahlas kullandığı, gazellerinin kullanılan dil bakımından genelde sâde oldukları görülmektedir. Bu fasla dâir son söz olarak ayrıca şairin hemen her harften gazel yazdığını, 1 gazelinin 4 beyitlik, 3 gazelinin ise müzeyyel olduğunu belirtmek gerekir (Genç, 2010: 226; Cangöz, 2010: XXXVIII).

Sonuç:

Siyâhî Mustafa Dede, dönemin güçlü isimleri arasında yer alan Nef'î, Neşâtî gibi şairlerden izler taşıyan, bilhassa şairlik gücünü dile getirmek söz konusu olduğunda pek de mütevâzı davranmayan, klâsik şiirin geleneğine vâkıf bir şairdir. O, özellikle bazı kasidelerinde yer verdiği gemicilik ve mûsikî terimlerinden de anlaşılacağı üzere, farklı yönleri bulunan bir şair olup ayrıca güçlü bir tasavvufî kimliğe sahiptir. Bir diğer ifadeyle Siyâhî Dede, aynı zamanda ârif bir şeyh olarak, genelde tasavvuf kültürünün özelde ise Mevlevîliğin Kıbrıs'ta gelişip yerleşmesinde ciddi katkılar sağlamış önemli bir şahsiyettir.

Şiirlerini incelediğimizde bunların birkaç grupta toplanabildiğini görmekteyiz. Kasîde nazım şekliyle yazılan şiirlerin bir kısmı dinî-tasavvufî bir içeriğe sahipken, bir kısmında ise daha ziyade memdûhun övgüsü dile getirilmiş, bu vesile ile büyük oranda Kıbrıs'a dâir türlü gözlem ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Aynı zamanda güçlü bir sosyal yönünün bulunduğu bilinen şairin tarihlerinin çoğu başta Kıbrıs olmak üzere, çeşitli yerlerdeki inşâî faaliyetlere dâir düşürülmüştür. Gazellerinin büyük bir kısmının ise âşikâneverindâne tarzda kaleme alındığı, bilhassa makta beyitlerinde şairliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.

Şiirlerinde feleğe sıklıkla çatan şair, zaman zaman felekle uğraşmayı bırakıp kendi hâline bakması gerektiği uyarısında bulunmakta, nefesine uymaktan ötürü duyduğu pişmanlığı çokça dile getirdiği görülmektedir. Bu yönüyle klâsik bir sûfî tavrını yansıtan Siyâhî Dede, şayet âh edecekse yine nefsi yüzünden âh etmesi, kendisini âciz bilip aklıyla gururlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir derviş gibi sürekli nefsiyle mücâdele hâlinde olduğu anlaşılan şair, sonunda ağlamayı kendisine bir huy edinmesini ve yüzünü niyaz toprağına sürmesini, canının, rûhunun da bedeni gibi siyah olmamasının ise ancak Allah'ın affıyla mümkün olabileceğini dile getirmektedir.

Bilhassa dinî-tasavvufî içerikli şiirlerinden hareketle, Siyâhî Dede'nin şiir yazmaktaki amaçlarından birinin, hemen her Mevlevî şairde olduğu gibi, Mevlânâ hazretleri ve Mevlevîlik övgüsünde bulunmak olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte şairin, kasîde sunmayı aynı zamanda Kıbrıs'a dair gözlem ve tespitlerini anlatmaya, hasret duygularını terennüm etmeye vesile kıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Siyâhî Dede, doğup büyüdüğü, yetiştiği, kısaca asıl vatanı olarak gördüğü Kıbrıs'a şiirlerinde yoğun bir şekilde yer vermiş tam bir Kıbrıs âşığı ve şairidir.

Divân şiirinin geleneksel mazmun dünyasına sıkça yer vermekle birlikte, ele aldığı unsurları büyük oranda âşikâne ve rindâne tarzda sunan Siyâhî

Dede, bilhassa gazellerinde renkli ve canlı bir anlatım sergilemiş, sahip olduğu tasavvufî neşveyi şiirlerinde samimî bir şekilde ve bazen bir âşık, bazen bir rind, bazen de ârif bir şeyh edâsıyla yansıtmıştır. Gazellerinde daha ziyâde hem mecâzî hem de ilâhî anlamda ele alındığı izlenimi uyandıracak şekilde aşkın, âşıklığın hâlleri, sevgilinin türlü güzellik unsurlarının tasvir, tavsif ve övgüsü; mey, mest, meyhâne ve ilgili unsurların tasviri; dünyanın geçiciliği ve feleğin türlü hilelerine aldanmamak gerektiği, döneminde yaşanan tarihatler üzerindeki baskılara çoğu üstü kapalı eleştiri, şairliğinin türlü özellikleri vs. üzerinde durulmuştur.

Son söz olarak belirtmek gerekirse, klâsik tekke şairlerinden çok mutasavvıf dîvân şairlerine daha yakın bir yerde durduğunu, kasîdelerinde Nef'î'den, gazellerinde ise daha ziyade başta şeyhi Dânişi Ali Dede olmak üzere, Nâbi ve Neşâtî'den etkilendiğini düşündüğümüz Siyâhî Dede birçok büyük şairin bulunduğu bir dönemde yaşamış ve adını tezkirelere yazdırmayı başarmış güçlü fakat değeri yeterince vurgulanmamış bir şairimizdir.

Gazellerinden Örnekler

1²²

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bülbül-i aşkım ki nâle hem-zebân olmaz bana
Gülşen-i vahdetde keşf-i râza cân olmaz bana
- 2 Şehsüvâr-ı deşt-i tecrîdim ki mânend-i Mesîh
Künbed-i eflâk-i çârüm de mekân olmaz bana
- 3 Ol hü mâ-yı âlî-pervâz-ı kanâ'at-perverim
Kûşe-i tâc-ı Sikender âşiyân olmaz bana
- 4 Bir aceb pervâneyim ki yanmada aşk oduna
Âteş-efrûz-ı semender hem-inân olmaz bana
- 5 Şöyle mest oldum Siyâhî-veş mey-i aşk ile kim
Âmed ü reft-i gam u şâdî ayân olmaz bana

22 *Dîvân*, vr. 58b; Cangöz, a. g. t., s. 191-192.

2²³

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bûs-ı la'lin teşne-dil uşşâka sükkerden lezîz
Şemme-i zülfün dimâğ-ı cânâ anberden lezîz
- 2 Bulmadı ayn-ı visâlinde gönül pervâne-veş
Şem'-i ruhsârında cânâ sûziş-i perden lezîz
- 3 Sahn-ı gülşende gelir uşşâka ey nahl-i revân
Cilve-sâz-ı kâmetin serv-i sanavberden lezîz
- 4 Su içirmem cennet-i kûyumda uşşâka demiş
Ol şeker lebden bu düşünâm ise Kevserden lezîz
- 5 Medh-i hüsnüyle o şuhun nola olursa sezâ
Şi'r-i pür-şevk-i Siyâhî bezme sâgardan lezîz

3²⁴

GAZEL

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Ben ol sebük-rev-i deşt-i fenâya hem-pâyım
Nişîn-i kûh-ı kanâat nedîm-i ankâyım
- 2 Kilîd-i genc-i ma'ârif müsellemler oldu bana
Serîr-i memleket-i ma'nîye çü dârâyım
- 3 Sebû be-dûş-ı elestim mey-i belâ nûşum
Şikeste şîşe-i hûşum ki mest-i esmâyım
- 4 Sikender olsa da nâdâna ser-fürû etmem
Cenâb-ı dergeh-i Mollâ'ya çün cebîn-sâyım
- 5 Siyâhî gibi olunca garîk-ı nûr-ı siyâh
Fünûn-ı sihr [ü] beyânda dem-i Mesîhâ'yım

23 *Divân*, vr. 62a; Cangöz, *a. g. t.*, s. 204.

24 *Divân*, vr. 68a-68b; Cangöz, *a. g. t.*, s. 227-228; *Mecmua*, Akkuş vd., s. 89. Divânda 10 beyitlik müzeyyel bir gazel olan bu şiirde, örnek olmasından da hareketle, ana gövde olarak *Mecmua*'daki 5 beyitlik şekil esas alınmıştır. Divânda ayrıca, bu gazelin Siyâhî Dede'nin aynı zamanda şair olan oğlu Ârif Mehmed Dede tarafından ve 5 beyit üzerinden yapılmış bir de tahmisi bulunmaktadır (bk. *Divân*, vr. 57b; Genç, 2010: 354). Tahmis edilen bu şeklin *Mecmua*'da bulunmasından da hareketle, divânın başka nüshalarının olabileceğini düşünmekteyiz.

4²⁵

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bir aceb devre erişdik kim döner peymâne yok
Bezm-i işretde yanar bir şem' yok pervâne yok
- 2 Bir harâb-âbâda geldik kim dem-i nevrûzda
Gülşen-i meyhâne yok bir bülbül-i mestâne yok
- 3 Ser-be-ser sahn-ı çemenzârı gezip seyr eyledim
Lâle-veş destinde bir sâgar tutar rindâne yok
- 4 Hayf bir şûha gönül verdim ki bîm-i gamzeden
Kâkül-i bendinde râhatla yatar dîvâne yok
- 5 Ey Siyâhî râh-ı aşk içre bugün âzâde-ser
Hâne-berdûş-ı fenâ bir âşık-ı merdâne yok

5²⁶

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Kangı devletdir ki çarh âhir anı let etmeye
Câm-ı ayşın devr ile nîş-i melâlet etmeye
- 2 Kangı sâgardır [aceb] leb-rîz-i sahbâ-yı safâ
Kim anı seng-i felâhan-ı gam işkest etmeye
- 3 Rüstem-âsâ bir ser-efrâz-ı zamân gördün mü hiç
Zâl-i dehr anı kemend-i mekr ile pest etmeye
- 4 Gül gibi bezm-i visâl-i yâr ile handân iken
Lâle-veş bağrın anın pür-dâğ-ı hasret etmeye
- 5 Var mı bir esbâb-ı cem'iyet Siyâhî ki aceb
Tünd-bâd-ı dehr anı nâlân-ı mihnet etmeye

25 *Divân*, vr. 66b-67a; Cangöz, a. g. t., s. 222.

26 *Divân*, vr. 70a; Cangöz, a. g. t., s. 234.

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Günbed-i kasr-ı inâyetdir külâh-ı Mevlevî
Sâye-i mihr-i sa'âdetdir külâh-ı Mevlevî
- 2 Fark-ı uşşâkı tef ü tâb-ı kazâdan hıfz için
Gûyiyâ çetr-i himâyetdir külâh-ı Mevlevî
- 3 Ejder-i nefis ile ceng-âver olan pür dillere
Miğfer-i tâc-ı şecâ'atdir külâh-ı Mevlevî
- 4 Lücce-i bahr-i hakâyıktan olupdur âşikâr
Bir habâb-ı ayn-ı hâletdir külâh-ı Mevlevî
- 5 Bezm-i vahdetde şarâb-ı aşk ile lebrîz olup
Devr eder câm-ı hidâyetdir külâh-ı Mevlevî
- 6 Nükte-i remz-i 'ale'l-'arş istivâdır istivâ
Küngür-i 'arş-ı velâyetdir külâh-ı Mevlevî
- 7 Pâdişâh-ı mülk-i tecrîde Siyâhî bî-gümân
Tâc-ı zer-dûz-ı kanâatdir külâh-ı Mevlevî
- 8 Bâ-husûs ol nesl-i pâk-i mazhar-ı nûr-ı Celâl
Dest-i lütfundan kerâmetdir külâh-ı Mevlevî
- 9 Ya'ni ol Bostân Efendi Hazreti'nden bahş olan
Sâgar-ı nûr-ı şefâ'atdir külâh-ı Mevlevî

27 *Divân*, vr. 70b; Cangöz, a. g. t., s. 242-243.

Kaynakça

- Ahmed Hâlis Dede. *Tufeylü Menâkibi'l-Kibârı Mevlevî Fî-Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâ-kibi'l-Ma'nevî*, Süleymaniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr. 1186,
- Alasya, Halil Fikret. "Lefkoşa Mevlevî Tekkesi", Selçuk Ü., I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, Konya 3-5 Mayıs 1987, *Tebliğler*, Konya 1988, s. 99-108,
- Ali Enver. *Semâhâne-i Edeb*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309,
- Altan, Mustafa Haşim. *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, c. 2, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Girne-Kıbrıs 1986,
- Arı, Ahmet. *Mevlevîlikte Bir Hânedânlık Kurucusu Sâkib Dede ve Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003,
- Cangöz, Gülşah. *Siyâhi Dede Dîvânı, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2010,
- Eren, Abdullah. "Siyâhi, Mustafa Siyâhi Dede", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi*, www.turkdedebiyatisimlersonzlugü.com (Erişim Tarihi: 15. 9. 2016),
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâyı Mevleviyye*, Hazırlayan: İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000,
- Eyice, Semavi, "Ahmed Paşa Câmii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 2, İstanbul 1989, s. 115,
- Fedai, Harid. *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997,
- Fedai, Harid-Altan, Mustafa Haşim. *Lefkoşa Mevlevihanesi*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997,
- Fedai, Harid. "Lefkoşa Mevlevihânesi", Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu, 18-20 Aralık Manisa 2012, *Kıbrıs Türk Kültürü Bildiriler-II*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 375-390,
- Genç, İlhan. "Kıbrıs Lefkoşe Mevlevihânesi'nde Yetişmiş Mevlevî-Divan Şairleri", II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998, Gazimağusa KKTC, *Türkçe Bildiriler*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Gazimağusa 1999, III, 59-66,
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969,
- Hüseyin Fahreddin Dede. *Müntehabât-ı FahrîlMecmua*, Hazırlayan: Mehmed Akkuş-Abdülmecit İslamoğlu-Abdurrahman Adak, Mevlânâ Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, Ankara 2010,
- Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*, V, Hazırlayan: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006,
- İlgar, Yusuf. *Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevihânesi ve Mevlevî Meşhurları*, Hz. Mevlânâ'nın Doğumunun 800. Yılı Anısına, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2008,

- Kaya, Bayram Ali. *Tekke Kapısı, Yenikapı Mevlevihânesi'nin İnsanları*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012,
- Mehmed Sirâceddin. *Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994,
- Mustafa Safâyî. *Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*, Hazırlayan: Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005,
- Numan, İbrahim. "Lefkoşe Mevlevihânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 126-127,
- Özönder, Hasan. "Kıbrıs'ta Mevlevilik ve Mevlevihâneler", Selçuk Ü., VI. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 24-25 Mayıs 1992, *Tebliğler*, Konya 1993, s. 108-117,
- Sahîh Ahmed Dede. *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye, Mevlevilerin Tarihi*, Hazırlayan: Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2003,
- Sâkîb Dede. *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, II-III, Mısır 1283,
- Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, Dersââdet Matbaası, İstanbul 1315,
- Siyâhî Mustafa Dede. *Dîvân-ı Siyâhî Dede*, Ârif Hikmet Ktp., nr. 150/811, Medine (Bu nüshanın bir kopyası için bk. Süleymaniye Ktp., Özel, Mikrofilm nr. 2892),
- Süleymaniye Ktp., Galata Mevlevihânesi Koleksiyonu, *Mecmûatü'l-Eş'âr*, nr. 196, a. e., Hazırlayan: Ahmet Mermer-Ahmet Selahattin Hidayetoğlu-Mustafa Erdoğan-Neslihan Koç Keskin, *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevilik Unsurları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009,
- Şarlı, Mahmut. "Medîne-i Münevver'e'deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler", *ktp. isam. org. tr/pdfdrg/D01445/2001-11/2001-11-SARLIM. pdf*, s. 106, 25. 7. 2016,
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-Fudalâ*, IV, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989,
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî*, I, Hazırlayan: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

Dr. Hâfız Cemâl'den (Lokman Hekim) Bir Teşhis ve Reçete: “Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı” (1909)

Oğuz KARAKARTAL*

“İşbu program üzerine hareket etmeyecek olurlarsa Ada Müslümanlarının karanlıkistikbâl ve inkırâz-âmir hayat-ı siyâsiye ve sahâif-i ahîre-i tarihiyelerine şimdiden birer Fâtîha-i hazin okumaklığımız lâzımdır.”

Dr. Hâfız Cemâl

Özet

XIX. yüzyılın ikinci yarısında sonra Osmanlı Türkiyesi'nde ortaya çıkan, millî ve manevî değerlerle çağın bilim ve teknoloji gereklerini sentezleyen “Yeni Osmanlı Tipi”nin Kıbrıs'taki ilk büyük temsilcisi, Başlı Dr. Hâfız Cemal (Lokman Hekim)'dir. Jöntürk Hareketi sempaticisi ve İstanbul Tıbbiye mezunu Dr. Hâfız Cemal memleketi Kıbrıs'a geldiğinde gazete çıkarmış, matbaa kurmuş, kitap basmış, sanayi ve yabancı dil okulları açmış, muayenehane ve şifa yerleri kurarak Kıbrıs Türk halkının sorunlarına çare bulmaya çalışmıştır. Jöntürk olduğu gerekçesiyle ve Kıbrıs Müslümanlarının eğitim seviyesinin düşüklüğünden toplum içinde değeri anlaşılamayan aydınımız 1909'dan sonra İstanbul'a yerleşmiş, doktorluğu orada sürdürmüş, sağlık dergileri çıkartmış, zaman zaman Kıbrıs'a gelip gitmiştir. Kıbrıs Türklerinin siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik durumu üzerine daima kafa yoran ve düzelmesi yolunda çabalayan Dr. Hâfız Cemal, 1909 tarihinde Lefkoşa'da basılan *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı* başlıklı broşüründe, Rumlarla Türkleri çeşitli yönlerden karşılaştırır ve Kıbrıs Rumlarının ileride oluşlarını, “millî birlik, dayanışma, dindarlık, modern eğitim, ticaretle uğraşma, nüfus fazlalığı, tasarruf, basın gücü” gibi unsurlara bağlarken, Türklerin geriliğini bu meziyet ve imkânlarla sahip bulunmayışlarında görür.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, Yeni Osmanlı Tipi, Dr. Hâfız Cemal, Kalkınma Modeli

Abstract

Dr. Hafiz Cemal, also known as Lokman Hekim, originally from Baf region is the first major representative of the “New Ottoman Type” newspaper which emerged in the Ottoman Turkey after the second half of the XIXth century synthesizing the old science and technology requirements with national and spiritual values. Dr. Hafiz Cemal, a sympathizer of the Jöntürk (Young

1 * Prof. Dr., Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, oguz.karakartal@kisbu.edu.tr.

Türk) Movement and a graduate of Istanbul Medical School, coming back to Cyprus by publishing newspapers, establishing a publishing house, publishing books, establishing industrial and foreign language schools, establishing clinics and healing places attempted to solve the problems of the Turkish Cypriot people. Since he was a member of Jöntürk Movement and because the low level of education of the Muslims of Cyprus, the value of this intellectual was not understood in Cyprus, so he moved to Istanbul after 1909 and continued to practice medicine there, published healthjournals and occasionally visited his homeland Cyprus. Dr. Hafiz Cemalendeavours to always think and improve the political, cultural and socio-economic situation of the Turkish Cypriots. He compares the Turkish Cypriots with the Greek Cypriots in various ways in the brochure entitled "The BrilliantFuture Special to the Cypriot Ottomans" and publishes it in Nicosia in 1909. He thinks that the Greek Cypriot have priorities over Turkish Cypriots because of "national unity, solidarity, religious education, dealing with trade, population surplus and stinginess and the powerful publishing". He believes that the Turkish Cypriot are not developed enough because of not having these virtues and possibilities.

Keywords: Cyprus, New Ottoman Type, Dr. Hafiz Cemal, Development Model

GİRİŞ

XIX yüzyıl ile XX. yüzyılın başları Osmanlı ve Kıbrıs Türkleri için sosyal, edebî, ilmî ve kültürel alanında bir uyanışı, hareketlenmeyi ifade eder. Batı'daki sanayi devrimi ve aydınlanma sonucu Avrupa'yla arasındaki güç dengesinde ne kadar geri kaldığını gerçek anlamda ancak XIX. yüzyılın ikinci diliminde fark edebilen Osmanlı yöneticileri, oralara eğitilmek üzere öğrenci yollamaya başlar. Batılı ilk tiyatro eserimiz *Şâir Evlenmesi*'ni yazan ve ilk yerli gazetelerimiz *Tercümân-ı Ahvâl*'i Âgâh Efendi ile birlikte ve tek başına *Tasvir-i Efkâr*'ı çıkartan İbrahim Şinasi, Paris'e ekonomi öğrenimi için yollanan o tür öğrencilerdenir ve kültür alanına kayarak edebiyatımıza yeni türler getirmiştir. Osmanlı aydınlanması diyebileceğimiz bu hareketlenme, Tanzimat döneminin ikinci yarısından itibaren az çok meyvelerini verir. Batı ile Doğu dünyasının olumlu değerlerini birleştirmeye çalışan "Yeni Osmanlı Tipi" doğar ve bu dönemin yazarları tarafından topluma örnek insan olarak sunulur. Özellikle ansiklopedik ve halkçı yazarı Ahmet Midhat Efendi'nin romanları, Batılılaşmayı yanlış anlayan ve tenkit edilen kahramanların yanında, Yeni Osmanlı Tipi'ne örnek kahramanlarla doludur.¹ Bu Yeni Osmanlı aydını;

1 M. Orhan. Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, 424 s.

“kendi manevî değerlerine, din ve kültürüne bağlı, Batı'nın teknik yeniliklerini kabullenmiş, akılcı, yabancı dil, özellikle bir Avrupa dilini bilen veya öğrenen, çocuk ve kadın eğitimine önem veren, ticaret yoluyla para kazanmayı doğal karşılayan, toplumu her alanda kalkındırmaya yönelik düşünce ve eylemleri olan, şahsî ve sosyal hürriyet kavramlarına inanan, her şeyi kucaklamaya çalışan, bilim ve fenne saygı duyan, çabuk büyüyüp kahramanlıkta bulunmak isteyendestan kahramanlarına benzer” bir tiptir. Tanzimat'tan itibaren kültür, edebiyat ve sosyal yaşantımıza yön veren Ahmet Midhat Efendi, Namık Kemal, kadın olarak Fatma Aliye Hanım, Mehmet Âkif Ersoy, Mehmet Emin Yurdakul gibi isimler, bu yeni osmanlı tipi çizgisinin şair ve yazarlarıdır. Bu yeni dönemde bilim, fen, kültür ve edebiyatı buluşturan isimler doğmaya başlar ki Beşir Fuad'ın ilk Türk pozitivist ve natüralisti olduğu, Servet-i Fünûn şairi Cenap Şahabettin'in mesleğinin cilt doktorluğu, sosyal mistik şairimiz Mehmet Âkif'in ise Baytar Mektebi'ni bitirip veterinerlikle uğraştığı, burada hatırlanabilir.

Yeni Osmanlı tipi, Batı'nın bilim ve teknik değerlerinin alınmasını benimsemekle birlikte Müslüman Osmanlı-Türk kimliğiyle övünç duyan, yeni fikirlere açık ve toplumu kalkındırmaya yönelik düşüncelere sahip sosyal mistik insanı temsil eder. Siyasi, kültürel ve sosyal değişiklikleri biraz gecikmeyle köklerinin dayandığı Anadolu'dan alan Kıbrıs Türkleri de, doğal olarak bu yeni aydın tipinin örneklerini kendi içinden çıkarmak, aramak isteyecekti. Namık Kemal'in adaya, Magosa'ya üç yıllık sürgünlüğü bir noktada bu yeni aydın tipinin şekillenmesine aracı olur. Rumlara göre ticaret, eğitim ve kültür alanında geri kalmış Kıbrıs Türk toplumunun veya “Cezire Müslümanlarının” Yeni Osmanlı tipindeki ilk aydınları Magosalı Hasan Nef'i ve Kaytazzade Mehmet Nazım, Namık Kemal'in tedrisinden geçmiştir. Bu isimlerin devamı sayabileceğimiz ve âdetâ Kıbrıs'ın Ahmet Midhat Efendisi olarak gözüken Yeni Osmanlı aydını ise, hâfız ve doktor Bafı Cemaleddin Bey'dir. Onun karakteristik özellikleri, şahsiyeti ve hayat öyküsü, diğer Yeni Osmanlı tiplerininkiyle benzerlik gösterir. Mehmet Kaplan “Nesillerin Rûhu” adlı yazısında aşağı yukarı aynı siyasî ve sosyal şartlar içinde yetişmiş kuşaktan kişilerin, ortak bir duyuş tarzı taşıdıklarını belirterek şöyle der:

“Aynı ictimâî, siyasî ve iktisadî şartlar altında yaşayan, aynı çeşit terbiye müesseselerinde yetişen, aynı endişe ve meselelerle meşgûl olan ve aşağı yukarı aynı yaşta bulunan insan toplulukları arasında müşterek bir rûhun teşekkül etmesi gayet tabii bir hadisedir.”²

2 Mehmet Kaplan, “Nesillerin Ruhı”, *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler II*, (Haz: İnci Enginün-Zeynep Keriman), Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, Ankara 1988, s. 187

Tanzimat dönemi, Osmanlı aydınları için bir aydınlanma, özellikle teknik alanda Batı'nın kaydettiği yenilikleri tanıma dönemidir. Sadullah Paşa "XIX Asır" başlıklı şiirinde bu asrı "bilim, teknoloji asrı" sayıyor ve takibini elzem görüyordu. İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Midhat Efendi hep bu bilim, teknik asrının idrakinde olup ondan yararlanılmasından yana idiler. Tanzimat kuşağını birleştiren önemli noktalar, "yaşadığı dönemin yani XIX. yüzyılın, bilim asrının farkında olmak, bilim-fen aşkı ile gaflet uykusundan uyanmak" düşüncesidir. İşte Kıbrıs için bu kuşağın temsilcilerinden başında Baf'lı Dr. Hâfız Cemal gelir. Tanzimat'ın ileri gelen Namık Kemal, Ahmet Midhat Efendi gibi Yeni Osmanlı aydınlarıyla Dr. Hâfız Cemal arasında otuz yaş vardır. Hâfız Cemal onlardan bir sonraki kuşak da sayılabılır. Ancak bu isimlerin, içinde buldukları siyasî, sosyal, ekonomik şartlar ve yaşadıkları deneyimler pek çok açıdan benzerlik gösterir. Tanzimatla başlayan "Yeni Osmanlı Aydın Tipi"ni doğuran şartlar, Hâfız Cemal'in doğduğu 1874 ve sonrası ile, doktor çıktığı 1904'lerde yani Namık Kemal ve Ahmet Midhatların doğumundan otuz-kırk yıl sonra da geçerlidir. Bir başka ifadeyle Ahmet Midhat Efendi'nin açtığı halka yönelik niyetleri olan, sosyal mistik, hem yenilikçi hem muhâfazakâr ve babacan halk adamının veya aydın tipinin Kıbrıs'taki temsilcisi-takipçisi, Dr. Hâfız Cemal veya nam-ı diğer Lokman Hekim olmuştur.

Dr. Hâfız Cemal (Lokman Hekim) Kimdir?

Bir Kıbrıs Türkü olan Hâfız Cemal, 1874'de Baf'ta doğar. Orada ilkokulu ve Darülrifan medresesini bitirir. Küçük yaşta *Kur'ân-ı Kerim*'i hıfzettiği için isminin önüne "Hâfız" ünvanı eklenir. Ailesini erken yaşta kaybeden Hâfız Cemal dayısıyla birlikte Beyrut'a gider, burada okuduğu *Kur'ân-ı Kerim* ve güzel sesiyle Beyrut Valisi Aziz Efendi'ye tavsiye olunur. İstanbul'a gönderilir, Çengelköy Tıbbiye İdadisi'ni ve 1910'da Askeri Tıbbiye'yi bitirir. Hâfız Cemal'in Yeni Osmanlılar gurubuna veya Jöntürlere eğilimi Kıbrıs'ta değil, İstanbul'da başlar. Sultan II. Abdülhamid'e muhalif isimlerin bir kısmının Tıbbiyeli olduğu burada hatırlanabilir. Hâfız Cemal de İstanbul ve Tıbbiye tecrübesinin ardından bir Jöntürk sempatzamı olur. Yemen'e sürüleceğini anlayınca Tıbbiye'den diplomasını alamadan yurt dışına, Avrupa'ya kaçır, üç yıl burada meslek ve hayat bilgilerini artırır. 1904 yılı sonbaharında İngiliz yönetimi altında bir Osmanlı toprağı olan vatanına, Kıbrıs adasına gelir. Vatanı ve Kıbrıs Türkleri için bir şeyler yapmak, onları çağın gerektirdiği bilgilerle ve maddî-mânevî imkânlarla eğitmek ister. 1904'te Kıbrıs Jöntürlük hareketi, İngiltere yönetimindeki adanın kısmî serbestiyet ortamında taraftar

bulmuş, basın-yayın alanında kendinden söz ettirir olmuştur. Bununla birlikte yüzyılların getirdiği padişaha ve hilafete bağlılık, eski sosyo-kültürel ve ekonomik yapı, ada Türklerinin çoğunluğuna hükmetmektedir. Bundan ötürü Hâfız Cemal, genç ve modern tıp bilgileriyle donanmış ayrıca Jöntürk sempatisini biri olarak adaya ayak bastığı ilk andan itibaren şüpheleri üzerinde topyalacak ve tepkileri üzerine çekecektir. Kıbrıs Türk kültür tarihçisi ve araştırmacısı Harid Fedai, Dr. Hâfız Cemal (Lokman Hekim) in 1909'da, Lefkoşa'da basılan *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Son Hediye-i Acizânem veyahut Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım* adlı hatıratını yeni yazıya aktarıp değerlendirmiştir. Bu anı kitabından Dr. Hâfız Cemal'in 1904-1909 yılları arasındaki Kıbrıs yaşantısını ve yaptıklarını öğrenmek mümkündür.³

Dr. Hâfız Cemal yukarıda belirttiğimiz gibi vatanı Kıbrıs'a, Larnaka limanına ayak basar basmaz meraklı gözlerle karşı karşıya kalır. 1873-1876 yılları arasında adada, Magosa'da sürgünde kalan Namık Kemal'e Kıbrıs halkı tarafından nasıl padişaha karşı gelmiş bir suçlu, âsi gözüyle bakılmışsa, Dr. Hâfız Cemal'in de arkasından –adada İttihat ve Terakki yandaşları bulunmasına rağmen- “*bu da kaçaklardan, bu da Jönlerden*” diye konuşulmuştur. Lefkoşa'ya geldiğinde ve İstanbul'dan doktorluk diplomasını beklerken de, “*diplomasını vermemişler, ihtimal ki belgesini kaçıramadı, şöyle ya da böyle Jöndür vesselam*” şeklinde sözler sarf edilmiştir. Kıbrıs'ta dönemin mevcut idaresinden memurlar, hafiyeler II. Abdülhamid'e bağlıdırlar. Bununla birlikte adanın İngiltere tarafından yönetilen bir Osmanlı toprağı olması, Jöntürkler için nisbi bir hürriyet ortamı yaratır, hareket alanı açar. İstanbul'dan kaçan muhalifler, Jöntürkler Kıbrıs'ta bir müddet barınırlar, ya da adayı Mısır ve Avrupa'ya geçmekte/kaçmakta bir atlama tahtası olarak kullanırlar. Şair Eşref, Vizeli Rıza gibi isimler bunlardan akla ilk gelenlerdir. İngiliz yönetimi Jöntürlere dokunmaz. Dr. Hâfız Cemal de, Lefkoşa'daki İttihat ve Terakki muhitinde sevgiyle karşılanır.⁴

3 Doktor Hâfız Cemal, *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Son Hediye-i Acizânem veyahut Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım*'ile *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı*, İslâm Matbaası ve Mirât-ı Zaman Matbaası, (1325-1909). Yeni yazı baskısı: *Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim, Anı-Yaşantı*, (Türkçeye uyarlayan: Harid Fedai), İstanbul, y. t. y, Çizgi Tanıtım ve Matb. Limited Şti., 200 s.

4 “Jöntürlük, İttihat ve Terakki – edebiyat ve edebiyatçılar ilişkisi” birlikte değerlendirilmesi gereken konulardan biridir. Pek çok edebiyatçının bu hareketin yanında veya karşısında bulunduğunu, ona göre eser ve yazılar kaleme aldıklarını biliyoruz. Hatta edebiyatçıların tarihçilerden daha gerçekçi “İttihat ve Terakki değerlendirmesi yaptığı dahi ileri sürülmüştür: (Bak. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, İstanbul 2005). Adı geçen bu birliktelik hakkında ayrıntılı bir inceleme de bulunmaktadır: Mehmet Özdemir, “Edebiyat ve Siyaset Sarmalında Genç Kalemler-İttihat ve Terakki İlişkisi”, *JASSS*, Vol. 6, Issue 8, October 2013, s. 433-455. Kıbrıs'ta İttihat ve Terakki'nin yazar ve

Dr. Hâfız Cemal girişimci bir rûha sahiptir. Ada Türklerinin eğitilmesi, teknik okulların açılması, yabancı dil öğretimi, doktorluk, halkı bilgilendirici broşürler hazırlanması, sağlık ve eczacılık alanlarındaki girişimleri ve basın-yayıcılığı hep Kıbrıs Türklerini kalkındırmaya yöneliktir. Adada vaktiyle valilik yapan şair Ziya Paşa ve Magosa sürgünü Namık Kemal'den sonra adadaki Türklerin her alanda Rumlardan geri kaldıklarını görerek, şahsî çabalarıyla onları yükseltmeye çalışan üçüncü isim, Dr. Hâfız Cemal'dir. "Kıbrıs Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiyesi", "Kıbrıs Sanayi Mektebi", "Osmanlı Gece Mektebi", "Osmanlı Lisân Mektebi", haftalık "İslâm" matbaası ve dergisi, "İslâm Kütüphanesi Yayınları" gibi kurum, kuruluş ve faaliyetler onun eseridir. Dr. Hâfız Cemal'e, Osmanlı Türkiyesi'ndeki ulemâdan Jöntürk Mehmet Ubeydullah Efendi'nin Kıbrıs ayağı dense yeridir. Halka okuma yazma, okuma yazmayı bilenlere ise Fransızca, İngilizce ve Rumca öğretmek amacıyla açtığı "Osmanlı Gece Mektebi ile Osmanlı Lisân Mektebi", çağın gereklerini fark etmiş bir aydınının girişimleridir.⁵ Harid Fedai'nin hazırladığı ve Dr. Hâfız Cemal'in "Kıbrıs Sanayi Mektebi" adlı kuruluşunu tanıtan aynı adlı kitapta onun Jöntürklüğüyle ilgili sahnelere rastlamak mümkündür.⁶ Kurduğu mektebin öğrencileri, hazırladıkları ürünleri ders yılı sonunda sergiler ve başlarında Dr. Hafız Cemal olduğu halde, mahalle ve çarşıları gezerler. Bu gezilerde üzerinde II. Meşrutiyet devriminin dövizleri olan, "adalet-müsavat-uhuvvet" yazılı bir Osmanlı bayrağı taşınır.

Dr. Hâfız Cemal'in bütün bu girişimlerinde Kıbrıs'taki saltanat ve hila fet hafiyelerinin yaydığı Jöntürk olduğu dedikodusu işlerini bozar. Kimi zaman kurduğu okullardaki öğrencilerin sayısı azalır, kimi zaman tedavi için kendisine giden hastalar yoldan geri çevrilir. Buna rağmen o büyük bir irade abidesi gibi dik durur ve bunlarla mücadele ederek hak bildiği yolda tek başına gitmeyi sürdürür. Dikkat edilirse Dr. Hâfız Cemal'in adada, Kıbrıs Türkleri için uyguladığı eğitim ve kalkınma programının içeriğinde "halka yabancı dil öğretilmesi, teknik okullar açılması, sağlık ve eğitim alanında insan yetiştirilmesi, kitap ve gazete aracılığıyla halka çağın gerekli bilgilerinin öğretilmesi" gibi hususlar bulunur ki, bunlar 1908 II. Meşrutiyet'i gerçekleştiren Jöntürklerin-İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideal, fikir ve programlarıyla

gazeteciler arasındaki yapılanma sı için bak: Oğuz Karakartal, "1912-1913 Balkan Savaşları Tanığı Bir Kıbrıs Türk Gazetesi: Seyf", ODTÜ Uluslararası Balkan Savaşları Sempozyumu: 100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913). İhtilafı Duruşlar, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 771-782

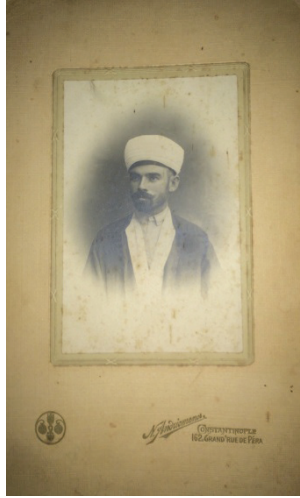
5 Dr. Hafız Cemal'in dil okulları için bak: Harid Fedai, "Lokman Hekim'in Dil Okulları" *Kıbrıs Türk Kültürü Makaleler I*, Samtay Vakfı Yayınları, Lefkoşa 2005, s. 293-296

6 Harid Fedai, *Kıbrıs Sanayi Mektebi*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bak. Yayın., Ankara 1997, 64 s.

örtüşmektedir. Bir başka ifadeyle onların Kıbrıs ayağının girişimcisi ve uygulayıcısı Dr. Hâfız Cemal olmuştur. O, adada siyasetle değil de halka hizmet, eğitim ve sağlık işleri yoluyla Jöntürklerin görüşlerini ve kalkınma programını uygulamaya çalışır. Millî kalkınma için Rumlar gibi birlik halinde bulunmak ve eğitim yoluyla yükselip şahsi çekişmeleri bir kenara atmak gerektiğine inanan Dr. Hafız Cemal, 1909 tarihinde Kıbrıs'tan, meşruti yönetime geçmiş Osmanlı Türkiyesi'ne, İstanbul'a döner. Dr. Hâfız Cemal'in Jöntürklerle, İttihat ve Terakki cemiyetiyle olan bağlantısının bir kanıtı da İstanbul'a geldiğinde çektiği ve Talat Bey'e (Paşa) imzaladığı bir fotoğrafıdır. Bu fotoğrafın arkasında şunlar yazar:

Muhterem Tal'at Bey kardeşime takdim. Hafız Cemal

25 Ramazan 1325 (1909) Pazar

(Dr. Hâfız Cemal'in İstanbul'da Talat Bey'e (Paşa)
İmzaladığı Fotoğrafı (1909) –Oğuz Karakartal Arşivi)

Birinci Dünya Savaşı esnasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay)'nde çalışan ve Filistin cephesinde Osmanlı ordusunda doktorluk yapan Hâfız Cemal nam- diğer Lokman Hekim, 1936 yılından itibaren İstanbul'da "Lokman Hekim" adlı bir dergi çıkartmıştır. Yılda bir kez belli dönem vatani Kıbrıs'a gelip hekimlik yapan, İstanbul'da muayenehanesi bulunan ve Anadolu'yu dolaşarak sağlık konusunda halkı aydınlatan, kitap ve broşürler basan Dr. Hâfız Cemal (Lokman Hekim), 1967'de vefat eder.⁷

⁷ Dr. Hâfız Cemal için şu kaynaklara bakılabilir:

AN, Ahmet. "Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim", *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 251-258; ATUN, Suna. "Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçmişten Günümüze

KIBRIS OSMANLILARINA MAHSÛS PARLAK İSTİKBÂL PROGRAMI (1909)

Dr. Hâfız Cemal, 1909'da Lefkoşa'da *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Son Hediye-i Acizânem veyahut Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım*'ineşreder ve bunun sonuna Kıbrıs Türklerinin siyasî, sosyal, ekonomik durumunu karakter özellikleriyle birlikte değerlendiren bir ek bölüm koyar. Bu kısım, "*Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı*" adını taşır. Eserdeki ek bölüm-program, XX. yüzyıl başı Kıbrıs Türk eğitimi, karakteri, sosyo-ekonomik yaşantısı ve sağlık sorunları üzerine hazırlanmış bir rapor gibidir. Dr. Hâfız Cemal bu eserinde bir ictimaiyat mütehasşısı yani uzman sosyolog gibi davranarak Kıbrıs Türk toplumunun çeşitli durum ve sorunları üzerine tespitler ile çözüm önerilerinde bulunur. Belki tıbbiyeli oluşu sebebiyle ciddi, net, açık bir dil kullanır, askerî rapor tarzında bir üslupla görüşlerini kaleme alır. 102 maddeden oluşan *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı* adlı bu broşürdeki konuları biz, başlıca dört ana başlık altında toplayabiliriz:

I) Eğitim, Mektep ve Öğretmen Sorunları

Bütün yeni Osmanlı tiplerinde görüldüğü üzere Doktor Hâfız Cemal de eğitime büyük değer atfeder. Bundan ötürü *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı* adlı broşürünün ilk maddelerini hep eğitime ayırır. Programın ilk maddesi şudur:

*"Her milletin rûhu maarif olduğundan ve en evvel mekteplere ehemmiyet verilmeli. İslâm bulunan en ufak köylere bile yeni usule âşinâ muktedir mualimler tayin etmeli."*⁸

Halk Hekimliği", *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Belgeler-Bildiriler (I)*, Samtay Vakfı Yayınları, Gazimağusa 2008, s. 67-85; FEDAİ, Harid. *Dr. Hâfız Cemal Lokman Hekim, Anı-Yaşantı*, Lokman Hekim Sağlık Vakfı İstanbul, y. t. y, 200 s. ; FEDAİ, Harid. "Lokman Hekim", *Sağlık ve Edebiyat* (Haz:İsmail Bozkurt), Kıbrıs Türk Tabipler Birliği Yayını, Lefkoşa 2012, s. 31-35; FEDAİ, Harid-AN, Ahmet. "İslam Gazetesi", *Örneklerle Kıbrıs Türk Basın Tarihi I (1891-1963)*, TipografArt Basımevi, Lefkoşa 2012, s., 30-32; KARAKARTAL, Oğuz. "İttihat ve Terakki'nin Kıbrıs'a Yansıması: Çok Yönlü Bir Jöntürk: Dr. Hâfız Cemal (Lokman Hekim)", *I. Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Vatan Savunması*, Koleksiyoncular Derneği Yayınları, Ankara 2015, s. 84-91; OZAN, Yüksel. "Hâfız Cemal Lokman Hekim Kıbrıs'ın Türklüğünü ve 65 Yıllık Mücadelesini Anlatıyor", *Tarih Dünyası Dergisi-Kıbrıs Sayısı*, Sayı:9, 15 Ocak 1954, s. 370-371;TURAN, Metin-YARARBAŞ YİNANÇ, Kafiye. "Ömrünü Halk Hekimliğine Adanmış Aydın Bir Tıbbiyeli Portresi: Dr. Hâfız Cemal", *Kebikeç*, 12, 2001, s. 91-112; YAŞIN, Özker. "Dr. Hâfız Cemal Lokman Hekim", *Nevzat ve Ben*, Cilt I, Yeşilada Yayınları, İstanbul 1997, s. 217-234

- 8 Doktor Hafız Cemal, *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsus Son Hediye-i Acizanem veyahut Kıbrıs'ta Geçen Dört Senelik Tarih-i Hayatım*'ile *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsus Parlak İstikbâl Programı*, İslâm Matbaası ve Miratı Zaman Matbaası, (1325-1909), s. 1. Yazı boyunca yapılan alıntılar ve verilen sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Doktor Hâfız Cemal'in eğitim ve öğretmen konusunda dikkati çeken tespit ve tavsiyeleri şöyle sıralanabilir:

a) Mektep Kurulması ve Kız Çocuklarının Eğitimi:

Doktor Hâfız Cemal, köy ve kasabalarda elden geldiğince mektep kurulması taraftarıdır. Kız çocuklarının okutulmasından yana olup, kız teknik okulları dahi açılmasını ister. Bir çeşit ara eleman yetiştirilmesi demek olan yatılı teknik mekteplerin özellikle fakir öğrenciler için kurulmasını talep eder ve bu teknik okulları sanayi ve ticareti elinde tutan Rumlara karşı verilecek mücadelede hayatî bulur.

Doktor Hâfız Cemal, ilkokul ve ardından ortaokul-lise eğitimini zarûrî görerek aslında zorunlu eğitim fikrini ileri sürer: “*Şimdilik bütün cezire evlâtlarının mekâtib-i ibtidâiye tahsillerini yapmaya mecbûr edecek şiddetli kânun yapılmalı. On sene sonra da rüştiye tahsilini mecbûriyet-i nizâmiye altına almalı.*” (s. 5)

b) Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi:

Kendisi birkaç dil bilen ve Kıbrıs'a dönüşünde Lefkoşa'da dil mektepleri açan Doktor Hâfız Cemal, hem Osmanlı Türkçesinin yani okuma ve yazmanın, hem de çeşitli yabancı dillerin öğretimi konusunda ısrarcı olmuştur. Shakespeare Scholl'un kurucusu Necmi Sagıp Bodamyalizâde'den önce Doktor Hâfız Cemal'in dil okulları ve yabancı dil hocalığı Ada'da karşımıza çıkar. O, Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi yeni Osmanlı aydın tiplerinde görüldüğü üzere, yabancı dilin, bir lisanın, bir insan olduğunu kavramıştır: “*Lefkoşa ve umûm kasaba mekteplerine iktidârli muallimler tayin ederek evlâd-ı vataniye (Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce, Rumca, Fransızca) lisânlarını tedris ettirilmelidir. Bir insan kaç lisân bilirse o kadar adama muâdil olduğunu unutmamalı.*” (s. 6)

c) Öğretmenler ve Dersler:

Doktor Hâfız Cemal, her öğretmenin kendi yetiştiği alanda ders vermesi taraftarıdır. Köy ve kasabalardaki okullarda din dersinin hocalar, müezzinler, alan derslerinin ise doğrudan o alanda yetişmiş öğretmenler tarafından yürütülmesi gerektiği inancındadır. Üzerinde durduğu bir başka konu ise öğretmenlerin tayin meselesidir. Ona göre köy ve kasaba okullarındaki öğretmenler her yıl değil de, en az üç yılda bir yer değiştirmelidir. İstanbul'dan öğretmen getirtilmesinde ise hiçbir sakınca yoktur: “*Her kazamıza dahilden veya İstanbul'dan muktedir muallimler celb etmeli.*” (s. 5)

II) Ekonomi ve Ticaret Meselesi

Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi aydın ve edebiyatçılarındaki, kültür ve edebiyat konuları, bilim, ekonomi, din, medeniyet gibi konularla birlikte ele alınır. Bu dönem aydınları okumuş, kültürlü insan sayısının azlığı yüzünden çok yönlü bir tavır sergilemek durumundaydılar. Doktor Hâfız Cemal de aynı yolu benimsemiştir. Tıp, bilim, basın-yayın, eğitim, sağlık, askerlik, yabancı dil öğretimi, para ve ekonomi gibi konularda yazılar yazmış, eserler vermiş ve faaliyetlerde bulunmuştur. Tanzimat dönemi yazarlarından, Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Mizancı Murat gibi birçok ismin para ve ekonomiden söz eden yazı ve eserler yazmaları ne kadar normalse, Doktor Hâfız Cemal'in *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs İstikbâl Programı*'nda ticarete geniş yer ayırması ve Kıbrıs Türklerini bu yola sevk etmeye yönelik görüşleri o kadar doğaldır. Doktor Hâfız Cemal tıpkı Ahmet Mithat Efendi gibi mektep bitirenlerin özel teşebbüs, ticaret yerine devlet memuriyetine atılmalarına şu cümlelerle karşı çıkar: *"Mekteb-i İdâdiden bâ- şehâdetname neş'et eden şâkirdânın yüzde doksan beşi memuriyet, sû-i istimâlât ve âvârecilik peşinde dolaştıklarını bunların en muktedir ve usûllerini ikmâl-i tahsil ederek cezireye avdet etmek üzere mektâtib-i âliyye a'zam etmek bir takımı da ağniyâ ve büyük tüccarlarınız maiyetlerine alarak tarîk-i ticarete sevk etmeğe ve sermaye vererek terakki ettirmeye himmet etmelidirler."*

1950'lerden sonra Rumların artan eylem ve saldırıları karşısında başlayan ticaret ve alışverişte Türk'ten Türk'e kampanyasının aslında çok önceleri Doktor Hâfız Cemal'in başlattığını okuyoruz. Eserinin ticaretle ilgili maddelerinden şu dördü bilinçli, vatansever bir aydınla karşı karşıya olduğumuzu gösterir:

"Her Müslüman alışverişini daima İslâmlarla yapmalı." (s. 11);

"Müslüman tâcirleri ekser eşyâ-yı ticariyelerini Anadolu'dan velhâsıl Osmanlı malı celb etmeli." (s. 11);

"Kıbrıs Müslümanları da daima Osmanlı malından satın almalıdırlar." (s. 11);

"Bütün ahâli yerli malına emtiasına kumaşlarına çok ehemmiyet vererek satın almalı ve katîyen mecbur olmadıkça Avrupa malı almamalı." (s. 12)

Doktor Hâfız Cemal hemşehrileri Kıbrıs Türklerinin küçük esnaflık işleriyle, tarım ve hayvancılıkla zar zor geçinebildiklerini, zengin Kıbrıs Türklerinin çocuklarının ise müsrif davranıp vakitlerini para harcamak, başıboş gezmek yolunda harcadıklarını ve Rumların büyük ticaret işleriyle zenginleştiklerini

görerek vatandaşlarını ve gençleri uyarır, onları eğitim ve ticarete önem vermeye çağırır.

III) Sağlık, Beslenme ve Gıda Sorunları

Hâfız Cemal tıbbiyeyi bitirmiş bir doktor olduğundan sağlıklı kuşakların yetişmesine büyük önem verir. Adı geçen programda vatandaşlarına mümkünse temiz pınar suyu içmelerini, gölet sularından uzak durmalarını, yumurta, et, süt ve peyniri, enginar ve nohutla birlikte mutlaka yemelerini tavsiye ederken, temizlik konusuna da dikkati çeker ve bu konuda mutlaka *Kur'ân-ı Kerim*'in emirlerini dinlemek gerektiğini belirtir. Doktor Hâfız Cemal'in bir uyarısı da Ada'da yaygın olan bel soğukluğu, verem, frengi ve sıtmadan korunmak üzerinedir. Alkol, sigara ve tehlikeli alışkanlıklardan çocukları uzak tutmak için özellikle ebeveynlerinin onları takip etmesi gerektiğini söyler.

Doktor Hâfız Cemal'in eğitim, ekonomi ve sağlık konusundaki tespit ve önerileri daha müreffeh ve sağlıklı bir Kıbrıs Türk toplumu içindir.

IV) Kıbrıs Türk ve Rum Karakterleri Üzerine Görüşler

Herhangi bir konuda gerçeğin tam karşılığı olmayan algılama şeklinde tanımlanan "imge-ımaç" ile onun tespiti, sübjektif bir alandır ve bu tespit yapılırken dikkatli olunmalı, genellemelerden kaçınılmalıdır. Bununla birlikte bir "imge-ımaç", bünyesindeki şeyle ilgili doğru ve yanlış bir takım bilgileri ihtiva eder.⁹ Bu noktada Dr. Hâfız Cemal'in 102 maddelik programında, Müslüman Kıbrıs Türkleri ile Ada Rumlarının sosyal yaşantı ve karakterleri üzerine yaptığı tespitler bir açıdan imgebilimine veya imaç tespiti içine girer. Her ne kadar bu tespitlerin çoğunda, onları oluşturan etkenlerin yakalanması ve yorumlanması eksikse de, XX. yüzyılın başındaki Kıbrıs Türk toplumunun mizacı üzerine bugüne bir fikir vermektedir. Dr. Hâfız Cemal, Kıbrıs Müslümanlarının-Türklerinin karakter özelliklerini içinde buldukları maddî-mânevî şartlarla birlikte değerlendirir. Bunu yaparken de Rumlarla mukayese yoluna gider. Kıbrıs Rum ve Türklerini karşılaştıran bu program, aslında Girit, Rodos, Sakız, İstanköy, Midilli başta olmak üzere Türk ve Rumların vaktiyle yanyana veya karışık yaşadıkları Ege ve Akdeniz adalarının tamamı için geçerlidir.

Dr. Hâfız Cemal'in *Kıbrıs Osmanlılarına Mahsûs Parlak İstikbâl Programı*'nın 78 ve 79'uncu maddelerinde uzun uzadıya yaptığı Türk-Rum mizac,

9 Serhat Ulağı, *İmgebilim-Ötekinin Bilimine Giriş*, Sinemis Yayınları, Ankara 2006, 207 s.

sosyo-ekonomik durum ve eğitim karşılaştırmasını biz bir arada yine mukayeseli olarak şöyle özetleyebiliriz:

- 1) **Millî Birlik ve Eğitim:** Rumlarda “ittihât ve ittifaâ, gayret-i milliye, maarif, yeni usûldeki mektebler” varken, Türklerde “ittihâdsızlık, birlik olmamak, menâfi-i umûmiye-i milliye husûsâtında zerre kadar ittifâk etmedikten başka o gibi hayırlı işleri bozmak. Gayret-i milliyenin noksaniyât ve hatta bazı yerlerde mefkûdiyeti, menâbi ve icraât-ı maarifin yeni usûldeki mekteblerin kifâyetsizliği ” söz konusudur.
- 2) **Rumlarla Ticari İlişkiler:** Rumlarda “terakkiyât ve keşfiyât-ı cedide-i fenniyeyi kademe kademe takip ederek icrâyâ koymak. Her Rum beş parasına varıncaya kadar hiç bir Türke para vermeyerek daima âlem-i Hıristiyaniyete tevdi-i nukûd etmek” gözlemlenirken, Türklerde “gençlerin yüzde beşi memuriyet, kuru beğlik peşinde dolaşmaları. En esaslı sanayi ve ticaretleri ayıp gördüklerinden iş bu vesâit-i servet ve saadetten mahrûm olmaları. . . Her Müslüman diğer bir din kardeşine zerre kadar muâvenet etmemek için ekseriya birbirlerinden alış-veriş etmeyip daima Rumların kesesine paralarını teslim etmeleri. . . Birbirlerini asla tutmamaları” görülmektedir.
- 3) **İki Milletin-Toplumun Dine Bakışı:** Rumlarda, “hukûk-ı Hıristiyanî'nin zerresine bile el uzatılsa bütün Rumların yek-âvâz ve yek-vücûd olarak kıyametler koparmaları, dinlerine son derece muti bulunmaları, milletlerinin pek parlak istikbâle nâil olmaları için (50-100 ve hatta 200) sene sonra bile adadaki mevcûdiyet-i Hıristiyaniyeyi takviye ve temin için tedâbir-i müessire sarf etmeleri”ne karşılık Türklerin “ekserisinin İslâmiyetçe de zayıf düşmeleri, değil milletimizin parlak istikbâlini herkesin kendi âtîsini bile düşünmemeleri. Cemiyet-i İslâmiye-i cezirenin temin-i mevcûdiyet ve takviye edilmesine zerre kadar çalışmamaları” gerçeğiyle karşı karşıya bulunmaktadır.
- 4) **Nüfus ve Doğum Durumu:** “Her Rum karısının arkasında yarım hatta bir düzine çocuk koştığı halde, İslâm kadınlarımızın hemen ekserisi bir iki çocuk doğurduktan sonra artık keyiflerini tamam çatmak için kasten çocuk düşürmeleri. Zaten bir çok gençler firengi, bel soğukluğuna uğrayıp tamam bir tedâvi görmediklerinden, ekserisinin çocukları olmadığından nüfûs-ı İslâmiyenin günden güne azalması”önemli bir sorundur.
- 5) **Basının Gücü:** Rumlarda “mükemmel ve kuvvetli bir matbuât” vardır. Türklerde ise “matbuâtın, gazetelerin, matbaaların birer seyyar

mekteb-i ilm ü irfân ve rehber-i terakkiyât-ı ümmet olduklarını ahâlimiz epeyce anlamalıdır da adada intişâr eden ve edecek gazeteleri himâye etmelidir. ”

SONUÇ

Yeni Osmanlı aydın tipinin adadaki ilk temsilcilerinden olan Dr. Hâfız Cemal'in 102 maddelik kalkınma raporunda, yukarıda beş ana maddede topladıklarımızın içine girebilecek veya onların etrafında dönen başka konu ve motifler vardır. Onun Kıbrıs Türkleri için maddî-manevî, millî-dinî bir kalkınma modeli teklif edişinde şüphesiz vatanseverlik ve hocalık misyonunun büyük etkisi söz konusudur. 1870'lerden sonra kültür ve edebiyat yaşantımızda en çok rastlanan sözcüklerden biri “uyanmak” fiilidir. Yaşadıkları Osmanlı Türkiyesi ile Kıbrıs'ta çağın gereklerinin farkına varan ve sömürgeci güçler ile Hıristiyan azınlıkların Müslümanlara göre daha girişken, eğitim ve ekonomi sahasında daha ileri olduklarını idrak eden Osmanlı-Türk aydınları, yazdıkları kitaplarla, çıkardıkları gazeteler ve diğer icraatlarıyla toplumu “uyarma ve aydın sorumluluğu” görevini yakından göstermişlerdir. O isimlerin önde gelenlerinden birinin Kıbrıslı Dr. Hâfız olduğunu ileri sürmek hiç de yanlış olmaz. Doğu dünyasında ve İslam kültüründe tabiplerin pîri sayılan ve verdiği nasihatlerle de anılan Lokman Hekim'in ismini kendisine soyadı olarak seçen Dr. Hâfız Cemal, özelde Müslüman Kıbrıs Türklerine, genelde ise Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Müslümanlarına hocalık, doktorluk ve eğitimliğiyle deva dağıtmıştır.

(Dr. Hâfız Cemal Lokman Hekim İstanbul'da Doktorluk Yaparken -Oğuz Karakartal Arşivi)

Kaynakça

- AN, Ahmet. "Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim", *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 251-258
- ATUN, Suna. "Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçmişten Günümüze Halk Hekimliği", *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Belgeler-Bildiriler (I)*, Samtay Vakfı Yayınları, Gazimağusa 2008, s. 67-85
- FEDAİ, Harid. *Dr. Hâfız Cemal Lokman Hekim, Anı-Yaşantı*, Lokman Hekim Sağlık Vakfı İstanbul, y. t. y, 200 s.
- FEDAİ, Harid. "Lokman Hekim'in Dil Okulları", *Kıbrıs Türk Kültürü-Makaleler I*, Samtay Vakfı Yayınları:13, Gazimağusa-KKTC 2005, s. 293-296
- FEDAİ, Harid. "Lokman Hekim", *Sağlık ve Edebiyat* (Haz. İsmail Bozkurt), Kıbrıs Türk Tabipler Birliği Yayını, Lefkoşa 2012, s. 31-35
- FEDAİ, Harid. *Kıbrıs Sanayi Mektebi*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bak. Yayın., Ankara 1997, 64 s.
- FEDAİ, Harid-AN, Ahmet. "İslam Gazetesi", *Örneklerle Kıbrıs Türk Basın Tarihi I (1891-1963)*, TipografArt Basımevi, Lefkoşa 2012, s., 30-32
- KAPLAN, Mehmet. "Nesillerin Ruhü", *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler II*, (Haz: İnci Enginün-Zeynep Kerman), Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1988, s. 187
- KARAKARTAL, Oğuz. "İttihat ve Terakki'nin Kıbrıs'a Yansıması: Çok Yönlü Bir Jöntürk: Dr. Hâfız Cemal (Lokman Hekim)", *I. Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Vatan Savunması*, Koleksiyoncular Derneği Yayınları, Ankara 2015, s. 84-91
- OKAY, M. Orhan. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, 424 s.
- OZAN, Yüksel. "Hâfız Cemal Lokman Hekim Kıbrıs'ın Türklüğünü ve 65 Yıllık Mücadelesini Anlatıyor", *Tarih Dünyası Dergisi-Kıbrıs Sayısı*, S. 9, 15 Ocak 1954, s. 370-371
- TURAN, Metin-YARARBAŞ YİNANÇ, Kafiye. "Ömrünü Halk Hekimliğine Adamış Aydın Bir Tıbbiyeli Portresi: Dr. Hâfız Cemal", *Kebikeç*, 12, 2001, s. 91-112
- ULAĞLI, Serhat. *İmgebilim-Ötekinin Bilimine Giriş*, Sinemis Yayınları, Ankara 2006, 207 s.
- YAŞIN, Özker. "Dr. Hâfız Cemal Lokman Hekim", *Nevzat ve Ben*, Cilt I, Yeşilada Yayınları, İstanbul 1997, s. 217-234

Aydın Olmanın Sorumluluğunu Taşıyan Bir Toplum Önderi: Osman Örek

İhsan TAYHANI*

Özet

Tarihsel süreç içerisinde toplumların ve/veya ülkelerin, aşılması gereken çalkantılı, bunalımlı yılları veya günleri olabiliyor. Böylesi dönemlerde, üyesi oldukları toplumları sevk ve idare edecek, belirli bir hedefe yönlendirecek önderlere ihtiyaç duyulur. Ülkelerin kaderi ile ilgili söz konusu kritik eşiklerde, kendi önder veya önderlerini çıkarabilen toplumlar kuşkusuz şanslıdırlar. Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelesinin, adanın 1878 tarihinde İngiltere'ye devredilmesi ile başladığı biliniyor. Özellikle 1940'lı, 1950'li yıllar Kıbrıs'taki mücadelenin ivme kazandığı yıllardır. Ayrıca, Kıbrıs Türkünün adada verdiği mücadele bir bayrak yarışı gibidir. Çalışmada ismi geçirilen pek çok toplum öncüsünden sonra, mücadele bayrağını Dr. Fazıl Küçük, Rauf Raif Denктаş ve Osman Örek'in üstlendiği görülür. Bu çalışmada; gerçek anlamda bir aydın sorumluluğu ile hareket edip, farklı kademelerde sayısız hizmet verdikten sonra yaşamdaki ayrılmış olan, Osman Örek gibi örnek bir Kıbrıslı Türkün yaşamından kesitler vermek suretiyle bir aydın portresi çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs Türkü; Varoluş Mücadelesi; Çalkantılı Yıllar; Toplum Önderi; Aydın

Abstract

Within the historical process, societies and/or countries may have chaotic or depressing periods which need to be overcome. In such periods, leaders who will manage and lead the societies and direct them towards a specific goal are needed. At the critical turning points regarding the fate of countries, the societies that are capable of finding their own leader or leaders are fortunate by all means. It is known that the Existence Struggle of Turkish Cypriots began with the British take over of the island in 1878. The 1940s and 1950s, in particular, are the years when the mentioned struggle gained momentum. Besides, the struggle of Turkish Cypriots resembles a relay race. Following lots of society leaders that mentioned in this study, it is also known that the struggle flag was taken over by Dr. Fazıl Küçük, Rauf Raif Denктаş and Osman Örek. In this study, it is aimed to draw a portrait of an intellectual such as Osman Örek, a model Turkish Cypriot, who acted with the responsibility of a true intellectual and passed away after serving at several different posts.

Keywords: Turkish Cypriots; Existence Struggle; Chaotic Years; Society Leader; Intellectual

* Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, KKTC.

Giriş

Ülkelerin ve / veya toplumların yaşamı da tıpkı insanların yaşamında olduğu gibi tek düze değildir. Toplumlar da tarihsel süreç içerisinde bunalımlı, çalkantılı dönemler geçirebilir, hatta varlık yokluk savaşı bile verebilirler. Bu savaşı da genellikle bağrından çıkardığı toplum önderleri aracılığı ile sürdürürler.

Dünden bugüne uzanan stratejik öneminden ötürü Osmanlıların, Kıbrıs'ı 1571'de fethetmeleri üzerine, adayı yurt tutup Kıbrıs Türk toplumunu oluşturan insanların sonraki kuşakları da benzer şekilde bir dizi çalkantılı döneme tanıklık etmiş, acılar çekmiş ve varoluş mücadelesi vermişlerdir. Kıbrıs Türklerinin mücadelesinin, adanın 1878 tarihinde İngiltere'ye devredilmesinden sonra başladığı biliniyor. 1940'lı, 1950'li yıllar ise Kıbrıs'taki mücadelenin ivme kazandığı yıllardır. Bu yıllara bakıldığında Fadıl Korkut, Necati Özkan, Hâkim İzzet Bey, Dr. Rauf, Hâkim Zekâ Bey, Faiz Kaymak gibi öncülerden sonra¹, karşımıza mücadeleyi omuzlayarak sürdüren ve ona yön veren Dr. Fazıl Küçük, Rauf R. Denктаş ve Osman Örek gibi yapı taşları çıkmaktadır.

Ferai Tınç bu gerçeği,¹⁷ Nisan 2005 tarihinde yazdığı bir yazıda; *sessiz sokaklarda dolaşırken, 50 yıl öncesinden çocuk seslerini duyar gibi oluyorum. Elllerinde Türk bayrakları dünün çocukları, dünün kurucu liderlerini karşılarken şu sözleri tekrarlıyorlardı:*

“Doktor Küçük, Rauf Denктаş, Osman Örek

Üç arkadaş birleşmişler gardaş gardaş...”² diyerek dile getirmektedir.

Bir toplum ve ülkenin durumunu çeşitli boyutları ile öğrenmenin en uygun yollarından birisi, o topluma öncülük eden aydınların faaliyetlerini ele alıp, incelemekten geçer. Çünkü en önde giden, bir nevi toplumun “lokomotifi” rolünü oynayan aydınlar, bir taraftan mensup oldukları toplumun çoğu özelliklerini taşımakta, diğer taraftan da meydana gelen hareket ve olaylarda merkezi/belirleyici bir yer tutmaktadırlar.³

Kıbrıs Türk toplumunun bağrından çıkan Osman Örek de donanımlı bir hukukçu olarak, hem kariyerinde hem de siyasette önemli roller üstlenmiş, arkasında çok yönlü olarak incelenmesi gereken kültürel ve siyasal bir miras bırakmıştır.

1 Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Nedenleri - Gelişimi - Sonuçları*, Akdeniz Haber Ajansı Yyn., İstanbul, 1988, s. 61.

2 Ferai Tınç, “Türkiye’de Siyaset mi? Ben Deli miyim?”, *Hürriyet*, 17 Nisan 2005.

3 Vügar İmanov, *Ali Merdan Topçubaşı (1865- 1934), Lider bir Aydın ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ninTemsili*, Boğaziçi Üni. Yayınevi, İstanbul, 2003, s. XI.

Osman Örek, kendisini toplumsal önderliğe götüren yolu, donanıp donatarak yürümüştür. O, henüz öğrenci olduğu 1940'lı yıllarda kâh kimi derneklerin kuruculuğunda bulunarak kâh bu derneklerde aktif bir üye olarak toplumsal sorumluluk üstlenme gereğini duymuştur. Toplum yararına çalışan derneklerin, çoğunlukla geleceğin liderlerini yetiştiren birer okul olduğu bilinen bir olgudur. Osman Örek, böylesi bir süreçten geçip yurt dışındaki eğitimini de tamamlayarak adaya döndükten sonra, bir aydın olarak toplumsal mücadelenin içerisinde yer almış, bırakınız elini - deyim yerindeyse - gövdesini taşın altına koymuş, siyasete girmiş ve kendisini başbakanlığa kadar götürecektir olan onurlu bir yolun yolcusu olmuştur.

Biz burada, Osman Örek'in uzun soluklu bu yürüyüşünden kimi kesitler alarak, sorumluluk sahibi bir "aydın" çözümlemesi yapmaya ve Kıbrıs'ın yakkın siyasi tarihi ile ilgili sayfaları biraz daha aralamaya çalışacağız.

1. Osman Örek Kimdir?

26 Aralık 1925 yılında Lefkoşa'da doğan Osman Örek, lise öğrenimini Lefkoşa Türk Erkek Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1949 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olur. Örek, 1952 yılında da Londra'da Middle Temple hukuk kuruluşundan "Barrister-at-law" [Davacı Avukat, İ. Tayhani] payesini alarak Kıbrıs Barosu'na yazılır. Osman Örek'in, 1952-1959 yılları arasında avukatlık mesleği yanında, Türk toplumunun sömürge idaresine karşı giriştiği varoluş mücadelesinde de ön saflarda yerini aldığı görülür. O, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal sorunlarına çözüm bulma iddiasında olan pek çok örgütte kurucu veya idareci olarak görev üstlenir.

Örek, 1944 yılında "Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu"na(KATAK) karşı kurulan "Kıbrıs Türk Liselerinden Mezunlar Cemiyeti", 1946'da Türkiye'deki Kıbrıslıları örgütleyen, İstanbul'daki "Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti" [Bugünkü 'Kıbrıs Türk Cemiyeti', İ. Tayhani] kurucuları arasında yer aldıktan sonra, 1951-1952 yıllarında bu cemiyetin başkanlığını yapar. 1957'de ise "Kıbrıs Türk Ticaret Odası" kurucularından birisi olur.

Kıbrıs Türk Milli Partisi'nin önemli mevkilerinde de hizmet eden Örek, (1953- 1955 Lefkoşa Şube Sekreteri, Temmuz 1955-1960 Genel Sekreter), 1956-1959 yıllarında Evkaf İdaresi'nin topluma devredilmesi üzerine, seçim yolu ile Evkaf Yüksek Meclisi'nin asbaşkanlığı, 1956-1960 yıllarında ise Lefkoşa Türk Okulları Komisyonu Başkanlığı görevlerini üstlenir.

1955-1956 yıllarında İngiliz vali Lord Harding ile “Kıbrıs Anayasası” konularında yapılan müzakereler sırasında her iki topluma eşit haklar ve self-determinasyon haklarının verilmesi fikrini savunduğu görülür.

1959 yılında Kıbrıs’ın bağımsızlığı ile ilgili “Üçlü Londra Konferansı”nda Dr. Fazıl Küçük ve Rauf R. Denктаş ile birlikte Kıbrıs Türk toplumunu temsil eden ve Zürih- Londra Antlaşmaları’nın hazırlanıp yürürlüğe konmasında aktif rol alan Örek, kuruluş anlaşmasını hazırlayan Londra Komitesi’nde de, Türk Toplumı Heyeti başkanlığı görevini yapar.

Örek, 1959 yılında geçici olarak Kıbrıs Savunma Bakanlığı’na atanır ve 15 Temmuz 1960 tarihinde yapılan ilk genel seçimlerde Lefkoşa bölgesinden milletvekili seçilir. Osman Örek, Zürih Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile birlikte bu kez asaleten Savunma Bakanlığı’na atanır. 1963-1967 yılları arasında bu kez, toplum direnişini yöneten “Genel Komite” kurulu üyesi olarak görev alan ve Birleşmiş Milletler ile ilişkileri sürdürmüş olan Örek, 1967 yılında “Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi”nin kurulması üzerine, Savunma Bakanlığı görevine ek olarak, 1972 yılına kadar da Yürütme Kurulu’nun Dışişleri Bakanı olarak görev yapar.

20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı’nın başlaması üzerine, Birleşmiş Milletler Barış Gücü ile irtibat ve münasebetleri kendi başkanlığında fiilen yürüten Osman Örek, İkinci Viyana Konferansı’nda da Devlet Başkanı Denктаş’a eşlik eder. Osman Örek, 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı’ndan sonra, 17 yıl kesintisiz sürdürdüğü Savunma Bakanlığı’na ek olarak, 1976 yılına kadar da “Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi” ve daha sonra ilan edilen “Kıbrıs Türk Federe Devleti” Başkan Yardımcılığı görevlerini yapar.

Örek, 1976 genel seçimlerinde UBP Lefkoşa bölgesi adayı olarak önce milletvekili ve daha sonra 3 Temmuz 1976 tarihinde Federe Meclis’in ilk toplantısında yapılan oylama ile Meclis Başkanlığı’na seçilir. Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin 2’nci Hükümet Kabinesi’ni de [21 Nisan 1978 - 1 Aralık 1978] kuran Osman Örek, KKTC. Kurucu Meclis Üyesi olarak da görev üstlendikten sonra, geride Rum- Yunan ikilisinin ve hegemon güçlerin yarattığı Kıbrıs sorununu hakkında İngilizce ve Türkçe olarak yayımlanmış çeşitli broşür ve makalelerini bırakarak aktif politikadan çekilir.⁴

Yukarıdaki alıntı, Osman Örek’in dolu dolu geçen bir yaşam öyküsüne sahip olduğunu göstermektedir. Aslında bu yaşam öyküsünün her evresi, önceden vurguladığımız gibi ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek genişlikte ve

4 Osman Örek (1925-1999) *Kıbrıs Türk Liderleri*, Design& Production by: Doluay Art Design& Advertising Agency Ltd. Yay., Lekoşa, 15 Kasım 2000, s. 3.

önemdedir. Biz, bu çalışmanın çerçevesi içerisinde kalıp, onun yaşamındaki kimi evreleri ele alarak bir lider portresi sunmaya çalışacağız.

2. İngiliz Dönemindeki Okul Yılları

Osman Örek'in çocukluk ve ilköğrenim yıllarına rastlayan 1930'lu yıllardaki İngiliz yönetimi, o kuşak çocukların ve gençlerin hepsinde olduğu gibi onun da mücadeleci kişiliğinin oluşumunda son derece etkili olmuştur. Örek, o dönemi şu sözlerle anlatmaktadır: *'Okullarımızda herhangi bir şekilde bayrağımıza sahip çıkmak, Türkiye'deki milliyetçi akımlardan uzak kalmak bir yana, 1931 isyanından sonraki İngiliz yönetimi, yasalarda değişiklik yaparak; Türk-Müslüman, Rum-Hristiyan tabirini değiştirip, iki toplumu sadece Müslüman ve Hristiyan-Ortodoks şeklinde dinsel yönden ayırma tabi tutmuşlardı. "Türk" ve "Rum" sözcüklerini ders kitaplarından bile çıkarmışlardı... Bizim kuşak, bunun da acılarını çekmiş bir kuşaktır...'*⁵

Örek, liseye başladığı yıl, Lefkoşa Türk Lisesi'nin adının "İslam Lisesi" olarak değiştirildiğini ve okula bir İngiliz müdürün atandığını söylüyor ve müdürün – öğrencilerin sonradan öğrendiği – kimliğine ilişkin olarak da şu bilgiyi veriyor: *'Harold Wood adlı İngiliz müdürün Çanakkale Savaşları'nda [1915, İ. Tayhani] bulunduğunu talebeler sonradan öğrenmişti... İşte o yıllarda böylesine psikolojik bir ortamda ve Türk toplumunun haysiyetine karşı indirilmiş darbelerin burukluğunu yaşıyorduk... Böyle uygulamalarla Türk toplumu bir noktada hakaret ediliyordu... Çanakkale Savaşları'na katılmış bir İngiliz, tek irfan ocağımız olan litemize müdür olarak gönderilmişti...'*⁶

Örek'in içi sızlayarak dile getirdiği gibi, İngilizlerin, 1931 isyanından sonra lisenin adını "İslam Lisesi" olarak değiştirmeleri, son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinin veya ABD'nin Türkiye'ye yakıştırmaya çalıştıkları "İlimli İslam Cumhuriyeti" rolü veya anayasadan "Türk" sözcüğünün çıkarılması doğrultusundaki dayatmaları ile ilginç bir biçimde örtüşmektedir. Çünkü Milli kimliğinden koparılmış, salt dinsel kimliğe indirgenmiş bir topluluğu güdülemek, daha da ötesi kaosa sürüklemek veya parçalamak daha kolaydır.

Örek, ilk gençlik yıllarındaki bu onur kırıcı tutum ve davranışlar karşısında giriştikleri ilk eylemi, daha doğrusu mücadeleye ilk adım atışını şu sözlerle anlatmaktadır: *'1936 yılında, İngiliz müdürün göreve başlamasıyla, 29 Ekim'de [29 Ekim 1923 Cumhuriyet Bayramı, İ. Tayhani] okulun*

5 Erten Kasımoğlu, "Eski Günler, Eski Defterler" [Osman Örek ile yapılan seri röportajlar, İ. Tayhani], *Kıbrıs Postası*, 23 Ekim 1986.

6 Aynı yerde.

tatil olmayacağı ve her kesin okula normal olarak gelmesi gerektiği uyarısı yapıldı... Bu uyarıya büyük sınıflar tepki gösterdiler... Bizleri, henüz birinci sınıfta ve çok küçük talebeler olarak gördüklerinden durumu açıklamadılar ama ağabeylerimizden öğrendik ki, 29 Ekim'de okul boykot edilecek... Gerçekten o gün bütün sınıf derse girmedik ve "Medoş" denen ovaya, piknik yapmaya gittik. . . ⁷

İşte o gün Medoş ovasında, haksızlığa karşı direnmenin ruhsal doyumuna varan bu delikanlı, lise son sınıfa geldiğinde, 1942 yılında adaya dönmüş olan ve gazetesini çıkarmaya başlayan Dr. Fazıl Küçük ile tanışacak ve bir grup arkadaşı ile birlikte Dr. Küçük'ün ziyaretine giderek gazetesinde lise konusuna parmak basmasını isteyerek⁸ aktif roller üstlenmeye başlayacak ve tıpkı diğer yaşlıları gibi, izleyen yıllarda kendisini Kıbrıs Türkünün varoluş davasına adayacak ve bu mücadelesini yaşamdan ayrıldığı 24 Mart 1999 tarihine kadar sürdürecektir.

3. İkinci Dünya Savaşı Yılları Örek'in Üniversite Öğrenimini Engelliyor

Lise bittikten sonra, kimi yaşlıları gibi Osman Örek de Türkiye'ye giderek yükseköğrenimine orada devam etmek ister. Ancak İkinci Dünya Savaşı koşulları bu süreci aksatmıştır. Örek, sözü edilen koşullara ilişkin şu açıklamayı yapmaktadır: *'Türkiye, savaş sırasında tarafsız bir ülke olduğu için savaşa dahil bir ülke sayılan Kıbrıs'tan gidip Türkiye'ye yerleşebilmek, o yıllarda söz konusu bile edilemiyordu... Bu nedenle 1945 yılına kadar lisedeki milliyetçi akımların gerçekleşmesi doğrultusunda mücadele veren üç yılın mezun gençleri adada birikmiş oluyordu. İşte Dr. Küçük'ün davaya sahip çıkması, o yıllarda başlar... Bu durum da gençleri doktorun etrafında toplanmaya sevk ediyordu. 1944 yılında siyasi bir örgüt olan KATAK [Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu, İ. Tayhani] kurulmuş, Doktor Küçük de bu örgüte girerek bir başlangıç yapmıştı. Tabii KATAK, bütün kurum ve kuruluşları çatısı altında toplayacak bir örgüt olacaktı... Biz de gençliğin sesini bu örgütte duyurabilmek için 1944 yılında Kıbrıs Liseleri Mezunları Birliği'ni kurduk...'*⁹

Evkaf idaresinde çalışan ve İngilizlere yakın olan bazı isimlerin KATAK içerisinde bir grup oluşturduklarını belirten Örek, "azınlık" statüsüne indirgenmenin sakıncalarını ise şu sözlerle dile getirir: *'... azınlık olmayı kabul*

7 Kasımoğlu, a. g. röp., 23 Ekim 1986.

8 Kasımoğlu, a. g. röp., 27 Ekim 1986.

9 Kasımoğlu, a. g. röp., 28 Ekim 1986.

etmek, kendi yaşam hakkımızı teslim etmek ve ölüm fermanımızı imzalamak olurdu...¹⁰

Örek, o gün KATAK'dan başka örgütlü bir kurum olmadığı için hemen hemen tüm aydınların bu çatı altında bir deneyim geçirdiğini vurguladıktan sonra, KATAK'da bir "sadık teba" olma eğilimi olduğunu, Atatürkçü gençler olarak kendilerinin de "Özgürlükler verilmez, alınır!" düşüncesinden hareket ettiklerini söylüyor.¹¹

Kıbrıs Liseleri Mezunları Birliği'ni kuran Örek ve arkadaşları, KATAK içerisinde teslimiyetçiliği reddeden, mücadele yoluyla özgürlüklerini almak isteyen gençliğin sesi olmuşlardır. Onlar, oluşum içerisindeki bir grubun "azınlık" statüsünü içlerine sindirmelerine itiraz etmektedirler. Örek, itirazlarının gerekçesini şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur: '*...Sayısal bakımdan azınlık olabilirdik ama siyasal hak ve özgürlükler açısından 'azınlık' sözcüğünü kullanmamızın mümkün olmadığını biz, daha o günden söylüyorduk.*'¹²

Gençlerin KATAK içerisinde sürdürdükleri bu muhalefet, Doktor Küçük'ün "sadık tebaci"gruptan kopmasını sağlayacaktır. Örek'in sonraki sürece ilişkin değerlendirmesi ise şöyledir: '*Doktor, önce Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi'ni kurdu (1945). Biz gençler, partinin kurulmasıyla Doktorun yanında yer aldık ve bu hareketle, Kıbrıs Türk siyasal yaşamında ilk siyasi parti örgütü de kurulmuş oldu. Aslında KATAK, siyasi parti değil, bir 'kurum' idi ve politikaları da; Azınlık statüsünde garantiler temin etmekte.*'¹³

4. Örgütlenme Faaliyetleri İçinde Geçen Üniversite Yılları

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Örek, Türkiye'ye yükseköğrenime gidecek olan ilk kafilenin oluşturulmasına katkı koyacak ve nihayet hukuk eğitimi almak üzere Türkiye'ye gitme fırsatını yakalayacaktır.

Büyük bir mücadelenin sonunda, aralarında Osman Örek'in de bulunduğu 30-40 kişilik bir grup, 1945 yılında Türkiye'den Kıbrıs'a gelen Güneysu adlı Türk gemisiyle adadan ayrılır. Bu arkadaş grubu, 'bir gün mutlaka döneceğiz' diye kendi aralarında and içmişlerdir. Örek, söz konusu andın sebebini de; '*... Kıbrıs'ta var olan işsizlik ve kötü şartlar sonucu bizden önce tahsile giden ağabeylerimizin birçoğunun geri dönmeyişi ve Kıbrıs'taki durumun*

10 Yeşim Örek, *Belgelerle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Tarihi Gerçekleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1. Basım: Şubat 2010, s. 6.

11 Aynı yerde.

12 Kasımoğlu, a. g. röp., 29 Ekim 1986.

13 Aynı yerde.

*gittikçe bozulması. . .*¹⁴olarak açıklar. Türkiye’de, Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetine geçmeden öğrenim hakkı elde etme mücadelesi bunun için verilmiştir.

Örek, Türkiye’ye gittikten sonra, öncelikli olarak Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye Cumhuriyetine geçmeden, öğrencilik hakkı kazanabilmeleri doğrultusunda verdikleri sözü edilen mücadeleyi şu sözlerle aktarmaktadır: *‘Türkiye üniversitelerine Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetine geçmeden girebilmelerini sağlayan yine bizim kuşaktır... Bizim döneme kadar Türkiye’de okuyabilmek için T. C. tabiiyetine girmek gerekiyordu... 1945’te bizim kitle halinde Türkiye’ye gidişimizle başlayan harekette, Ankara’da yaklaşık bir ay her kapıyı çaldık ve Kıbrıs’ın özel durumu dolayısıyla T. C. tabiiyetine geçme mecburiyeti kaldırıldı... Hatta o yıl, imtihan neticelerine bakılmaksızın bütün öğrenciler okullara alındı...’*¹⁵

Sözü edilen gelişmeler sonucu Osman Örek de, boşa geçirilmemiş, adadaki mücadeleye adanmış birkaç yıllık aradan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne kaydını yaptırarak yükseköğrenimine başlamış ama yine Kıbrıs davasına yönelik örgütlenme etkinlikleri içinde yer almaktan da geri durmamıştır. Örek, daha sonra Türkiye’nin büyük kentlerine yayıldıktan sonra Kıbrıs Türk Kültür Derneği adını alacak olan “Kıbrıs Türk Okullarında Yetişenler Cemiyeti”nin kuruculuğunda bulunacaktır.¹⁶

Örek, bu derneğin, Türkiye’deki Kıbrıslı öğrencileri bir çatı altında toplamasının yanında, Türk kamuoyunun dikkatini Kıbrıs’ta yaşanan olaylara çekmek gibi bir işlevinin de olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır: *‘Türkiye’ye gittiğimizde İkinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı kopukluk nedeniyle, orada da Kıbrıs sorununun ve Kıbrıs’ın durumunun bilinmediğini, hiçbir kimsenin de Kıbrıs ile ilgilenmediğini gördük. İşte bu boşluğu doldurabilmek için bir örgütlenme faaliyetine giriştik... Amaçlardan birisi de Kıbrıs’ı tanıtmak ve Kıbrıs sorununun ne olduğunu Türkiye kamuoyu ve hükümetine benimsetmek idi...’*¹⁷ [Örek, cemiyetin kuruluş tarihi olarak Şubat 1946 tarihini vermektedir., İ. Tayhani]

Örek’in yukarıya alıntıladığımız saptaması doğrudur. Çünkü sonraki yıllarda, 1 Nisan 1955’te Kıbrıslı Türklere yönelik EOKA saldırıları başladıktan sonra, Dr. Fazıl Küçük, Rauf R. Denктаş gibi toplum önderlerinin, dönemin Türkiye’deki iktidar yetkililerinin Türk Mukavemet Teşkilatı’nın kurulmasına yönelik katkılarını sağlamak amacıyla epeyce bir çaba harcadıkları biliniyor.

14 Yeşim Örek, a. g. e., s. 3.

15 Kasımoğlu, a. g. röp., 4 Kasım 1986.

16 Dr. Ertuğrul Hasipoğlu, *Osman Örek (1925- 1999)*, a. g. e., s. 8.

17 Kasımoğlu, a. g. röp., 31 Ekim 1986.

Örek, Kıbrıs Türk Kültür Derneği kurulduktan sonra çıkardıkları, kendisinin de İngilizce yazılarının yer aldığı “Yeşil Ada” dergisi yoluyla da Türkiye’de kamuoyu oluşturmaya çalıştıklarını söylüyor ve Türkiye’deki Kıbrıs sorununa olan ilgisizliğe yönelik ilginç bir örnek veriyor: ‘*Örneğin, bir defasında Necmettin Sadak [1947-1950 arası T. C. Dışişleri Bakanı, İ. Tayhani] İstanbul’a gelmiş ve kendisine, o ziyareti sırasında sorulan bir soruya, ‘Biz Kıbrıs Meselesi diye bir mesele tanımıyoruz’ şeklindeki meşhur yanıtını vermişti.*’¹⁸

1949 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olan Osman Örek, 1950 yılında hukuk öğrenimini sürdürmek ve “Barrister-at-law” [Yüksek mahkemelerde yargıçlık yapabilme yetkisi, İ. Tayhani] payesini almak üzere İngiltere’ye gitmiştir. Örek, orayagittikten sonra da Kıbrıs sorununa olan duyarlılığını sürdürmüş, Londra’da da “Kıbrıs Türk Cemiyeti”ni kurmuştur.¹⁹

Örek’in, lise yıllarından başlayarak yükseköğrenimini tamamlayıncaya kadar kâh kurucu olarak, kâh üye olarak kimi cemiyetlerin içerisinde yer almış olması, onun liderlik özelliğini yansıtmaktadır. Örek, İngiltere’deki örgütlenme çalışmalarını şu sözlerle anlatır: ‘1950’de, Londra’ya gittikten sonra, yine kendi çapımızda örgütlenmeye başladık ve Kıbrıs Türk Cemiyeti’ni kurduk... Berberoğlu ve daha bazı arkadaşların yanında, Londra’ya yerleşmiş bulunan diğer Türklerin de katkılarıyla kurduğumuz bu cemiyet, Rumların, Londra’da hızlandırdıkları faaliyetlere karşılık verme amacını taşıyordu. Londra cemiyetinin kurulmasından sonra, orada da arka arkaya mitingler düzenlenmiş ve İngiliz kamuoyunun da dikkatleri Kıbrıs üzerine toplanmaya çalışılmıştır.’²⁰

5. Örek’in Politikadaki Mücadele Yılları

Örek, 1952 yılı sonunda İngiltere’deki hukuk öğrenimini de tamamlayarak adaya döndüğü zaman 27 yaşında, üst düzeyde yabancı dil bilgisi olan, mesleki açıdan donanımlı, yer aldığı cemiyetlerde mücadele azmi bilenmiş bir hukukçudur artık.

O yıllarda adadaki siyasi kurumlara gelince, onların da bazı yapısal değişikliklere uğrayarak hareketli evreleri geride bıraktıkları, siyasetteki safaların ise belirginleşmeye başladığı görülür. Önceden vurgulandığı gibi- zorunlu olarak - KATAK oluşumunda yer alan Dr. Küçük, artık Kıbrıs Türk Milli Partisi’nin genel başkanıdır. Osman Örek de 1952 yılında adaya döner

18 Aynı yerde.

19 Hasipoğlu, a. g. e., s. 8.

20 Kasımoğlu, a. g. röp., 4 Kasım 1986.

dönmez, Dr. Küçük'ün yanında yer almıştır. O, 1953 yılında gerçekleştirilen parti kongresinde Lefkoşa Örgüt Başkanlığına getirilecek, 1954'te ise parti Genel Sekreterliği görevini üstlenecektir.²¹

Örek'in, politikada önemli pozisyonlarda sorumluluk üstlendiği 50'li yılların ortaları, Kıbrıs Türkünün bugünlere kadar uzanan mücadelesinin başladığı kritik yıllardır. Örneğin, Yunanlı emekli albay Grivas'ın, 9 Kasım 1954 tarihinde gizlice adaya çıkmak suretiyle kuruluşu tamamlanmış olan EOKA terör örgütünün liderliğini üstlendiğini görmekteyiz.

Örek, Milli Birlik Partisi Genel Sekreterliği'ne getirildiği 1954 yılındaki hareketliliğe ilişkin şu değerlendirmeyi yapar: *'Rumların Yunanistan ile birleşmek için Birleşmiş Milletler'e başvurmaları ve arkasından EOKA hareketlerinin gündeme gelmesi ile birlikte bizim de taleplerimizi daha etkin bir biçimde ortaya koymak durumumuz hasıl oldu... Özellikle Kıbrıs konusunda Türk kamuoyunu canlı tutmak ve T. C. hükümetleri üzerindeki baskıyı artırmak gerekiyordu...Eğer Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik olacaksa, mutlaka Türkiye lehine bir değişiklik olması gerektiği politikasını ortaya koyduk...'*²²

Kıbrıslı Rumların, adayı Yunanistan'a bağlama girişimleri İstanbul'da da gençler arasında hareketlenmelere yol açmış ve daha etkin bir mücadele amacıyla 1954 yılında "Kıbrıs Türktür Komitesi" oluşturulmuştur.²³ Anılan komitenin kurucuları arasında yer alan Hikmet Bil'in, 1955 Haziran'ında Kıbrıs'ı ziyareti sonrasında, Milli Birlik Partisi, Kıbrıs Türktür Partisi'ne dönüşmüş, parti başkanlığını yine Dr. Küçük, parti genel sekreterliğini de Osman Örek üstlenmiştir.²⁴

EOKA'nın, "İlk hedefimiz İngilizlerdir, ama arkasından hedef Türkler olacaktır."²⁵ içerikli bildirimlerini dağıtmasından sonra, Örek için politikada daha hareketli günler başlayacak, Dr. Küçük ile birlikte köy gezilerine çıkmak suretiyle bu sefer de Kıbrıs Türk toplumu aydınlatılmaya çalışılacaktır.

6. Diplomaside Üstlenilen İlk Görev

EOKA'nın, 1 Nisan 1955 tarihinde aynı anda birçok yerde bombalar patlatarak eyleme geçmesi, 21 Haziran 1955'ten itibaren Kıbrıslı Türklere karşı açıkça saldırılarda bulunması, Türklerin, EOKA'nın baskıları sonucu 33 köyü terk

21 Kasımoğlu, a. g. röp., 6 Kasım 1986.

22 Aynı yerde.

23 Kasımoğlu, a. g. röp., 8 Kasım 1986.

24 Kasımoğlu, a. g. röp., 6 Kasım 1986

25 Aynı yerde.

etmelerinin²⁶ de etkisiyle İngiltere Hükümeti, Türk ve Yunan hükümetlerini “Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Sorunu” hakkında bir konferansa katılmak üzere 30 Haziran 1955’te Londra’ya davet etmişti.²⁷

Türkiye, bu teklifi hemen kabul ederken, Yunanistan Hükümeti kısa bir duraksamadan sonra, 5 Temmuz 1955 tarihinde söz konusu konferansa katılacağını bildirir.²⁸

29 Ağustos 1955’te başlayıp iki aşamalı devam eden bu konferansın, taraflar arasında uzlaşmaya varılmadan 7 Eylül 1955’te dağılması üzerine, adada gerginlik tırmanmış ve İngiltere, durumun daha da kötüleşmesini önlemek için 30 Ekim 1955 tarihinde Sir John Harding adlı bir mareşali Kıbrıs’a vali olarak atamış²⁹ ve hemen hemen aynı günlerde İngiliz Hükümeti de Lord-Radcliffe, ileride kendiismi ile anılacak olan yeni bir “anayasa” hazırlama görevini vermiştir.

İşte bu aşamada, Kıbrıs Türktür Partisi Genel Sekreteri Osman Örek’e, yetkin bir hukukçu olarak olası anayasa çalışmalarını yerinde takip etmek üzere görev verilir. Örek, üstlendiği söz konusu görevin içeriğini şu sözlerle açıklar: *Londra’da Cambridge Üniversitesi Anayasa profesörü Sir Ivor Jennings ile iki toplumun eşitlik ilkesine dayalı ve Self Determination hakları zedelenmeden neler yapılmalıdır konularını tartıştık... ve daha o zamanlar Kıbrıs’ta bir muhtariyet olursa, bunun ancak Federal bir idarede gerçekleşebileceği üzerinde durduk*.³⁰ Örek, sözü edilen görüşmelerde Sir Ivor Jennings ile anlaşmazlığa düştüklerini, Jennings’in, yasal ve bilimsel dayanağın olmaması gerekçesi ile federal çözüme itiraz ettiğini, ancak bu görüşmelerin, İngiliz Hükümeti’nin nereye kadar gidip gidemeyeceğini önceden öğrenmek gibi bir yararının olduğunu söyler. Jennings, yazmış olduğu raporda; 1956 koşullarında federal bir idarenin, nüfus mübadelesi gibi teknik güçlükler doğuracağını, bu nedenle bu talepten vazgeçilmesi gerektiğini önermiştir.³¹

Örek’in Londra’daki bu görüşmesi, deyim yerindeyse nabız tutması, Türk dışişlerinin Radcliffe anayasasına yönelik karşı teklifini belirlemesi açısından

26 İsmail, a. g. e., s. 31.

27 Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Lefkoşa, 2002, s. 117.

28 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960, s. 84-144 ; Vehbi Zeki Serter, a. g. e., s. 117.

29 Serter, a. g. e., s. 117.

30 Kasımoğlu, a. g. röp., 18 Kasım 1986.

31 Aynı yerde.

yararlı olduğu gibi, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taraf olduğunu göstermesi bakımından da uygun bir zemin hazırlamıştır.³²

Türkiye, müzakereci görünümü bertaraf etmemek ve Türk toplumunun geleceğini de garanti altına almak düşüncesiyle, 'söz konusu anayasa kabul edilebilir, ancak geçici bir süre sonra Self Determination konusu gündeme geldiğinde, bu hak, her iki topluma da tanınmalıdır.'³³ şeklinde bir görüş bildirmiştir.

Bugün, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kıbrıslı Türkleri hâlen bir azınlık statüsüne sokma çabalarına sağduyu sahibi Kıbrıslı Türklerin ve kimi siyasilere şiddetle karşı çıkmaları anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü Örek gibi toplum önderlerinin, 62 yıl önce Londra'da "Self Determination" noktasında savundukları tez de "iki ayrı, iki eşit toplum" tezidir. Aksini savunmanın, geride bırakılan hukuksal mücadeleye ve ahde vefasızlık olacağı kanısındayız.

7. Örek'in Bunalımlı Yıllardaki Çok Yönlü Mücadelesi

Örek'in Londra dönüşünü izleyen aylar ve yıllar – önceden vurgulandığı gibi-Kıbrıslı Türklerin mücadelesi açısından sancılı yıllardır. Londra Konferansı'ndan sonra Kıbrıs Türk halkı için çok önemli olaylardan birisi de ata yadigarı Evkaf yönetiminin, İngiliz Sömürge Hükümeti tarafından Türk halkına devri olmuştur.³⁴ Örek, Londra'da olduğu için Evkaf'ın devir törenlerine katılamamıştır. Tabii söz konusu devir, Rum tarafında büyük bir rahatsızlık yaratmış, ortam gerginleşmiştir.

Aynı süreçte, bir taraftan Kıbrıs Türktür Partisi genel başkanı Dr. Fazıl Küçük'ün, diğer taraftan parti genel sekreteri Osman Örek'in, Türkiye'de kamuoyu oluşturma çalışmaları içerisinde olduklarını görmekteyiz.

Örneğin Dr. Küçük, gündemde olan yeni anayasa (Radcliffe Anayasası) uyarınca olası bir plebisitte (halk oylaması), adanın hakiki sahipleri olan ama Türkiye'ye göç etmiş bulunan yaklaşık 300 bin Kıbrıslı Türkün oy kullanabilmelerini sağlamak üzere Adana, Mersin, Silifke, Antalya, Tarsus gibi Türkiye'nin güney bölgesindeki yerleşim yerlerinde toplantılar yapmakta, Genel Sekreter Örek de basın toplantıları düzenlemektedir.³⁵ Örek'in, 20 Ağustos 1956 tarihinde İstanbul'da yapmış olduğu, yerel ve ulusal gazetelerin birçoğunda yer alan basın açıklamasının bir bölümünü, onun davaya olan inancının

32 Kasımoğlu, a. g. röp., 15 Kasım 1986.

33 Kasımoğlu, a. g. röp., 18 Kasım 1986.

34 Serter, a. g. e., s. 100.

35 Osman Örek (1925- 1999), a. g. e., s. 23.

sözlerdeki yansıması olduğu için buraya almayı doğru buluyoruz. Örek şunları söylüyor: ‘Kıbrıs davası artık 120 bin Türkün davası olmaktan çıkmış ve tam manasıyla milli bir dava haline gelmiştir. Binaenaleyh biz Kıbrıs Türk-tür Partisi olarak bütün faaliyetlerimizi anavatana aksettirecek Türk efkâr-ı umumiyesini tenvir etmeyi milli bir vazife telâkki etmekteyiz. Partimizin Kıbrıs’taki siyaseti, daima anavatan siyaseti ile el ele gitmektedir. Ve bu hususta parti olarak gerek Kıbrıs’ta, gerekse İngiltere, Amerika vs. memleketlerde giriştiğimiz faaliyetlerde daima anavatanı aldığımız ışığın çerçevesi içinde hareket etmekteyiz.’³⁶

Örek’in sözlerindeki “milli dava” vurgusu, bugün de değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir ve kaybetmemesi gerekir. Bu durum, Kıbrıslı Türklerin anavatana yürekte bağlılıklarının açık göstergesidir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, bütün kurum ve kuruluşları ile ayrı bir devlettir, Türkiye, bu devleti ayrı bir devlet olarak tanıyan ilk ve tek ülkedir. Ancak Rum- Yunan ikilisi tarafından yaratılan Kıbrıs sorunu, bir gün akılcı bir çözüme kavuşacaksa - ki kavuşmalıdır- yine söz konusu bu davanın, milli bir dava olarak sürdürülmesi ile kavuşacaktır.

Hem adada hem Türkiye’de teorik bağlamda sürdürülen bu mücadeleye paralel olarak, yine içeride Kıbrıslı Türkler, savunma içgüdüleri ile daha önce sözü edilen EOKA saldırıları karşısında kendi direnç odaklarını oluşturmuşlardır. Volkan’larla başlayıp, Karaçete’lerle devam eden arayışlar, temelini 15 Kasım 1957 akşamı Tanrısevdi’nin Eğlençe köyündeki evinde atıldığı³⁷ bilinen TMT’de düğümlenecektir.

Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Özel Harp Dairesi’nden görevlendirilen Yarbay Rıza Vuruşkan’ın 1 Ağustos 1958 günü Lefkoşa’da karargâhını kurması ile birlikte, örgütün üç kurucusundan biri olan Rauf R. Denктаş ve Dr. Küçük’ten çekirdek kadro için isimler istenmiştir. Önerilen isimler arasında Av. Osman Örek de yer almaktadır. Örek’in yanında Dr. Şemsi Kâzım, Dr. Nejdet Ünel, Dr. Niyazi Manyera, Dr. Orhan Müderrisoğlu, Dr. Burhan Nalbantoğlu, PTT Lefkoşa Şube Müdürü Kemal Şemi ve Nejdet Hüseyin gibi isimler vardır. Milli Kıbrıs davasına gönül veren bu kişiler, lider Rıza Vuruşkan’dan aldıkları emir ve onun yol göstericiliği ve Türk subaylarının yardım-ları ile TMT hücrelerini büyük bir gizlilik içinde oluşturmuşlardır.³⁸

36 Aynı yerde.

37 Ahmet C. Gazioğlu, *Direnış Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo Ekonomik Durum (1958-1960)*, Lefkoşa, Temmuz 2000, s. 6.

38 Akt: Serter, *a. g. e.*, s. 88.

Görüldüğü gibi Örek de, mücadelenin hem teorisinde, hem de pratiğinde olan bir isimdir.

8. Zürih ve Londra Antlaşmaları ve Örek'in Üçlü Konferans'a Katılması

Gerilimli ve acılı yıllardan sonra Birleşmiş Milletler nezdindeki denemelerinden sonuç alamayan Yunanistan'ın, Türkiye'ye yaklaşmasından ve uzun süren bir diplomasi trafiğinden sonra, çalışmamızın konusu dışında kaldığından ayrıntılarına giremeyeceğimiz Zürih görüşmeleri sona ermiş ve 11 Şubat 1959 tarihli bir bildiri ile 17 Şubat 1959'da Kıbrıs sorununu karara bağlamak üzere bir "Üçlü Konferans" toplanacağı, konferansa Kıbrıs ve Rum toplumları önderlerinin de katılacakları duyurulmuştur.³⁹

12 Şubat 1959 tarihli *Halkın Sesi* gazetesi, Ankara çıkışlı manşet haberinde Zürih Antlaşması'na ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Zürih'teki Türk-Yunan görüşmeleri sona erdi. Devlet adamları Kıbrıs mevzuunda anlaştilar. Kıbrıs'ta müstakil bir cumhuriyet idaresi kurulacak."⁴⁰

Başbakan Adnan Menderes de Zürih Antlaşması'nı imzalayıp, Ankara'ya döndükten sonra iyimser açıklamalar yapmıştır. Menderes, Ankara'ya gelen Dr. Küçük ve Denктаş'ı 14 Şubat günü kabul etmiş, bir saatten fazla süren görüşme esnasında Zürih Antlaşması etraflica gözden geçirilmiştir.⁴¹

Dr. Küçük ile Rauf R. Denктаş Ankara'daki temaslarını tamamladıktan sonra Kıbrıs'a dönmeden Londra'ya geçmiş ve adada onlara vekâlet eden Osman Örek'i de kendilerine katılmak üzere Üçlü Konferans'ın başlamasından iki gün önce Londra'ya davet etmişlerdir.⁴²

Bu davet üzerine adada Örek'in, dönemin Federasyon Genel Sekreteri Dr. Burhan Nalbantoğlu'nu atlatarak gittiğine ilişkin yapılan dedikodular üzerine Örek, bu durumu şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur: '*Benim konferansa katılmam doğrultusundaki karar, Liderlik [Kıbrıs Türk Toplumunu, İ. Tayhani] ile Türk Hükümeti'nin Ankara'da aldıkları bir karardır.*'⁴³ Örek'in de açıklıkla dile getirdiği gibi bu bir görevlendirmedir. Bu görevlendirmede Örek'in yabancı dil hâkimiyeti, hukuk bilgisi ve müzakereci kişiliğinin de göz önüne alındığı kanısındayız. Kıbrıs Türktür Partisi Genel Sekreteri Osman Örek,

39 Serter, a. g. e., s. 116-117.

40 *Halkın Sesi*, 12 Şubat 1959. ; Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Son İki Yıl (1958- 60) Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne*, Cyrep Yay., Lefkoşa, Nisan 2000, s. 70.

41 Gazioğlu, a. g. e., s. 73.

42 Kasimoğlu, a. g. röp., 22 Kasım 1986.

43 Aynı yerde.

aldığı çağrı ve görevlendirme üzerine Londra'daki konferansa katılmak üzere 15 Şubat 1959 günü adadan ayrılmıştır.⁴⁴

Örek'in hareketinden iki gün sonra, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu getirecek olan Londra Antlaşması'na katılmak üzere yola çıkan Adnan Menderes başkanlığındaki Türk heyetini taşıyan THY uçağı, Londra yakınlarındaki ormanlık bir alana düşmüş ve 14 kişi hayatını kaybetmişti. Başbakan Adnan Menderes yaralıları arasında olup, LondonClinic'de gözetim altında tutulmuştur. Dr. Küçük, Rauf R. Denктаş ve Osman Örek, 18 ve 19 Şubat günleri Adnan Menderes'i klinikte ziyaret ederek kısa bir görüşme yapmışlardır.⁴⁵

Londra Konferansı sürecinde Rum tarafı, özellikle Makarios ile çok zorlu görüşmeler yapıldığı biliniyor. Anılan görüşmelerde Kıbrıs Türk heyeti içerisinde yer alan Örek'in, butarihsel sürece ilişkin birçok ilginç anısı var. Bu anılardan birisi, Makarios ile tanışmasıdır. O, bu tanışmayı şu sözlerle anlatır : *'Londra'ya gittiğimiz zaman Fatin Rüştü Zorlu [dönemin Türk Dışişleri Bakanı, İ. Tayhani], bizi Makarios ile tanıştırdı. Çünkü Makarios 1956'dan o güne kadar sürgünde bulunuyordu... Zaten 1956'ya kadar da bizim toplum örgütlerimiz ile Kilise arasında hiçbir temas veya diyalog olmamıştı... Ayrıca başpapazların, öteden beri dini akidelerinden dolayı toplumumuza hoşgörü ile bakmamalarından ötürü papazı tanımıyordum. Tabii, bize küçükken yapılan telkinler; 'papaz yoldan geçerken ona dışlerinizi göstermeyin, eğer dışlerinizi sayarsa hemen ölürsünüz' şeklinde idi... Bu nedenle Makarios ile Londra'daki ilk tanışmamız çocukken aldığımız bu telkinin psikolojik havasının etkisi içinde olmuştu...'*⁴⁶

Çocukluk dönemine ait bir esprinin zihninde canlanması ile başlayan bu tanışmadan sonra Örek, konferans boyunca Makarios'un dışlerini göstermeye başladığını söylüyor ve güvenilir kişiliğini sergileyen şu örnekleri veriyor: *'Önce gayet ılımlı bir hava içinde göründü, ama Zürih'teki metnin ne olduğunu ve bizim Londra'ya gelmeden önce Ankara ile görüşmeler yaptığımızı biliyordu. Bunları bildiği için konferansın ilk gününde bir mizansen yaratarak bunların kabul edilemeyeceğini ve Zürih metninin tehlikeli maddeler ihtiva ettiğini dile getirerek reddettiğini açıkladı...'*⁴⁷

Makarios'un bu açıklamasının, hem kendileri hem de İngilizler üzerinde şok etkisi yaptığını vurgulayan Örek, yine kendisinin de yer aldığı bir sonraki

44 Gazioglu, a. g. e., s. 73.

45 A. e., s. 98.

46 Kasimoğlu, a. g. röp., 22 Kasım 1986.

47 A. y.

gün üçer kişilik Türk ve Rum heyetleri arasında geçen görüşmeyle ilgili olarak da şu önemli bilgiyi veriyor: *'Bu görüşmede Makarios, sonradan ileri sürdüğü 13 madde üzerinde durmaya başladı...Öncelikle, ayrı ekseriyet [Kıbrıs Türk toplumu, İ. Tayhani] konusunun işlemeyeceğini savunuyordu. Bütün bunların yanında, asıl önemli olan 40 - 60 oranında ayrı bir ordunun kurulmasına karşı çıkarak 'buna ne gerek var' diyordu.*⁴⁸

Örek, Makarios'un bu itirazlarına karşılık kendilerinin verdiği cevabı şu sözlerle aktarır: *'Biz daha o günden bütün bunların hiçbirini müzakere bile edemeyeceğimizi ve zaten sözü edilenleri kabul etmemek için Londra Konferansı'na geldiğimizi söyledik... Ortaya çıkan metindeki esaslar, bizim Türk toplumu olarak temel güvence kaynaklarımızdır. O nedenle bunlara müzakere kapısını açmakla, bizim bu konferansta yerimizin olmadığı ortaya çıkar' yaklaşımında ısrar ediyorduk.*⁴⁹

Örek, Makarios'un memnun olmadığını ifade ettiğini, ancak ertesi gün gelip belgeyi kabul ettiğini söylüyor ve şunları ekliyor: *'Tabii Makarios'un bu ani davranışının, planlanmış olan bir hareketin ön basamakları olduğu belli olmuştu. Zaten Makarios, cumhuriyetin ilânından sonra bunların gerçekleşmesine fırsat vermedi ve nitekim 1963 yılında, 13 maddelik aynı konuları gündeme getirirken toplumlararası çatışmalara zemin hazırlamış oldu.*⁵⁰

Örek'in yukarıya aldığımız değerlendirmesi, 1960 Cumhuriyeti'ni kimlerin ve ne amaçla yıktıklarının somut bir göstergesidir. Olanca iyimserlikleri ile bugünkü görüşmeleri sürdürenler, geçmişte bu kaypaklığı sergileyen Makarios'un ardıllarının, aynı tavrı sergilemeyeceklerinden nasıl emin olabilirler?

Londra Konferansı görüşmeleri, 19 Şubat 1959 tarihinde - Osman Örek'in vurguladığı gibi - Makarios'un samimi olmayan "evet" i ile sonuçlanmış, tarafların imzasından geçmiş ve London Clinic'de bulunan Başbakan Menderes'in de imzası alındıktan sonra yürürlüğe girmiştir.

Dr. Küçük ve beraberindekiler, Türkiye üzerinden, hükümetin kendilerine tahsis ettiği bir uçakla - hava muhalefeti yüzünden - gecikmeli bir biçimde 23 Şubat 1959 tarihinde adaya dönmüş ve coşkulu bir biçimde karşılanmışlardır. Girne kapısından geçerek Atatürk meydanına gelen heyet üyeleri, önce Dr. Küçük olmak üzere arkasından Rauf R. Denктаş ve Osman Örek'in, Atatürk meydanında toplanan on bin kişilik kalabalığa birer konuşma yaptıkları biliniyor.

48 A. y.

49 A. y.

50 A. y.

Örek'in konuşmasındaki şu sözlere dikkat edilmelidir; *'Bugüne kadar Kıbrıs davası olarak iki şeye dikkat ettik. Bunlardan biri haklarımıza, hukukumuza saygı gösterilmesi, uygar bir toplum olarak özgürlük ve adalet içinde bir yaşama kavuşmak, diğeri ise Türkiye'nin bölünmez bir parçası olduğumuz ve anavatanımızın Kıbrıs üzerinde tarihi ve stratejik hakları olduğudur. Şimdi bu anlaşma ile her iki husus da gerçekleşmiştir. Artık azınlık muamelesi gör-meyeceğiz. Üstelik şanlı Türk ordusu ve Türk bayrağı da sonsuza dek Kıbrıs'ta olacaktır.'*⁵¹

Bugün de arkasında durulması gereken, Dr. Küçüklerin, Denктаşların, Öreklerin yaşadıklarından çıkardıkları sonuçlar ve toplumla paylaştıkları öngörüleridir. Bu öngörülerin de yıllar içerisinde hep doğrulandığı yine dikkatlerden kaçmamalıdır. Çünkü Örek'in yukarıdaki sözleri, Kıbrıslı Türklerin, ada üzerinde mutlu yaşamalarının reçetesi olma özelliğini bugün de korumaktadır.

9. 1960 Cumhuriyeti'nde Örek Savunma Bakanı Oluyor

Zürih ve Londra Antlaşmaları uyarınca yeni bir anayasa hazırlanacak, en geç bir yıl içinde uygulamaya konulacak ve cumhuriyet ilan edilecekti. Bu süreçte de cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısı ve kurulacak meclis seçimlerinin tamamlanması gerekiyordu.

Sözü edilen takvime göre hareket edilmiş ve 3 Aralık 1959'da Türk toplum lideri Dr. Fazıl Küçük'ün cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildiği açıklanmış, 13 Aralık 1959 tarihinde yapılan Rum tarafı Başkanlık seçimi ile ilgili kesin sonuç ise, ancak 14 Aralık günü alınmış ve Makarios'un Cumhurbaşkanlığı da o gün ilan edilmiştir.⁵²

Sürecin, öngörülen zaman diliminde tamamlanabilmesi için ayrıca "Karma Anayasa Komisyonu", "Geçici Komite" ve "Ortak Komite" adı altında üç organ oluşturulmuştu.

Geçici bir hükümet işlevindeki - 7 Rum ve 3 Türk bakandan oluşacak olan - Geçici Komite'de Osman Örek'in Savunma Bakanlığı'nı üstlendiğini görmekteyiz. Ancak Örek, çalışmalarını Londra'da sürdürecekti ve nihai anlaşmaları hazırlayacak olan "Ortak Komite"de görevlendirilmişti. Bu komite, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık (İngiltere) hükümetleri ile, Kıbrıs'taki iki toplumunun temsilcilerinden oluşmaktaydı.⁵³ Bu nedenle, Örek'in Londra'daki

51 25 Şubat 1959 tarihli *Halkın Sesi* gazetesinden özetleyen: Gazioğlu, a. g. e., s. 121.

52 Gazioğlu, a. g. e., s. 180.

53 Gazioğlu, a. g. e., s. 221.

çalışmaları sırasında Savunma Bakanlığı'na Ümit Süleyman (Onan) vekâlet etmekte ve toplantılara Örek'i temsilen katılmaktaydı.⁵⁴

Bir yıldan fazla süren çalışmalardan sonra hazırlanan anayasa, 6 Nisan 1960'ta imzalanır. Anayasa Komisyonu'nda Kıbrıs Türklerini temsil eden heyetin başkanı Rauf R. Denktaş'tır. İngiltere Parlamentosu da 21 Temmuz 1960'ta Kıbrıs'ın bağımsızlık yasasını kabul etmiştir. Arkasından 15 Ağustos'u 16 Ağustos'a bağlayan gece, Kıbrıs, bağımsız bir cumhuriyet olarak ilân edilmiştir.⁵⁵

Burada, cumhuriyetin yukarıda sözü edilen ilânından önceki imza törenine ilişkin yine Örek'in bir anısına yer vermek istiyoruz. Örek, 15 Ağustos'u 16 Ağustos'a bağlayan gece yaşananları şu sözlerle anlatıyor: *'Belirlenen programa göre imza merasimi saat 20. 00'de başlayacaktı. ... Ve saat tam 20. 00'de belgeleri imzalayacak olan heyetlerin (Vali Foot, Makarios, Dr. Küçük, Türk temsilci Vecdi Türel ve Rum temsilci Hristafides) hazır bulunmaları gerekiyordu. Biz geçici bakanlar olarak Temsilciler Meclisi'ndeki merasim için yerimizi aldık... Törende bütün heyet hazır beklerken Yunan temsilci gelmedi. Bu durum karşısında çok sıkıntılı ve kritik anlar yaşadık... Tabii, alay [Kıbrıs ordusundaki Türk ve Rum askeri birlikleri, İ. Tayhani) anlaşmazlığı ile ilgili olarak bizim dışımızdakiler konuyu bilmiyorlardı... Yunan temsilcinin gelmemesi üzerine, 'acaba Yunanistan anlaşmaları imzalamaktan vaz mı geçti?' diye endişeli bir hava başlamıştı... Çünkü daha önce yapılan demarj [Diplomatik girişim, İ. Tayhani] doğrultusunda fikir değiştirmiş olması meselesi vardım, ben bunun kesinlikle bir blöf olduğuna inanıyordum ve son anda bizden taviz koparmak için yaratılan bir durum olarak görüyordum... o nedenle bizim kılmız kıpırdamadı... Bir saatlik gecikme ile Yunan temsilci Hristafides merasimin yapıldığı Temsilciler Meclisi'ne geldi ve belgeler imzalandı... Neticede, Yunan Başkonsolosu Fridas'ın, Türk ve Yunanalaylarının kampları konusundaki "blöfünün", "tehdit" anlamında olduğu da ortaya çıktı.*'⁵⁶

Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı bir süreçte – kuşkusuz yeni bir takım tuzaklara düşmemek için - ihtiyatlı davranmayı gerektirecek daha birçok yaşanmış olay var. Aksi takdirde, Büyük Atatürk'ün dediği gibi; 'Tarih ihtiyatsızlara karşı merhametsiz olacaktır.'

1960 Cumhuriyeti ilân edildikten sonra, tekrar Savunma Bakanlığı'nı üstlenen Örek, 1961 yılına ilişkin yine ders alınması gereken ilginç bir anısını şu sözlerle aktarıyor: *'... 1961 bütçesine en azından 20 milyon KL. [Kıbrıs*

54 Gazioglu, a. g. e., s. 224.

55 Serter, a. g. e., s. 134.

56 Kasımoğlu, a. g. röp., 27 Kasım 1986.

Lirası, İ, Tayhani) konulması gerekiyordu... Rumların bunu engellemeye çalışmalarını ile niyetlerinin ne olduğu da ortaya çıkmıştı... Hatta Lissarides, Meclis'te yaptığı konuşmada Savunma Bakanlığı için 3 KL. gibi gülünç ve alaylı bir öneride bulunmuştu... Rumların bütün bu girişimlerinin amacı; bir taraftan başında Türk bakan olan Savunma Bakanlığı'nun fonksiyonlarını daraltmak, diğer taraftan da Kıbrıs Ordusu'nda % 40 personelin Türk olması nedeniyle devlet bütçesinden Türk personele gidecek maaş giderlerini kısıtlamaktır. Haliyle Rumların tutum ve davranışları açıkça ortaya çıkıyordu. Tabii bu anayasanın çiğnenmesi anlamına da geliyordu...⁵⁷

Savunma Bakanı sıfatı ile Örek, Kıbrıs Ordusu'nun oluşturulması sürecinde Bakanlar Kurulu'nda Türkler ve Rumlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık üzerine bir basın açıklaması yapma ihtiyacı hissetmiş ve yapılandırma sürecindeki Kıbrıs Ordusu konusunda kimin içtenlikli olup, kimin olmadığını da şu sözlerle açıklamıştır: 'Türkler hiçbir zaman ayrı ayrı Türk ve Rum orduları kurulsun gibi bir fikir ileri sürmüş değillerdir. Kıbrıs Ordusu anayasamızın da emrettiği gibi yüzde altmış Rum ve yüzde kırkı Türklerden mürekkep olmak üzere iki bin kişilik bir tek kuvvet halinde ve aynı komuta makamına bağlı olarak kurulacaktır.'⁵⁸

Nitekim Örek'in, 1960 Cumhuriyeti'nin ilânının son aşamasından başlayıp izleyen yıllarda da devam eden, Rumların, içtenlikten yoksun, güvenilir tutumlarını sergileyen yukarıdaki değerlendirmeleri, bir iki yıl içerisinde kanıtlanacak, 1960 Cumhuriyeti tek taraflı olarak yine Rumların başlattığı acılarla dolu 1963 olayları üzerine son bulacaktır.

10. Örek, Hizmet Basamaklarını Çıkmaya Devam Ediyor

1967 yılında Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin kurulması üzerine Savunma Bakanlığı'na ek olarak Yürütme Kurulu'nun Dışişleri'nden de sorumlu olan Örek, 1976 genel seçimlerinde milletvekili seçilmiş ve Federe Meclis'in ilk toplantısında Meclis Başkanlığı'na getirilmiştir.⁵⁹

İki yıl sonra da Devlet Başkanı Denктаş, Osman Örek'e yeni hükümet kabinesini kurma görevini verecektir. Bu Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ikinci kabinesidir. Örek tarafından hazırlanan ikinci kabine, Denктаş tarafından 21 Nisan 1978 tarihinde onaylanarak göreve başlamıştır.⁶⁰ Örek, içinden çıktığı topluma artık başbakan olarak hizmet verecektir. Örek'in göreve başlar

57 Kasımoğlu, a. g. röp., 2 Aralık 1986.

58 *Türk Cemaat Meclisi Basın Bülteni*, Cilt I, Sayı: 7, 7 Kasım 1961, s. 2-3.

59 Osman Örek (1925- 1999), a. g. e., s. 115.

60 *Zaman*, 21 Nisan 1978.

başlamaz, bugün de –ne yazık ki- bir türlü çözülemeyen ekonomik sorunlara vurgu yapması dikkat çekicidir. Örek, hükümetin açıklanmasından sonra basın mensuplarına verdiği demeçte, ekonomi vizyonlu kabinesinin yapılanmasını şu sözlerle açıklar: *'Hedef, ekonomik savaşımdır. Dar boğazları aşmaktır. Üretimi artırmaktır. Tarımsal kesimde daha verimli olmak, tarımsal kesimi harekete geçirmektir.'*⁶¹

Görüldüğü gibi Örek, toplum sorunlarını iyi bilen, projeksiyon yapabilen, vizyon sahibi bir liderdir. Yine ayrı bir yazı konusu olabilecek zenginlikteki, başbakanlık sürecini kapsayan özverili koşuşturmalarının ayrıntısına burada gir(e)meyeceğiz. Örek, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilân edildiği tarihe kadar ulusal ve uluslar arası ölçekte, o bitmek tükenmek bilmeyen arayışların, görüşmelerin hep içinde olmuş ve çok değerli katkılar koymuş bir toplum önderidir.

Yukarıda sözü edilen görüşmeleri devamlı olarak baltalayan, Kıbrıs Türk halkının ortaklık statüsünü reddeden ve kendi hükümetlerine yasal hükümet görüntüsü veren Rumların, 13 Mayıs 1983'te BM Genel Kurulu'ndan çıkardıkları tek yanlı karar ve buna dayanarak Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nde yaptıkları kabul edilmez çıkış, 20 yıllık sabırlı bekleyişten sonra bardağı taşıran son damla olmuş, bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilân edilmiştir (15 Kasım 1983).⁶²

Osman Örek, cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu kez Kurucu Meclis'te üye olarak görev üstlenmiş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nı hazırlayacak olan komisyonda eş başkanlık yaparak engin hukuk birikimini aktarmış ve anayasanın olgunlaşmasını sağlamıştır. Örek, daha sonra siyasete veda ederek avukatlık mesleğine dönmüş, ayrıca 1989 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde hukuk dersleri vermeye başlamıştır. Lefke Avrupa Üniversitesi'nde de ders veren Örek, birçok akademik esere imza atmıştır. Akademik görevleri sırasında da boş durmamış, Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi'ni gerek Kıbrıs konusunda verdiği seminer ve konferanslarla, gerekse hukuk ve siyaset konusundaki tecrübelerini aktarmak suretiyle sürdürmüştür.⁶³

Osman Örek, Kıbrıs Türkünün varoluş mücadelesine adadığı ömrünü, 24 Mart 1999 tarihinde yaşamdan ayrılarak tamamlamıştır.

61 Aynı yerde.

62 Serter, a. g. e., s. 190.

63 Tahsin Ertuğruloğlu, *Osman Örek (1925 – 1999)*, a. g. e., s. 9.

Sonuç

Çalışmamızın girişinde vurgulandığı gibi, yaşamından belirli kesitler olarak incelediğimiz Osman Örek, karşımıza öğrencilik yıllarından itibaren toplumunun özgürlük ve adalet mücadelesine hizmet eden bir önder olarak çıkmaktadır. O, böylesine büyük bir davaya adanmış mücadelecisi kişiliği ile örnek olmanın yanında, “aydın” olmanın tüm gereklerini üzerinde toplayıp yerine getiren kusursuz bir “aydın” olarak da yine toplumuna örneklik etmiştir. Bu nedenle Örek’in, özellikle Kıbrıs Türk toplumunun genç kuşakları tarafından bir “rol model” olarak alınması gerekir.

Kıbrıs sorununa ilişkin çözüm arayışlarının olanca hızıyla devam ettiği bugünlerde, tüm etkili, yetkili ve sorumlu kişilerin de Örek’in söz, eylem ve çalışmalarının yol göstericiliğine gereksinimleri olduğunu vurgulamak istiyoruz.

Anılan nedenlerle Osman Örek’e ait tüm belgelerin, anıların ve kayıtların ivedi olarak toplanması gerekir. Bu doğrultuda gösterilecek çaba(lar), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin devlet hafızasını güçlendireceği gibi, geleceğe de ışık tutacaktır.

Öncelikle aile bireyleri ve bağrından Osman Örek gibi bir lideri çıkardığı için Kıbrıs Türk toplumu, Örek ile ne kadar gurur duysa azdır. Çünkü bu denli onurlu bir mücadele ile dolu, lekesiz bir yaşam sürmek ve bu yaşamı iç huzuruyla tamamlamak her ölümlüye kismet olmamaktadır.

KAYNAKÇA

I-SÜRELİ YAYINLAR

A-Gazeteler

Halkın Sesi, 12 Şubat 1959.

Hürriyet, 17 Nisan 2005.

Kıbrıs Postası, 23 Ekim 1986.

-----, 27 Ekim 1986.

-----, 28 Ekim 1986.

-----, 29 Ekim 1986.

-----, 31 Ekim 1986.

-----, 4 Kasım 1986.

-----, 6 Kasım 1986.

-----, 8 Kasım 1986.

-----, 15 Kasım 1986.

-----, 18 Kasım 1986.

-----, 22 Kasım 1986.

-----, 27 Kasım 1986.

-----, 2 Aralık 1986.

Zaman, 21 Nisan 1978.

B-Belgeler

Türk Cemaat Meclisi Basın Bülteni, Cilt I, Sayı: 7, 7 Kasım 1961.

II. İNCELEME YAPITLAR

A-Kitaplar

Gazioğlu, Ahmet C. *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960.

Gazioğlu, Ahmet C. *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Son İki Yıl (1958- 60) Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne*, Cyrep Yay., Lefkoşa, Nisan 2000.

Gazioğlu, Ahmet C. *Direnış Örgütleri, Gençlik Teşkilatı ve Sosyo Ekonomik Durum (1958-1960)*, Lefkoşa, Temmuz 2000.

İmanov, Vügar. *Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934) Lider Bir Aydın ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Temsili*, Boğaziçi Üni. Yay., İstanbul, 2003.

İsmail, Sabahattin. *Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Nedenleri - Gelişimi - Sonuçları*, Akdeniz Haber Ajansı Yayn., İstanbul, 1988, s. 61.

Örek, Osman (1925-1999). *Kıbrıs Türk Liderleri*, Design& Production by: Doluay Art Design& Advertising Agency Ltd. Yay., Lefkoşa, 15 Kasım 2000.

Örek, Yeşim. *Belgelerle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Tarihi Gerçekleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1. Basım: Şubat 2010.

Serter, Vehbi Zeki. *Kıbrıs Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Lefkoşa, 2002.

Kıbrıs Apostolos Andreas Manastırındaki Sahabe “Urve Bin Sabit” ve Mezarının Sistematik Bir Şekilde Yok Edilmesi

Zeki AKÇAM*
Ayşegül AKÇAM**

Özet

Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İskele ilçesine bağlı Dipkarpaz Beldesi'nin yaklaşık olarak 28 kilometre doğusunda yer alan Apostolos Andreas Manastırında varolduğuna inanılan Urve bin Sabit'in bölgedeki varlığı ile mezarının sistematik olarak ortadan kaldırılması ele alınacaktır. Kilise hem Türkler, hem de Rumlar tarafından adak yeri olarak kullanılmaktadır. Türkler burada, bir sahabe veya İslâm ordularının Kıbrıs seferi sırasında şehit düşmüş bir askere veya kutsal bir İslâm ermişine ait mezarın olduğuna inanmaktadır. Kıbrıs Türk folklorunda konuyla ilgili birçok rivayet ve efsane yer almaktadır. Çalışmada, Urve bin Sabit'in adı geçen kilisede mezarının olduğu gerçeği yazılı kaynaklardan hareketle tartışılmış vemezarın sistematik olarak yok edilmesiyle ilgili süreç irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Urve bin Sabit, Kıbrıs, Dipkarpaz, Kıbrıs İslâm seferleri

Abstract

In this study, the presence of Urve bin Sabit in the region believed to exist in the Apostolos Andreas Monastery, approximately 28 kilometers east of the Dipkarpaz District of the İskele district of the Turkish Republic of Northern Cyprus, will be systematically removed from the grave. The church is being used as an offering place by both Turks and Greeks. The Turks believe here that a companion or Islamic army was a martyr who was killed during the Cyprus campaign or a sacred Islamic grave. There are many narrations and legends about the subject in the Turkish Cypriot folklore. In the study, the fact that Urve bin Sabit is the tomb in the church was discussed with the help of written sources and the process related to the systematic destruction of the tomb was examined.

Keywords: Urva bin Thabit, Cyprus, Dipkarpaz, Cyprus Islamic attack

* Yard. Doç. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi, zakcam@gau.edu.tr

** Öğr. Gör. Yakın Doğu Üniversitesi.

Giriş

Apostolos Andreas Manastırı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırlarında olup İskele ilçesine bağlı Dipkarpaz Beldesi'nde Zafer Burnu (Ay Andrea) olarak bilinen burunda yer almaktadır. Dipkarpaz Beldesi'ne yaklaşık olarak 28 kilometre uzaklıktadır. Bilindiği gibi manastır, hem Türkler hem de Rumlar tarafından ziyaret edilmekte ve her iki halk tarafından adaklar adanmaktadır. Yılın neredeyse her günü yoğun bir ziyaretçi akınına uğramaktadır. Rumlar, Apostolos Andreas; Türkler ise orada mezarı olduğuna inandıkları sahabe adına ibadetlerini yapmaktadırlar. Rumların ziyaret nedeni Rum ve Yunan kaynaklara göre kesin olarak bilinmesine rağmen Türklerin ziyaret nedenleri genellikle sözlü kültür ortamındaki çeşitli rivayet ve efsanelere dayanmaktadır. Efsanelerin arkasında gerçek bir hikâyenin olup olmadığı ise sürekli olarak bir merak konusu olmuştur. Bu bağlamda, konuyu hem sözlü hem de yazılı kaynaklar açısından ele almaya çalışacağız.

1. Sözlü Rivayetler

Kıbrıs Türkleri'nin sözlü kültüründe İslâm ermişine dair farklı isimler geçmekte olup bu isimleri Tuncer Bağışkan, *Halkbilimi Dergisi* 'ndeki yazısında (s. 27) bize şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Bilgisine başvurduğumuz kaynak kişiler, Apostolos Andreas Manastırı'nın doğusundaki adak yerinde Seydül (Ahmet) Bedevi, Mührü Süleyman, Süleyman Bedevi, H. z. İlyas, H. z. Ali, Mustafa veya Hacı Aziz İslâm ya da Türk şehidinin gömülü olduğuna inanıldığını söylemişlerdir. Söylendiğine göre buradayatan şehida¹, adak yerinin yapılması için Kıbrıslı Türkler ile Rumların rüyalarına girermiş. Ancak buraya önce Rumlar sahip çıkmışlar. Kiliseyi yaptırıp adını da Apostolos Andreas adını vermişler Adak yerinin Hacı Aziz adlı şehide ait olduğuna inanıldığını söyleyen kaynak kişi, Hacı Aziz'in Arap akınlarında Kıbrıs'a çıkartma yapan birliğinin komutanı olduğu, oklanarak şehit edildiği ve elbiseleriyle buraya gömüldüğü bilgilerini vermiştir. Adak yerinin (ya da mezarın) Hz. İlyas'a ait olduğunu savunan kaynak kişi ise ikondaki Apostolos Andreas'ın ellerinin kınalı olmasından dolayı bu kişinin bir Hıristiyan değil de bir Müslüman olduğuna inanıldığını ve bu bilgileri de yaklaşık 50 yıl kadar önce Selimiye Camisinin imamı Mustafa Beyden duyduğunu söylemiştir”.

Bu gibi sözlü rivayetleri çoğaltmak mümkündür. Diğer bir sözlü kaynak kişi ise yakın zamana kadar bir çok gazeteye beyan veren Zehra Billur'dur. Manastır'da sahabe mezarının olduğunu bizzat gözleriyle gördüğünü söyleyen Zehra

1 Kıbrıs Türk halk kültüründe çeşitli nedenlerle ziyaret edilen yadırlara verilen genel bir isimdir.

Billur isimli kaynak kişi 1950’li yıllarda bir okul gezisi için Dipkarpaz’a gittiklerini ve manastırı ziyarette buldukları bilgisini aktarmaktadır. Ziyaret esnasında 11-12 yaşlarında olduğunu belirten Billur, “Çocukluk icabı muziplik olsun diye papazın günah çıkardığı kapalı alana girmiştım. O bölüme girince bir mazgal gördüm, duvarda bir pencere vardı. Pencereden aşağıya baktığımda içeride bir türbe gördüm, Papaz beni orada görünce dışarı çıkardı” bilgisini vermiştir. Olayın ardından yaklaşık olarak on yıl sonra tekrar manastıra gittiğini belirten Zehra Billur, “eşimin adağı vardı adak için manastıra gelmiştık. Küçükliğümdede gördüğüm mazgaldan tekrar bakmak istedim. Papazın günah çıkardığı yere gittiğimde o pencereyi tamamen bir duvarla kapattıklarını gördüm. Papaz, odasına girdiğim için yine bana kızdı” şeklinde bilgi vermektedir². Bu bilgiden yılar sonra 2016 yılında KKTC’de yayın yapan Havadis Gazetesi yazarlarından Ahmet Okan konu ile ilgili olarak bir kaynak kişi ile manastır ziyareti yapar ve bu ziyareti şu şekilde aktarır: “Kültürel değerlerle ilgili BRT’de yaptığımız bir programa ilgi gösterip geçtiğimiz haftalarda bizi arayan Lefkoşa sakinlerinden Günay Yıldıztepe, Apostolos Andreas Manastırı hakkında konuşmak istediğini söyleyince, kendisini ziyaret ettik. Bugün 77 yaşında olan Günay Hanım bize yaptığı açıklamalarda, manastırda bulunan söz konusu türbeleri henüz 10 yaşlarında iken gördüğünü, ancak daha sonraları aynı yere yaptığı ziyaretler sırasında bu türbelerin ortadan kaybolduğunu belirtti. Günay Hanım, bir zamanlar Kıbrıslı Türklerin bu yeri ziyaret ettiğinde, türbelerin çeşme tarafında bulunduğunu anlatırken, bir türbenin yüksek bir yerde, diğerinin ise bir kapının ardında zeminden daha aşağıda bulunduğunu söyledi³.

Diğer bir kaynak kişi ise Kıbrıs Türk toplumunun yetiştirmiş olduğu değerli araştırmacılarından Harid Fedai’dir. Harid Fedai yukarıdaki ifadelere benzer bilgiler aktarmıştır. Manastır ile ilgili birçok sözlü rivayet derlenmiş olup Mehmet Bahadır bu rivayetlere, “İslâm Fatihleri Kıbrıs’ta” adlı çalışmasında yer vermiştir (Bahadır, 2013). Görüldüğü üzere, sözlü kaynaklar manastırda İslâm ermişine veya şehidine veya bir sahabeye ait bir kabrin olduğu görüşünde birleşmektedirler. Manastıra giderek iki adet mezarı gördüğünü belirten sözlü kaynakların sayısı daha da arttırılabilir. İsim konusunda kesin bir birliktelik yoktur. Bu hususun daha ziyade yazılı belgelerden hareketle çözülmesi gerektiğine inanmaktayız.⁴

2 <http://www.haberler.com/sahabe-mezarini-yok-edildi-2261450-haberi/> (02. 10. 2010, 19. 00)

3 [http://www.havadiskibris.com/192820-2/\(25. 10. 2016, 18. 30\)](http://www.havadiskibris.com/192820-2/(25. 10. 2016, 18. 30))

4 Konu yıllardan beridir sözlü kaynaklardan hareketle irdelenmekte idi. Konuyla ilgili 2010 yılından itibaren düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirerek yazılı kaynaklara da dikkat çekmeye çalıştık. Konuyla ilgili bkz. : http://www.gau.edu.tr/mobile/haber/165/bu_bilimsel_bir_gercek_ve_takipcisi_olacagiz.html

2. Yazılı Kaynaklar

SirSamual White Baker, 1879 (1879, s. 134-135) yılında Kıbrıs'a yapmış olduğu gezi sırasında Manastırla ilgili genel bilgileri vermektedir. Manastır etrafında birçok hayvan yer almaktadır. Bölgenin kontrolü piskoposlardaydı. Burası tüm ana yollara ve bölgelere uzaktır. Bu sebepten dolayı korunması çok zordur. Herhangi bir sebeple meydana gelebilecek saldırılara karşı direnç gösterememektedirler. Bölgenin Türk yönetiminde olduğu zamanlarda Küçük Asya ve Mısır tarafından gelen gemicilerin yarımada etrafındaki ağaçları kestiği ve paşanın bu gemicilerden çeşitli hediyeler aldığından bahsedilmektedir (Baker 1879, s.134-135). Dolayısı ile bu ve bunun gibi birçok kaynak, kilisenin 1879 tarihinde genel olarak çok bilinmediğini ortaya koymaktadır.

Hogard, *Devia Cyprus* adı ile bilinen eserinde, küçük bir manastır olan Apostolos Andreas Manastırının, Oeconomus tarafından kısa bir süre önce tekrar inşaa edildiğini ve tekneçiler ile orayı ziyaret eden ziyaretçilerin küçük kiliseden su aldığı bilgisini vermektedir (1889, s. 81-82).

Tuncer Bağışkan kilise ile ilgili yapmış olduğu araştırmasında, manastırın sadece bölge insanları tarafından bilinen küçük bir adak yeri olduğu, ününün ise yeni kilisenin inşasından sonra Kıbrıs geneline yayıldığını bilgisini aktarmaktadır. Kilisenin hemen doğusunda bulunan gotik nizamdaki küçük adak yerinin ise (Şapel) M. S. XV. yüzyılda Lüzinyan döneminde yapıldığının tahmin edildiği bilgisini vermektedir (Bağışkan, 1992, s. 3-15).

Bağışkan, devam eden yazısında: "*Burasının önceleri bölgesel küçük bir adak yeri olduğu ve ününün kilise yapıldıktan sonra Kıbrıs geneline yayıldığı öğrenilmektedir. 1738 yılının son aylarında Kıbrıs'ı ziyaret eden yazarlardan Pooke, Apostolos Andreas adak yerinin kayaya oyulmuş olduğunu ve doğudaki buruna adının verildiğini yazmıştır. 1867 yılından hemen önce terk edilmiş bir durumdaydı. Çok az kişi suyunun sağlığa yararlı olduğunu biliyordu. Burasını sadece çevre köylüler ziyaret ederler ve para bağışında bulunurlardı. Söylendiğine göre XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Apostolos Andreas, Dipkarpaz'ın papazı Babayuannu İkonomu'nun (Hacı İkonomu) sık sık rüyasına girmiş ve adak yerinin itibar kazanması için onu buraya bir kilise yapmaya zorlamıştır. Böylece Hacı İkonomu, adak yerini ziyaret edenlerden sağlanan bağışlarla adak yerinin yanındaki şimdiki kilisenin yapımını başlatmış. Kilise 1867 yılında bitirilince başpiskopos Sophronios II tarafından takdis edilip hizmete girmiş ve burada bir de panayır düzenlenmiş. 1904 tarihi itibarıyla adak yeri ile kilisenin çevresinde geleneksel olarak panayır kurulmadığı, daha sonralarıysa 15 Ağustos ile 30 Kasım tarihlerinde ziyaret ile panayırın gelenekselleştirdiği*

öğrenilmektedir. O günlerde manastırın avlusunda 4 gün süreyle panayır kurulur; bu panayırlarda bölgesel ürünler ile hayvanlar pazarlanırdı” (Bağışkan, 1992, s. 3-15).

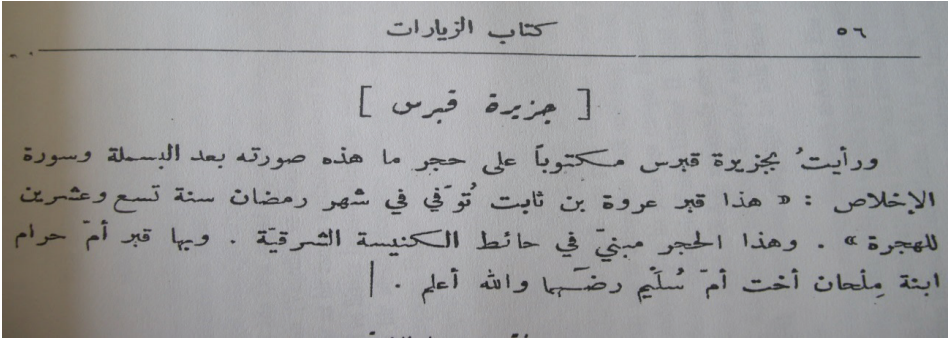
Verilen bilgiler, kilisenin XX. yüzyılın başlarına kadar sadece civar köylerde bilinen küçük bir adak yeri olduğu görüşünü desteklemektedir. Kilise, 1912 yılında meydana gelen “Panteli” vakası neticesinde ada genelindeki Rumlar arasında çok büyük bir şöhrete kavuşur⁵.

Kıbrıs’ta ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Kıbrıs tarihi ile ilgili tarih yazımı geleneğinde Kıbrıs’a yapılan Arap akınları çoğu zaman “Arap

5 “O tarihte Kıbrıs’taki yüksek komiserin özel sekreteri görevinde bulunan Sir Harry Luke’nin bu olayla özel olarak ilgilendiği ve detaylarını kaleme aldığı öğrenilmektedir. Saptamalara göre, Türkler ile Rumlar arasındaki nüfus değişiminden çok önce Alanya’da Maria Georgiou adlı bir Rum kadını yaşardı. Dul olan bu köylü kadının Panteli adlı bir oğlu vardı. 1895 yılında Panteli 13 yaşındayken, kendini vaftiz eden aile dostları olan komşu köyedeki papazı ziyaret etmek için evden çıkar; bir daha onu gören olmaz. Maria komşu köye giderse de oğlunu kimsenin görmediğini öğrenir. Aramaları sonuçsuz kalır. En sonunda Pantel’in esrarengiz bir şekilde kayboluşu yolda giderken haydutlar tarafından kaçırılmış olabileceğine yorumlanır. Yıllar birbirini kovalarken, Maria oğlunu bulma ümidini yitirir. Aradan 18 yıl geçer. 1912 yılının ilk aylarında Maria, Apostolos Andreas’ın rüyasına girdiğini ve oğlu hakkında bilgi edinmek istemesi halinde hiç vakit kaybetmeden Kıbrıs’taki kilisesini ziyaret etmesini söylediğini iddia eder. Rüyasında gördüklerinin etkisinden kurtulamayan Maria, Adana’da bir trene binip Mersin’e ulaşır; Larnaka’ya hareket edecek bir gemiye biner. Ortodoksların “Büyük Paskalya Yortusu”ndan bir hafta önce olduğundan, gemi paskalyayı aile ile arkadaşlarıyla kutlamak için Kıbrıs’a gelecek olan Bağdat’taki tren yolunda çalışan Kıbrıslı Rum işçileriyle doluydu. Güvertedeki yolcular arasında iki Mevlevî Derviş de bulunmaktaydı. Bu arada Maria, Dervişlerden birisiyle samimiyet kurar; onunla dertleşmeye başlar. O dönemde Anadolu’nun iç kısımlarındaki bazı bölgelerde oturan Rum köylülerin çok büyük bir bölümü ve hatta bazı bölgelerde tamamı dillerini ve dinlerini unuttuklarından sadece Türkçe konuşuyorlardı. Bu nedenle Maria ile Derviş anlaşmakta zorluk çekmezler. Dervişlerin Kıbrıs’a gitme nedeni, Lefkoşadaki Mevlevî Tekkesi’nin emlakıyla ilgili bir işi takip etmek içindi. Sohbet sırasında Maria, kaçırılan oğlundan ve rüyasına girip bu yolculuğu yapmasına neden olan Apostolos Andreas’a söz eder. Derviş konuyla yakinen ilgilenir ve kaybolan çocuğun vücudunda belirgin bir iz bulunup bulunmadığını Maria’ya sorar. Ona çocuğun biri göğsünde, diğeri ise omzunda olmak üzere iki ben bulunduğunu söyler. Bunun üzerine cübbesini açan Derviş, tarif edilen yerlerdeki benlerini Maria’ya gösterir. Derviş başındaki deve kılından yapılmış kahverengi renkli uzun şapkasını denize atıp annesiyle kucaklaşır. Panteli annesine komşu köye giderken haydutlar tarafından kaçırıldığını, İstanbul’da satıldığını, birçok el değiştirdikten sonra derviş olmak için eğitim gördüğünü, hiç yalnız kalmayıp çok yerleri dolaştığından çocukluk anılarının silindiğini, doğduğu yer ile ailesini unuttuğunu, annesinin detaya inen hikâyesinin çoğu şeyleri hatırlamasına neden olduğunu söyler. Etrafına oturan işçiler Panteli’ye Rum giysileri ile Apostolos Andreas’a hitmeleri için aralarında topladıkları paraları verirler. Larnaka’ya ulaşınca Maria ile Pantel’in hikâyesi etrafa yayılır. Panteli önce bir berberde sakallarını kestirir. Sonra onları Larnaka Piskoposuna götürürler. Panteli yeniden vaftiz edilir. Ertesi gün Gazimağusa’ya gidip kiraladıkları eşeklerle Apostolos Andreas manastırına doğru yola çıkarlar. Salamis’ten geçip önce Mağusa boğazındaki bir handa, sonra da Leonarissos ile Dipkarpaz’da birer gece konakladıktan sonra Apostolos Andreas Manastırına ulaşırlar. Eski adak yerinden su kaynağının önünde Azize dua ederler. 1912 yılının ilk aylarında gerçekleşen bu olay Balad (İlahi türkü-İlahi şiir) şeklinde kaleme alınarak değişik Rumca broşürlerle adanın her tarafına duyurulur. 1912 yılı itibarıyla bu broşürlerden toplam 7700 adet basıldığı, paralı olarak satıldığı ve bu broşürlerden birinin kısa sürede mevcudu tükendiğinden iki ile üçüncü baskılarının yapıldığı öğrenilmektedir. Bu yayınlardan azizin mucizesini öğrenenler, adak yerini akın akın ziyaret etmeye başlarlar. Böylece Apostolos Andreas adak yeri Kıbrıs’ın en önemli ziyaret yerlerinden biri durumuna gelmiş olur” (Bağışkan, 1992, s. 3-15).

korsanlarının yağma için yaptıkları akınlar” şeklinde verilmekte ve bu yanlış sürekli olarak tekrarlanmaya devam edilmektedir. Konuyu, diğer çalışmalara göre daha kapsamlı olarak değerlendirmeye çalışan Mehmet Bahadır İslâm Fatihleri Kıbrıs'ta adlı çalışmasında, araştırmacıların adanın islâmlaşması için yapılan seferlerin 632 yılında başladığı konusunda birleştiklerini ifade etmekte ve adanın İslâm fethi ile ilgili Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki diğer kaynaklara göre daha doyurucu bilgiler vermektedir (Bahadır, 2013). Kıbrıs tarihinin önemli bir eksiği olan İslâm tarihi 2017 yılı içerisinde olduğumuz şu günlerde halen daha yeterince çalışılmamıştır. Kıbrıs'ta Kırklar Tekkesi başta olmak üzere, Hz. Ömer Türbesi ve Hala Sultan Tekkesi gibi bilinen yapılarda sahabe mezarları olduğu bir gerçektir. Yukarıda verilen üç türbe ve sahabe mezarları adada en bilinenler arasında iken Urve Bin Sabit adlı sahabenin mezarı ile ilgili sözlü kültür ortamında herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Yazılı kaynaklarda ise bu bilgi genellikle tek bir esere atıfta bulunarak ele alınmaktadır. Konu ile ilgili olarak tüm kaynaklar genelde Herevî'nin vermiş olduğu bilgilere dayanmaktadır. Herevî'nin *Kitab'üz-ziyarât*⁶ adlı eserinde Kıbrıs ile ilgi verilen bölüm şöyledir:

Bu bölüm şu şekilde tercüme edilmektedir:

“I saw on the island of Cyprus, [an inscription] written on a stone, its contents, after the basmala [that is, bi-’ismi Allah al-Rahman al-Rahim] and surat al-Ikhlâs [sura 112] is as follows: “This is the grave of ‘Urwa b. Thabit. He died in the month of Ramadan in the year 29 of the hijra [May 650]. This stone is built into the wall of the Eastern

6 Herevî'ye ait olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan el yazma nüshası kontrol edilmiş olup makalemizde yararlandığımız metin ile aynı olduğu görülmüştür. Makalede faydalandığımız metin, (Saurdel, 1953, s. 56) adlı çalışmadan alınmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan el yazmasının birinci varağındaki mühürde; Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi, Beşir Ağa Eyüp-110 yazmaktadır. İkinci mühürde ise katalog numarası 109 olarak verilmektedir. Ayrıca eserin 83 yaprak olduğu bilgisi not düşülmüştür.

Church” (Saurdel, 1953, s. 56). Türkçe tercümesi şu şekilde yapılabilir: Kıbrıs adasında taş üzerinde yazılı bir kitabe gördüm. Besmeleden sonra...” Bu mezar Urve bin Sâbit’e aittir. O, hicri 29 yılının Ramazan ayında öldü. [Mayıs 650]. Bu mezar taşı **Doğu Kilisesi’nin** duvarına yerleştirilmiştir. Bu kısımdan sonra Ümmü Haram’ın mezarından bahsedilmektedir.⁷

Tercümeden de anlaşılacağı üzere, Herevî’nin çalışmasında daha ziyade Mayıs 650 (H. 29) tarihinde vefat eden Urve Bin Sabit’ten bahsedilmektedir. Çünkü Hala Sultan’ın mezarı Kıbrıs’ta herkes tarafından bilinmektedir. Buna karşın Herevî’nin Hala Sultan’ın mezarını uzun uzun anlatması gerekirken, Urve bin Sabit’ten daha fazla bahsetmiştir. Bu husus, Urve bin Sabit’in de çok önemli bir şahsiyet olduğu şeklinde yorumlanabilir. Urve bin Sabit’in mezar taşı ise en doğudaki kilisenin duvarında yer almaktadır. Arapça metinde yer alan “*kenisetü’ş-Şarkiyye*” ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Biz çalışmamızda bu ifadeyi “Kıbrıs’ın en doğusundaki kilise” şeklinde tercüme ettik. Kıbrıs adasına baktığımız zaman, en doğudaki kilise olarak karşımıza Apostolos Andreas Kilisesi çıkmaktadır. Bu kilisenin dışında adanın en doğusunda başka bir kilise yer almamaktadır. Dolayısı ile Türklerin manastırdaki mezarları ziyaret nedenlerinin tarihî bir kaynakla ortaya konduğunu söyleyebiliriz. Bu da kilisede bir sahabe mezarı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, Herevî’nin çalışmasındaki bilgiler ilk ve en önemli delillerimizden bir tanesidir.

1915 Tarihli Haritada Mezarın Görünüşü

Diğer önemli bir belge ise 1915 yılına ait olan haritadır. Bu haritada manastırın etrafında beş adet mezar olduğu görülmektedir. Ancak bu mezarların hiçbirinden ne yazık ki günümüzde herhangi bir iz bulunmamaktadır. İlgili haritanın, KKTC İç İşleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı, Tapu Dairesi’nden alınmış mühürlü nüshası ile uydu görüntüleri röper noktaları dikkate alınarak yine ilgili bakanlığın bünyesinde bulunan özel bir programdan yararlanılarak 04. 03. 2013⁸ tarihinde tapu memuru Fırat Ekmekçi tarafından birleştirilmiştir. Uydu görüntüleri yaklaşık elli metrelik irtifadan çekilmiştir. Harita ve birleştirilmiş uydu görüntüleri fotoğraf 1’deki gibidir:

7 Herevî’nin notuna atıfta bulunan diğer kaynaklardan birkaç tanesi ise şunlardır: (Turan,1971, s. 130; Saurdel, 1953, s. 56; Mansouri, 2001, s. 55; Hill, 1949, s. 329)

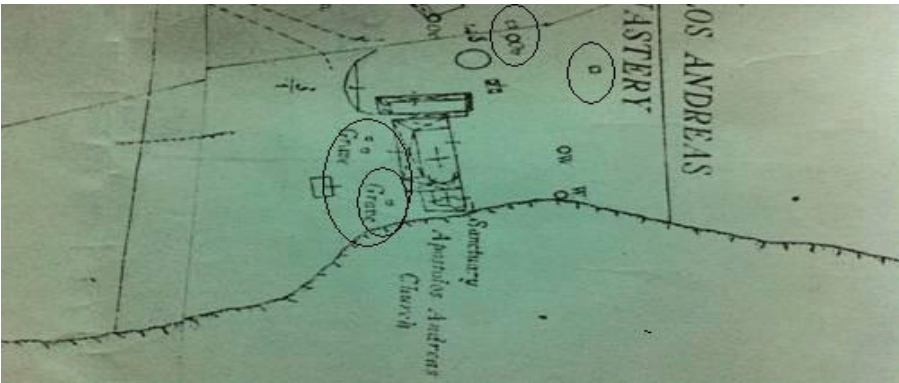
8 Bu uydu görüntüleri her yıl güncellenmekte olup kullanmış olduğumuz uydu görüntüleri 2013 yılına aittir. Harita kaydı şu şekildedir: Kasaba/Köy: Dıpkarpaz; Pafta/Plan II-28- WII-2; Ölçek: 1/2500; Haritanın Tapu Dairesi’nden alındığı tarih: 01. 03. 2013.

Fotoğraf 1: Uydu görüntüleri ve tapu haritasının eşleştirildiği harita⁹

Fotoğraf 1’de de görüldüğü üzere 3 ve 4 numaralı yapılarda “grave” sözcüğü yer almaktadır ki bu da İngilizce’de mezar anlamına gelmektedir. Aynı işaretler 1,2 ve 5 numaralı alanlarda da “grave” sözcüğü olmadan görülmektedir. Haritanın uydu görüntüleri ile birleştirilmeden önceki hali ise fotoğraf 2’de şu şekilde görülmektedir:¹⁰

Fotoğraf 2: Manastırın uydu görüntüleri ile birleştirilmemiş olan haritası

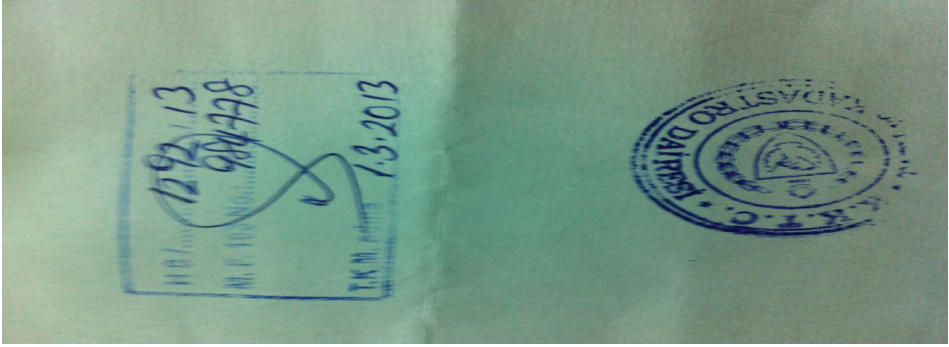

9 Uydu görüntüleri ve tapu kayıtları, ilgili bakanlığın “T.C. Tapu Kadastro” bölümünde çalışan Tapu Kadastro memuru Fırat Ekmeçi tarafından 04. 03. 2013 tarihinde kendi bilgisayarlarında kullanılan uydu ve tapu kayıtlarını birleştirme özelliğine sahip bir bilgisayar programında hazırlanmıştır.

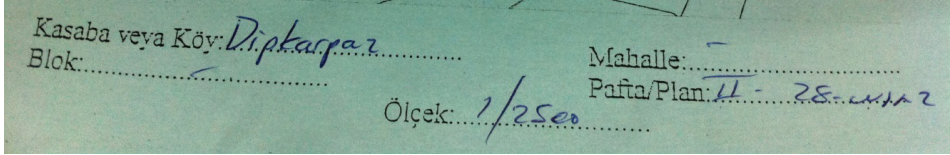
10 KKTC Tapu Dairesi’nden alınan harita orijinal olup ıslak mühürlü olarak teslim alınmıştır.

Fotoğraf 2 dikkatli bir şekilde incelendiğinde "Apostolos Andreas Church ve grave" yazıları rahatlıkla görülebilmektedir. KKTC İçişleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı Tapu Dairesi'nden 01. 03. 2013 tarihinde aldığımız manastıra ait haritanın resmi kaydı şu şekildedir: Kasaba/Köy: Dıpkarpaz; Pafta/Plan II-28-WII-2; Ölçek: 1/2500.

Fotoğraf 3: KKTC İçişleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı Tapu Dairesi'nden 01. 03. 2013 tarihinde aldığımız manastıra ait haritanın arkasındaki ıslak mühür ve yazılar

Fotoğraf 4: KKTC İçişleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı Tapu Dairesi'nden 01. 03. 2013 tarihinde aldığımız manastıra ait haritanın altında yer alan pafta/plan, parsel, kasaba/köy, ölçek bilgileri.

Fotoğraf 1 ve 2'de işaretli olan noktalara bakıldığı zaman bu alanların tarihi süreç içerisinde tahrip edildiği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü 572 (1176-77) yılından sonra Mağrib'e ve Sicilya'ya giden Herevî buradan dönerken Kıbrıs'a da uğrar; 588'de (1192) kendisinin de içinde bulunduğu kafileye saldıran haçlılar, Herevî'nin kitaplarına el koyar. İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, elçi gönderip kitaplarını iade etmek ve kendisiyle görüşmek istediğini bildiriyse de bu teklifi kabul etmez (İslam Ansiklopedisi, 1998, s. 220-221). Dolayısı ile aradan yaklaşık dokuz asır geçmiştir. Bu ve bunun gibi bir çok nedenden dolayı bu izlerin yok edildiğine inanmaktayız. Mezarlar, Hristiyanlara ait bir Azize ait olmuş olsaydı etrafı şenlendirilerek mezara ait olan unsurların koruma altına alınacağı ise bilinen bir gerçektir. Tahminlerimize göre mezarlar, Rumların kendi dinlerine ait bir azize ait olmadıklarından dolayı ya asfalt ya

da betonun altında kaderlerine terk edilmişlerdir. Gerek 1914 sonrası, gerekse 1955-1974 arasında adada meydana gelen otorite boşluğundan yararlanılarak mezar yerleri yok edilmiş olabilir. Uydu fotoğraflarından hareketle ilgili kilisede restorasyon çalışmaları devam edildiği sırada, mezarların bulunma ihtimali olan alanların fotoğrafları çekilmeye çalışılmıştır. İlgili kilise iki toplumun iyi niyetleri neticesinde restore edilmeye başlanmıştır. Restorasyon projesi Yunanistan'da bulunan Patras Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Restorasyondan önce mezar yerlerinin kazılması ve arkeolojik kazı yapılması konusunda defalarca dilekçe yazmamıza rağmen bu dilekçelere konuyu geçiştirmeye yönelik cevaplar verilmiştir. Konu, en son eylül 2016 tarihinde, dönemin T.C. Büyükelçisi Derya Kanbay'ın olaya dahil olması neticesinde tekrar ele alınmış ve yapılan toplantı neticesinde ilgili alanda yeni kazılar yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ardından kiliseye, T.C. Büyükelçiliği Kültür Müşaviri Durmuş Yavuz ve Kıbrıs Vakıflar Başkanlığı'nı temsilen İbrahim Benter konuyu değerlendirmek için ikinci kez bir inceleme gezisi düzenlemişlerdir. Bu inceleme gezisi sonrası, kilisenin hemen yan tarafına sahabelerin makam türbelerinin yapılmasına yönelik bir karar alındığı belirtilmiştir. Mezarların altında olduğuna inandığımız bölgelerin fotoğrafları aşağıda verilmiştir:

Fotoğraf 5: 3-4-5 numaralı mezarların yer aldığı asfalt bölgenin 2016 yılındaki görünüşü

Fotoğraf 6: 1 numaralı mezarın yer aldığı iki bina arasındaki bölgenin 2016 yılındaki görünüşü

Fotoğraf 7: 2 numaralı mezarın yer aldığı kayalık bölgenin 2016 yılındaki görünüşü

Görgü şahitlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda 28 Eylül 2016’da kilisenin restorasyonu sırasında kilisenin dışında yer alan mezarların yanında, kilise içinde bulunan türbelerin de yerini tespit etmek maksadı ile bir inceleme gezisi düzenlenmiştir. Geziye araştırmacı Harid Fedai, T.C. Lefkoşa Büyükelçisi Derya Kanbay, T.C. Lefkoşa Büyükelçiliği Kültür Müşaviri Durmuş Yavuz, Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdürü Prof. Dr. İbrahim Benter, Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Kanan, Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Sorumlusu Mustafa Kemal Kasapoğlu, Gazimağusa Arkeoloji Eserler Dairesi’nden görevli bir personel, KKTC AB Kültürel Miras Teknik Komitesi Üyesi Ali Tuncay ve GAÜ öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Zeki Akçam

katılmıştır. Bu gezi sırasında, kaynak kişilerin “mazgal veya demir parmaklıklarından gördüklerini iddia ettikleri odaları” bulmaya çalıştık. Ancak kilise içerisinde yer alan ikonların arka tarafında demirden bir pencere görünmesine rağmen kapalı bir odanın olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan alan çalışmasından sonra Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde, Genel Müdür Prof. Dr. İbrahim Benter başkanlığında Kasım 2016 tarihinde konuyu değerlendirmek üzere yukarıda adı geçen heyete ek olarak İnşaat Mühendisi Mehmet Gökçebağ da davet edilerek ikinci bir toplantı düzenlenmiştir. Mehmet Gökçebağ, restorasyondan önce Apostolos Andreas Manastırı’na gitmiş ve restorasyona başlamadan önce alanda inceleme yapmıştır. Gökçebağ, “restorasyonun aşlına uygun olarak yapılmadığı” bilgisini vermiştir. Gökçebağ’a göre ikonların arka tarafındaki bölmeden görünen pencere ve pencereden görünen odalar kilise yapısının orijinalinde bulunmakta idi. Ancak bu odalar 1960 ve 1960 öncesindeki yıllarda kademeli olarak ortadan kaldırılmıştır. Kilisenin içinde olduğu iddia edilen iki adet sahabe mezarları da muhtemelen bu odaların içinde idi. Gökçebağ konu ile ilgili 1960 yılına ait “youtube” adlı programda görüntülenen bir videoyu kanıt olarak göstermiştir. Bu video, 1960’lı yıllarda Apostolos Andreas Manastırı’nı ziyaret eden bir Rum aile tarafından çekilmiştir.

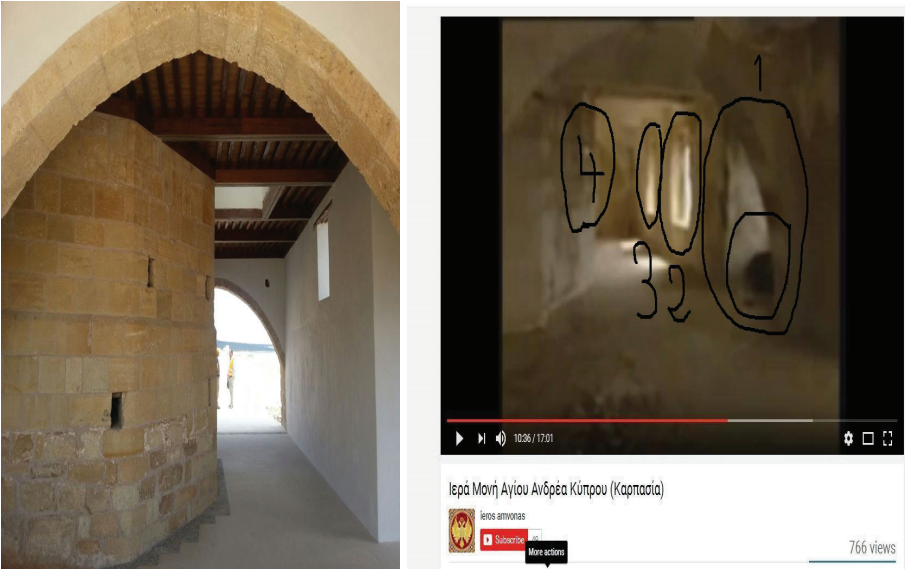
Fotoğraf 8: Youtube adlı video paylaşım sitesinde yayınlanan videoda görülen kilise ile küçük şapel arasında kalan ve üç adet penceresi olan oda¹¹

11 <https://www.youtube.com/watch?v=8Zbtr2HP3ws>, erişim tarihi 10. 10. 2016. Mezar alanı ile ilgili görüntü 10. 36’inci dakikada geçmektedir.

Görüntüden çekilen 8. fotoğrafta görüldüğü üzere, kilisenin kuzey tarafında bir adet duvar, duvarın sağ çaprazında ise sırası ile üç adet pencere görünmektedir. Özellikle 1 numaralı pencerenin sundurması altında bir siyahlık olduğu görülmektedir. Kaynak kişilerimizden Zehra Billur ile Harid Fedai'nin, kilisenin hemen doğusundaki demir ızgaralı pencereden gördükleri sahabe mezarlarının bu alanda olma ihtimali çok yüksektir. Nitekim bahsi geçen demir mazgallı pencere 4 numaralı alandaki penceredir. 4 numaralı alandan bakıldığı zaman, doğusunda bulunan üç adet pencere ve 1 no'lu pencerenin altında mezar olduğuna inandığımız yapı rahatlıkla görülmektedir. Fotoğraf 8'de yer alan 1,2 ve 3 numaralı pencerelerin bulunduğu alan muhtemelen duvarlarla çevrilmiş birer oda idi. Görüntünün çekildiği tarihten önce bu alanda iki ya da üç odanın yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Urve bin Sabit'in mezarının, büyük bir olasılıkla 1960 yılında çekilen kamera görüntülerinde yer alan 1 numaralı pencerenin altındaki bölmede olduğunu söyleyebiliriz.

Fotoğraf 9: Restorasyondan sonra kilise ile küçük şapel arasında kalan ve pencere sayısı 1'e düşürülmüş olan odanın 2016 ve 1960 yıllarındaki görüntüleri

Fotoğraf 9'da görüldüğü üzere youtube'dan alınan görüntü¹² ile restorasyondan sonra çekilen fotoğrafta çok belirgin farklar vardır. Örneğin kuzey tarafındaki duvar artık yoktur. Yapının doğu kısmında yer alan iki adet pencere iptal edilmiş ve yukarıda küçük bir pencere bırakılmıştır. Yapının

12 <https://www.youtube.com/watch?v=8Zbtr2HP3ws>, erişim tarihi 10. 10. 2016.

güney-doğusunda bulunan sundurmalı pencere ise doldurulmak suretiyle iptal edilmiştir.

Fotoğraf 10: Kaynak kişilerin gösterdiği demir ızgaralı pencere

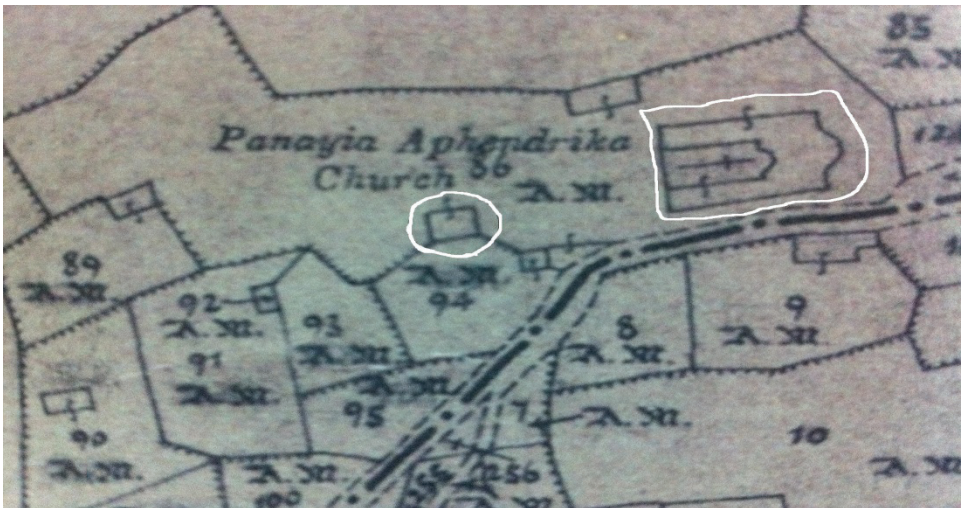

Fotoğraf 11: Kaynak kişilerimizden olan Sayın Harid Fedai'nin çocukluğunda mezarları gördüğü pencere ve açığı gösterirken, 28. 09. 2016 tarihinde Apostolos Andreas Manastırı'nda çekilmiş olan fotoğrafı

Fotoğraflardan hareketle daha önce de belirttiğimiz gibi adada Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Müslüman Türklere ait olan maddî kültür unsurlarında bir takım değişiklikler ve tahribatlar yapılmıştır. Yine, bu konu ile ilgili elimizde emsal teşkil edebilecek birçok harita vardır. Bu emsallerden birincisi Dipkarpaz'da yer alan Efendiler Çiftliği'nde kilise olduğu iddia edilen ancak daha öncesinde mescid olduğuna inandığımız bir yapıya ait haritadır. Efendiler Çiftliği olarak bilinen bölgede bugün ikiz kiliseler olarak bilinen Panayia Efendirga ile Saint George Kiliseleri yer almaktadır. Aşağıda yine fotoğraf 12'de 1915 yılına ait olan bir harita görülmektedir. Günümüzde her iki kilise de varlığını sürdürmesine rağmen, haritanın solunda yer alan küçük kilisenin izine 1915 yılında rastlanmamaktadır. Halbuki bu kilise MS. X. yüzyıla dayandırılmaktadır. Buna karşın adı geçen kilise 1915 yılındaki haritaya işlenmemiştir. Bu da ilgili yapının 1915 yılından sonra yapılan ilavelerle özellikle kiliseye çevrildiğini göstermektedir. Çünkü kilise olan yapıların isimleri özellikle yazılmakta ve üzerlerine "+" işareti yani haç işareti koyulmaktadır. Hem harita hem de uydu üzerinden yapılan fotoğraf çekimlerdeki eşleştirmelere bakıldığı zaman durum çok rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu, adayı artık kaybetmiş ve ada üzerindeki hakimiyeti tek taraflı olarak bitirilmiş, adadaki Türk hakimiyeti zayıflamıştır. Bu boşluktan yararlanan Rum ve İngiliz Yönetimi ise Osmanlı Mimarî eserlerini ya yok etmiş yada bazı eklemeler yaparak aslından farklı bir yapı haline getirmişlerdir.

Fotoğraf 12: 1915 yılında, Efendiler Çiftliği'ndeki kiliseleri gösteren harita

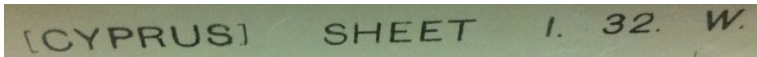
Fotoğraf 12’de 86 no’lu parsel içerisinde yer alan yapı şu anda kilisedir. Ancak 1915 yılındaki haritada sadece kilise olarak Panayia Aphendrika Church görülmektedir. Sol tarafta işaretlenen ve kilise olduğu iddia edilen yapı ile ilgili olarak “kilise olduğuna dair” herhangi bir not veya işaret yoktur. Fotoğraf 13’te haritanın uydudan aynı açı ile çekilmiş olan görüntüsü yer almaktadır. Bu da 86 no’lu parselde görülen küçük kare planlı yapının, 1915 yılından sonra kiliseye çevrildiği göstermektedir. Sol taraftaki yapı günümüzde kilise olarak varlığını devam ettirmektedir.

Fotoğraf 13: Fotoğraf 12’deki tapu kaydının uydu fotoğrafı

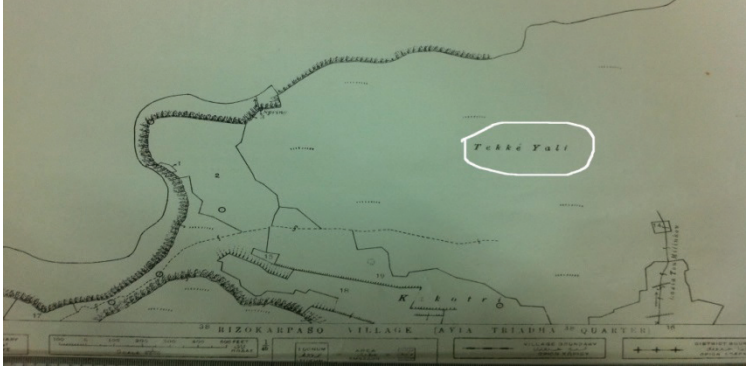

Haritalar üzerinde yapılan tahribatlara emsal teşkil eden diğer bir harita Dipkarpaz’a ait I. 32. W no’lu haritadır. Aynı no’lu KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki haritada “Tekke Yali” adlı bir mevkinden bahsedilmesine karşın, KKTC Lefkoşa Tapu Dairesi’ndeki haritada bu bölgenin adı “Yiali” olarak görülmektedir. Dolayısı ile “Tekke” ifadesi kaldırılmıştır. Bu da tahribatın sadece arazi ve binalar üzerinde değil resmî haritalar üzerinde de yapıldığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Dipkarpaz’ın Karpaz Kazası’nın merkezi olduğu bilinmektedir. Bu da bölgede camii, mescid ve tekke gibi yapıların olabileceği anlamına gelmektedir. Bu sebepten dolayı Tapu Dairesi için hazırlanan haritadan “Tekke” yazısı kaldırıldığını söyleyebiliriz.

Fotoğraf 14: I. 32. W no’lu haritanın KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki harita bölge ve numara bilgisi

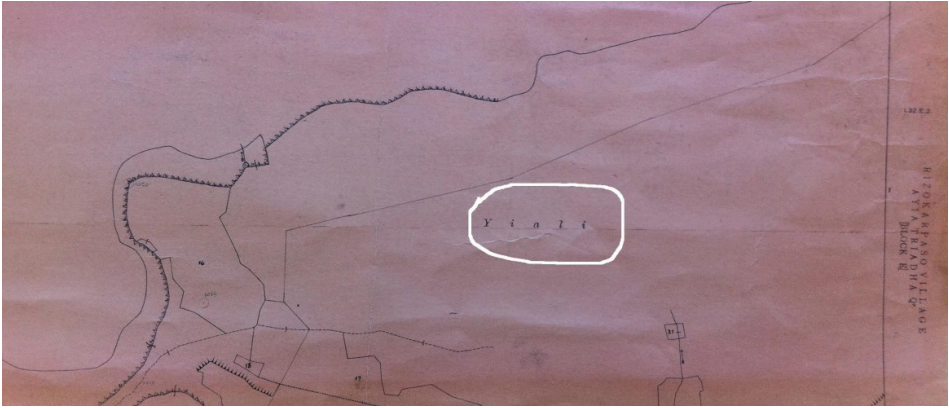

Fotoğraf 15: I. 32. W no’lu haritanın KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki haritası

Fotoğraf 15’teki haritada daire içerisine alınmış olan bölgede “tekke yali” yani tekke-yi Ali ibaresine ratlamaktayız. Ancak aynı haritaya ait olan KKTC Tapu Dairesi’ne ait fotoğraf 16’daki haritada ise aynı muhit “Yiali” olarak değiştirilmiştir.

Fotoğraf 16: I. 32. W no’lu haritanın KKTC Tapu Dairesi’ndeki haritası

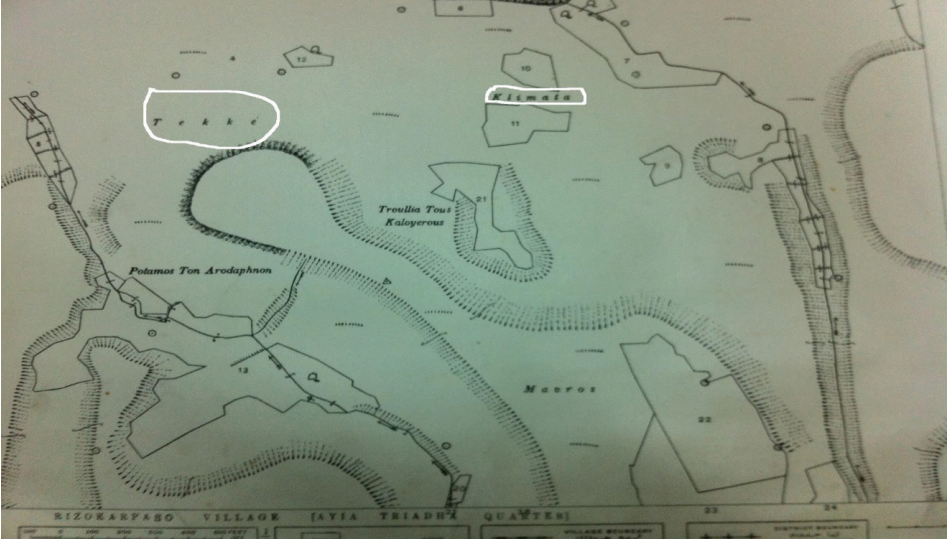

KKTC Tapu Dairesi’nden alınan 16 numaralı fotoğrafa ait haritanın alt köşesinde 1915 tarihi görülmektedir. Dolayısı ile haritalar üzerindeki değişikliklerin muhtemelen adanın tek yanlı olarak İngiltere’ye ilhak edildiği 1914 yılından sonra yapıldığını söyleyebiliriz. KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi ile Tapu Dairesi’nde yapılacak olan karşılaştırmalar neticesinde bu gibi bir çok değişikliğe rastlanacağı kanaatindeyiz.

Fotoğraf 17’de yine Dipkarpaz’da aynı bölgenin biraz daha güneyi görülmektedir. Bu fotoğrafta yine “Tekke” yazısına rastlamaktayız. Bununla birlikte “Klimata” yazısı çok küçük bir alanı kaplamaktadır. KKTC Tapu Dairesi’nden

alınan ikinci haritada ise “Tekke” yazısı silinmiş olup “Klimata” yazısı genişletilmek sureti ile belirginleştirilmiştir.

Fotoğraf 17: Dipkarpaz'da Ayia Triada olarak bilinen bölgenin KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'ndeki haritası

Fotoğraf 18: Fotoğraf 17'nin KKTC Tapu Dairesi'nden alınmış olan haritası

Fotoğraf 17 ve 18 karşılaştırıldığında “Tekke” yazısının silinerek “klimata” sözcüğünün büyütülerek tüm bölgeye isim olarak verildiği görülmektedir. Bu bağlamda, aynı değiştirme ve yok etme tekniklerinin Apostolos Andreas Manastırı'na da uygulandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Apostolos Andreas Kilisesi'nin en eski çekilmiş fotoğrafı 1925 yılında aittir. Fotoğraf Albert Kammerer'in (1925, s. 112) eserinde yer almaktadır. Kammerer'in eserindeki fotoğraf şapele ait en eski fotoğraf olup özellikle daire

içerisine alınmış olan noktada bir adet mezar yer alması gerekirken; görüleceği üzere mezar yerleri ile ilgili hiçbir iz yoktur. Muhtemelen bu tarihe kadar ve Pantelli vakasından sonra izler bilinçli olarak tahrip edilmiştir.

Fotoğraf 18: Manastırın Albert Kammerer tarafından 1925 yılında çekilmiş olan fotoğrafı

Sonuç

Sonuç olarak, hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan hareketle; İskele İlçesi'ne bağlı Dipkarpaz Beldesi'nde yer alan Apostolos Andreas Manastırı, XX. yüzyıl başlarına kadar sadece birkaç köy tarafından bilinen küçük bir kilisedi. Kilisenin yer aldığı bölgeye İslâm ordularının çıkarma yapma ihtimali çok yüksek olup adı geçen sahabe'nin beraberindeki sahabelerle buraya çıktığını söyleyebiliriz. Belki de yeni yapılan kilisenin hemen altında yer alan ve şapel olduğu iddia edilen yapı bir mescid idi. Sayılarının yedi olduğunu varsaydığımız sahabeler, vefat ettikten sonra mescidin önüne ve etrafına defnedilmişlerdir. Ancak bilinen bir gerçek var ki Herevî, Kıbrıs'ta Hala Sultan dışında Urve Bin Sabit adındaki sahabe'nin varlığından da bahsetmektedir. Ancak bu sahabe ve beraberindeki altı kişiye ait olan mezarlar adada meydana gelen otorite boşluğundan dolayı zamanla sistematik bir şekilde yok edilmişlerdir. Bu bağlamda, konu yeni bilgi ve belgelerin ışığında tekrar araştırılmaya ve genişletilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça

- Bağışkan, Tuncer. (1992): Apostolos Andreas Manastırı ve Adak Yeri, *Halkbilimi*, Halk Sanatları Derneği Yayınları, Lefkoşa: S. 6, s. 3-15.
- Bahadır, Mehmet. (2013): *İslâm Fatihleri Kıbrıs'ta*, Ankara: Çetin Matbaacılık.
- Hogard, D. G. (1889): *Devia Cypria; Notes of an Archaeological Journey in Cyprus in 1888*, Henry Frowde Amen Corner, E. C., London: s. 81-82.
- İslâm Ansiklopedisi*, (1998): cilt: 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 220-221.
- Kammerer, Albert. (1925): *A Chypre. L'île d'Aphrodite*, Paris: Librairie Hachette.
- Saurdel-Thomine, J. (1953): *Kitabu'z-ziyârât*, Şam: s. 56.
- Hill, Sir George. (1949): *a History of Cyprus*, Cambridge: The University Press, Vol-I, s. 329.
- Tahar Mansouri. (2001): *Cypre Dans Les Sources, Arabes Medievales*, Lefkoşa: Centre de Recherche Scientifique Sources Et Etudes De L'Histoire De Chypre -XXXVIII-, s. 55.
- Turan, Osman. (1971): *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul: Tufan Neşriyat Yurdu, s. 130.
- White Baker, Samual. (1879): *Cyprus as I Saw It In 1879*, London: Macmillan and CO., s. 135-136.

- Belgeler -

1914-1918 Cihan Savaşı Kıbrıs İngiliz Esir Kamplarında Ölen

ve

Mağusa'da Toprağa Verilen Şehitlerimiz

Derleyen: Ahmed Sami

Kaza Amiri

Mağusa Kıbrıs

ÖN SÖZ

Bu ufacık kitapçığı, bu zamanda, hazırlamaktan maksat Birinci Cihan Savaşı esnasında Mağusa İngiliz Esir Kamplarında şehit olan Türk Askerlerinin hatıralarını anmak ve diğer yandan da şehit düşenler hakkında, kaybolmağa yüz tutan malûmatı, (belki de ilk defa olarak) ilgililere iletmektir.

Bilhassa şehitlerimizin listeleri, son zamanlarda ele geçirmeğe muvaffak olduğum, orjinal evraka ve plânlara istinat etmektedir; yırtılarak mahvolmağa yüz tutan orjinal şehit listeleri ile plânlar tarafından düzenlenerek yanımda mahfuz tutulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanlığına ve Kıbrıs tarihini yazacak olan Türk tarihçilere faydeli olacağına inandığım bu kitapçık pek mahdut sayıda hazırlanmış olup yalnız ilgililerin ve mahdut sayıda kimselerin emrine tahsis edilmiştir.

İleride daha da güzel bir şekilde bastırılmasına gayret sarfedilecektir.

23 Nisan, 1964.

Ahmed SAMİ

Birinci Cihan Savaşı esnasında

Mağusa Esir Kamplarında kalan

Türk Askerî Esirleri hakkında kısa bilgiler.

Sayıları 2000 civarında tahmin edilen Türk esirleri, on gün ara ile, iki ayrı vapur kafilesi halinde ve İngiliz harp gemilerinin refakatinde Eylül 1916, ayında Mağusa Limanına vasıl olmuşlardı.

O vakit yarım olan Mağusa limanının Otello kısmına yanaşan gemilerden karaya çıkarılan Türk esirleri sıra halinde ve süngülü İngiliz askerlerinin kontrolleri tahtında yaya olarak Liman-Tren Stasyonu- Mağusa Kapusu-Karpaz Yolu tarikiyle Karakol bölgesine götürülmüşler ve daha evvel hazırlanan Türk Esirleri Kampına yerleştirilmişlerdi.

Esirler limana vardıklarında yerli Türklerle temasa getirilmemişlerdi; uzun esirlik yılları hemen hemen bütün Türk esirlerinin sıhhatlerine tesir etmişti.

Türk Esirlerinin kat'i rakamları hakkında bir bilgi olmamakla beraber gelenlerin 2. 000 civarında oldukları tahmin edilmektedir.

Sabahın erken saatlerinde limana giren vapurlardan çıkarılan ve esir kamplarına yerleştirilen Türk esirlernin hepsi de Çanakkale veya Süveyiş harekâtlarında esir edilenler, onbaşı, çavuş veya başçavuşlardı. Yalnız esirlerle beraber bir de askeri doktor esir getirilmiş ve bu zatın isminin de Dr. Şevket olduğu bildirilmektedir.

Esirler kampında bir de Cami yapılmış ve burada çok güzel sesli oldukları söylenen hafızlar Kur'an-ı Kerim okurlar ve günde beş defa ezan-ı Muhammediyi kıraat ederlerdi. Sesleri o kadar gürmüştü ki kale içerisinde bulunan Türkler beş vakit ezan okunuşunu ve Kur'an-ı Kerim kıraatlarını rahat rahat dinleyebilmekteymişler.

Yalnız bilhassa cenaze merasimlerinde Mağusalı İmam Mustafa Nuri Efendi kampa götürülür ve cenaze merasimlerini gayet güzel sesli esir hafızlarla idare edermiş. Yalnız o vaktin jurnalcıları sayesinde İmam Efendi ile o vaktin Kavanin Meclisi Mağusa Üyesi Mahmut Celâleddin Efendi İngilizler tarafından esirlere yardım suçuyla Divan-ı Harb'e verilmişler, fakat beraat etmelerine rağmen mahkeme salonu dışında tekrar derdest edilerek Girne Kal'asına sürülmüşlerdi. Ve oradan ancak Cihan Harbinin sonuçlanması ile kurtulmuşlardı.

Esirlik yılları zarfında esir kamplarında ölenler evvelâ şimdiki Namık Kemal Lisesi mıntikasındaki eski ve yeni mezarlıklara ve bir müddet de karakoldaki esir kampı yanındaki özel mezarlığa gömülmüşlerdi. Daha sonraki yıllarda bakımsızlık yüzünden kaybolmağa yüz tutan bu mezarlıklardan kurtulabilen esir mezarları halen Türkler tarafından mezarlık olarak kullanılmakta olan Mağusa Türk Mezarlığının bir kısmına nakledilmişler ve bugün orada görülebilmektedirler.

Ölen esirlerin kısm-ı azamı ecelleri ile ve diğer bir kısım esir de firar ederlerken İngilizler tarafından vurularak şehit edilmişlerdi.

Cenaze merasimlerine esirlerden 30-40 kişilik gruplar iştirak ederler, bunlara hemen hemen aynı sayıda silâhlı İngiliz Askerleri katılır, mezarlıkta İngilizler Askeri Merasim yaparlar, havaya ateş ederler ve bu merasimleri de kaleden çıkan yüzlerce Türk göz yaşları arasından takip ederlerdi.

Cihan savaşının son yıllarında Türk Esirler Süveyiş mıntıkasındaki İngiliz Ordularına gönderilen kerestenin yükletilmesinde Mağusa Limanında amele olarak kullanılmışlardı.

Dr. Şevket Bey kale içerisinde serbestçe girebilir ve Mağusanın ileri gelenleriyle serbestçe konuşabilirdi. Fakat bir defasında Lefkoşa'da oynanmakta olan Vatan ve Silistre piyesini görmeğe gittiğinde Türk ve Anadolu Rum Jurnalcılar kendisini ele vermişler ve Yüzbaşı Fuat Beyin idaresinde tekrar Esir Kampına getirilerek bir daha dışarı çıkmasına müsaade edilmemişti.

Esirlerin yemekleri usulen kırmızı kabaktı ve ekmekleri de kılçıklı arpa ekmeği idi; o zamanın standartlarına göre ekmeğin kalitesi pek çok fena sayılırdı.

Elbiseleri gayet perişan bir halde olduğu halde bütün ceketleri ve pantolonları üzerinde esirlik numaraları vardı.

Ek gıda temin etmek için esirler kamplarında tahtadan sigaralık, takım ve tesbih yaparak bunları tayin arabacılarıyla kaleye kaçırırlar ve satıştan elde edilen para ile sigara, ekmeğe, yemiş gibi maddeleri tedarik ederlerdi.

Esirlerin mektupları Mağusalı Türk kayıkcılar tarafından Mersin'e kaçırılır ve arada sırada da cevap getirilirdi.

Kamplardan kaçmağa muvaffak olan bazı esirler Aynakofu ile Topçu Köy mıntıkalarına kadar gidebilmişlerse de tekrar yakalanarak kamplarına getirilmişlerdi.

Esirler Birinci Cihan Savaşı hitamında 1920 yılı sonlarına doğru kafilesi iki ayrı vapur ile İstanbul'a müteveccihen Adadan ayrılmışlardı.

**1914-1918 BİRİNCİ CİHAN SAVAŞI ESNASINDA ESİR EDİLEREK
KIBRIS'A AKTARILAN VE MAĞUSA ESİR KAMPLARINDA
ÖLEN ŞEHİT TÜRK ASKERLERİNİN LİSTESİ.**

Sıra No.	Esirin No.	Rütbesi	Adı Ve Soyadı	Ölüm Tarihi
1	715	Er	Osman Mahmud	24. 11. 16
2	921	Er	Muharrem Emin	26. 11. 16
3	2048	Er	Mustafa Veli	8. 1. 17
4	526	Er	Mehmed Osman	19. 1. 17
5	4098	Er	Said Ahmed	27. 1. 17
6	4264	Er	Süleyman Mustafa	4. 2. 17
7	1498	Er	Ahmed Abdulla	12. 2. 17
8	3971	Er	Halil Esat	17. 2. 17
9	1721	Onbaşı	Yusuf Muhammed	25. 2. 17
10	2909	Onbaşı	Yusuf Mustafa	2. 3. 17
11	1246	Er	İsmail Hüseyin	3. 3. 17
12	3445	Er	Ali Şaban	8. 3. 17
13	3680	Er	Hasan Ali	10. 3. 17
14	4180	Er	Ahmed Osman	17. 3. 17
15	4885	Er	Muhtedi Ahmed	29. 3. 17
16	4278	Er	Nasuh Salih	30. 3. 17
17	4295	Er	Mehmed Şerif	7. 4. 17
18	441	Er	Ali Adem	16. 4. 17
19	1706	Er	Mehmed İbrahim	23. 4. 17
20	1275	Er	Bayram Recep	24. 4. 17
21	5233	Er	Mustafa Mustafa	24. 4. 17
22	2733	Er	Hasan Hasan	29. 4. 17
23	4336	Er	Mehmed Mustafa	3. 5. 17
24	3834	Er	Mustafa Mehmed	8. 5. 17
25	3884	Er	Salih Ali Osman	20. 5. 17
26	480	Er	İbrahim Halil	21. 5. 17
27	2297	Er	Ömer Hüseyin	21. 5. 17
28	4368	Er	Muhammed Hamza	23. 5. 17
29	3141	Er	Halil Hasan	25. 5. 17
30	4657	Onbaşı	Ahmed Mustafa	29. 5. 17
31	2700	Er	Mehmed Osman	31. 5. 17
32	4145	Er	Abdulla Hasan	1. 6. 17
33	4583	Er	Mehmed Babuş	2. 6. 17
34	473	Er	Fahri Ahmed	6. 6. 17
35	245	Er	Halil Ahmed	11. 6. 17
36	5141	Er	Osman Abdulla	13. 6. 17
37	4804	Er	Akif Mehmed	18. 6. 17
38	3844	Er	Yusuf Ahmed	19. 6. 17
39	1835	Er	Mehmed Said Ali	21. 6. 17
40	464	Er	Mehmed Abdulla	25. 6. 17

41	3105	Er	Ali Hacı Ahmed	30. 6. 17
42	3109	Er	Hanefi Ahmed	30. 6. 17
43	3873	Er	Halil Mustafa	2. 7. 17
44	4909	Er	Yakup Kıdır	13. 7. 17
45	4379	Er	Cafer Memiş	15. 7. 17
46	4277	Er	Mustafa Mehmed	7. 8. 17
47	2960	Er	Muhammed Osman	9. 8. 17
48	2150	Er	Ali Hüseyin	9. 8. 17
49	1290	Er	Mustafa Mehmed	16. 8. 17
50	4760	Er	Raşit Mehmed	18. 8. 17
51	3496	Er	Salih Mehmed	23. 8. 17
52	1482	Er	Hasan Hüseyin	25. 3. 17
53	2502	Onbaşı	Durmuş Bekir	27. 8. 17
54	3684	Er	Duran Osman	1. 9. 17
55	4294	Er	Mehmed Ferhad	6. 9. 17
56	3576	Er	Ali Selim	22. 9. 17
57	3967	Er	Mehmed Emin	29. 9. 17
58	4376	Er	İzzet Mehmed	7. 10. 17
59	2128	Er	Hüseyin Ahmed	7. 10. 17
60	3675	Er	İsmail Mustafa	7. 10. 17
61	4678	Er	Rifat İskender	13. 10. 17
62	5238	Er	Abdulla Mustafa	21. 10. 17
63	911	Er	Ahmed Mustafa	25. 10. 17
64	3555	Onbaşı	Arslan Mehmed	26. 10. 17
65	4582	Er	Mahmud Mehmed	30. 10. 17
66	4142	Er	Şakir Ali	7. 11. 17
67	733	Er	Tahir Muran	7. 11. 17
68	5136	Er	Dede İbrahim	7. 11. 17
69	3786	Er	Nuri Hacı Bekir	22. 11. 17
70	3778	Er	Said Mustafa	30. 11. 17
71	4170	Er	Osman Ahmed	1. 12. 17
72	4033	Er	Ahmed Mustafa	1. 12. 17
73	3090	Er	İsmail Recep	5. 12. 17
74	5128	Er	Salih Osman	5. 12. 17
75	270	Er	İsmail Süleyman	16. 12. 17
76	3831	Er	Mustafa Ahmed	17. 12. 17
77	4609	Er	Mehmed Ali	20. 12. 17
78	2347	Er	Halil Mustafa	23. 12. 17
79	127	Er	İbrahim Recep	4. 1. 18
80	3820	Er	İbrahim İsmail	8. 1. 18
81	4280	Er	Numan Hasan	16. 1. 18
82	3976	Er	Mehmed Ali	19. 1. 18
83	2518	Onbaşı	Muhammed Hüseyin	28. 1. 18
84	1880	Er	Ahmed Mustafa	2. 2. 18
85	4248	Er	Hasan Alı	3. 2. 18

86	3477	Er	İsmail İsmail	8. 2. 18
87	1663	Er	Muhammed Ali Ali	10. 2. 18
88	2443	Er	Ali İliias	23. 2. 18
89	3446	Er	Ahmed Ali	6. 3. 18
90	2835	Er	Mehmed Yusuf	18. 3. 18
91	3192	Er	Ramazan Muhammed	12. 4. 18
92	3590	Er	Ali Süleyman	24. 4. 18
93	2825	Er	Cemal Halil (İbrahim)	18. 5. 18
94	3957	Er	İsmail İbrahim	19. 5. 18
95	1490	Er	Mehmed Ali Ümmet	1. 6. 18
96	1717	Çavuş	Mehmed Mustafa	6. 6. 18
97	1288	Er	Ahmed Ali	22. 6. 18
98	4053	Er	Mehmed Mehmed	1. 7. 18
99	3978	Er	Mehmed Osman	7. 7. 18
100	4030	Er	Mehmed Mustafa	16. 7. 18
101	4045	Er	Tato Ahmed	28. 7. 18
102	1520	Er	Alı Mustafa	2. 8. 18
103	1392	Er	Mustafa Muhammed	3. 8. 18
104	4457	Er	Ali İbrahim	4. 8. 18
105	2005	Er	Kadır Süleyman	8. 8. 18
106	2037	Er	Hasan Ferhad	12. 8. 18
107	3315	Er	Hasan Supaş Hıjnet	25. 8. 18
108	1294	Er	Murat Hasan	23. 9. 18
109	1545	Er	Muhammed Kâmil	29. 9. 18
110	1910	Er	Mehmed Hasan	11. 10. 18
111	6121	Er	Halit Abbas	18. 10. 18
112	4537	Er	Ahmed Yusuf	23. 10. 18
113	3756	Er	Lâtif Ferhat	28. 10. 18
114	4585	Er	Durmuş Ahmet İbrahim	30. 10. 18
115	2057	Er	Mustafa Mustafa	31. 10. 18
116	9194	Er	Cafer Yusuf	5. 11. 18
117	6576	Er	Ahmet Abid	8. 11. 18
118	8239	Er	Osman Mestan	10. 11. 18
119	5864	Er	Hidayet Arif	15. 11. 18
120	10361	Er	Ali Aman	23. 11. 18
121	10419	Er	Mehmet Ayvaz	25. 11. 18
122	2192	Er	Hacı Mehmet Ahmet	24. 11. 18
123	9966	Onbaşı	Hasan Süleyman	26. 11. 18
124	3970	Er	Osman Hasan	27. 11. 18
125	8406	Er	Raif Arif	6. 12. 18
126	10207	Er	Enver Selim	9. 12. 18
127	9733	Er	Ali Sait Ali	10. 12. 18
128	7483	Er	Mahmut İbrahim	12. 12. 18
129	9314	Onbaşı	Salih Ahmet	13. 12. 18
130	10426	Er	İbrahim Hüseyin	14. 12. 18

131	7763	Er	Hüseyin Hasan	18. 12. 18
132	6527	Er	Mehmet Mustafa	22. 12. 18
133	7008	Er	Celâl Mehmet	22. 12. 18
134	9285	Er	Mustafa İlias	27. 12. 18
135	9973	Er	Mustafa Ali Rıza	30. 12. 18
136	8336	Er	Mustafa Mehmet	31. 12. 18
137	3014	Er	Nuri Salih	26. 1. 19
138	8898	Er	Eyyup Halil	1. 2. 19
139	6387	Baş Çavuş	Ahmet Ömer	4. 2. 19
140	5471	Er	Mahmut Cemal	7. 2. 19
141	8529	Er	Abdullah Hüseyin	8. 2. 19
142	6804	Er	Osman Ali	6. 3. 19
143	7408	Çavuş	Aşur Mustafa	9. 3. 19
144	6332	Er	Ali Hasan	15. 3. 19
145	6474	Er	Mustafa Ahmet	19. 3. 19
146	10392	Çavuş	Halil Mustafa	21. 3. 19
147	2976	Er	Hüseyin Muharrem	29. 3. 19
148	9111	Er	Abdul Kadir Hüseyin	1. 4. 19
149	6112	Er	İsmail Süleyman	4. 4. 19
150	9985	Onbaşı	Kâzım Rıza	10. 4. 19
151	5849	Er	Yakup Mustafa	17. 4. 19
152	5504	Er	Süleyman Hasan	21. 4. 19
153	5568	Er	İbrahim Ali	2. 5. 19
154	9525	Er	Süleyman Mehmet	6. 5. 19
155	9173	Er	Mahmut Hasan	11. 5. 19
156	9228	Er	İbrahim İbrahim	12. 5. 19
157	1720	Er	Tevfik Yusuf	29. 5. 19
158	8393	Er	Ahmet Hüseyin	8. 6. 19
159	6812	Onbaşı	Mustafa Mustafa	20. 6. 19
160	4332	Er	Mehmet Nurulla	21. 6. 19
161	1863	Er	Ali Mustafa	25. 6. 19
162	3007	Er	Hasan Osman	2. 7. 19
163	6065	Er	Recep Mecid	5. 7. 19
164	527	Er	Atta Veli	7. 7. 19
165	8009	Er	Şakir Hasan	10. 7. 19
166	8634	Çavuş	Nurullah İbrahim	19. 7. 19
167	9685	Er	Hüseyin Veli	19. 7. 19
168	9630	Baş Çavuş	Mustafa Hasan Hüseyin	21. 7. 19
169	6388	Er	Rassım Rahim	23. 7. 19
170	1888	Er	Mehmet Hasan	29. 7. 19
171	5821	Onbaşı	Hasan İbrahim	3. 8. 19
172	9468	Er	Süleyman Ahmet	4. 8. 19
173	1813	Er	Salih İsmail	6. 8. 19
174	5819	Çavuş	Mehmet İsmail	13. 8. 19
175	7699	Er	Mustafa Hasan Hüseyin	15. 8. 19

176	6274	Er	Veysel Süleyman	15. 8. 19
177	2536	Er	Hüseyin Ali	28. 8. 19
178	8039	Er	Mehmet Yusuf	30. 8. 19
179	8502	Çavuş	Hasan Emin	8. 9. 19
180	8902	Er	Mustafa Ali	15. 9. 19
181	6189	Er	Hasan Ali	15. 9. 19
182	2168	Er	Hüseyin Kadır	24. 9. 19
183	10090	Er	Mustafa Durmuş	26. 9. 19
184	6714	Onbaşı	Raşit Yakup	5. 10. 19
185	7169	Er	Mehmet Halil	7. 10. 19
186	8469	Onbaşı	Mustafa Ali	12. 10. 19
187	9324	Çavuş	Ali Hasan	16. 10. 19
188	8398	Onbaşı	Ahmet Emin	21. 10. 19
189	6963	Er	Halil Halil	23. 10. 19
190	5534	Er	İsmail Ali	26. 10. 19
191	10357	Er	Mustafa İsmail	31. 10. 19
192	1584	Er	Mustafa Eyyup	9. 11. 19
193	7788	Er	Ali Mehmet	11. 11. 19
194	7768	Er	Abdurrahman Hasan	14. 11. 19
195	10081	Baş Çavuş	Kâzım Osman	16. 11. 19
196	7751	Er	Ali İbrahim	25. 11. 19
197	10287	Er	Mehmet Mehmet	5. 12. 19
198	7589	Onbaşı	Durmuş İbrahim	15. 12. 19
199	6442	Er	Arif Recep	22. 12. 19
200	9728	Er	Ali Ahmet	6. 1. 20
201	147	Çavuş	Kadır Fevzi	18. 1. 20
202	6901	Er	Ali Hüseyin	26. 1. 20
203	2756	Er	Dursun Hamza	30. 1. 20
204	6168	Çavuş	Hacı İsmail Ahmet	30. 1. 20
205	6758	Er	Davud Ali Osman	30. 1. 20
206	6639	Onbaşı	Esat Şukri	31. 1. 20
207	4171	Er	İbrahim Mehmet	6. 2. 20
208	5376	Er	Hasan Ahmet	16. 2. 20
209	9532	Er	Mehmet Mehmet	17. 2. 20
210	3735	Er	Akif Muharram	18. 2. 20
211	7750	Onbaşı	Mustafa Şakir	20. 2. 20
212	8248	Er	Ali Hüseyin	7. 3. 20
213	10413	Baş Çavuş	Hacı Ahmet Mehmet Emin	8. 3. 20
214	9633	Onbaşı	Osman Ali	24. 3. 20
215	4714	Er	Osman Mustafa	28. 3. 20
216	3368	Er	Halil İbrahim	2. 4. 20
217	5449	Er	Ali Huseyin	5. 4. 20

Note:

The absolute accuracy of this plan is not guaranteed. In some cases P. of W. were buried with only a small piece of wood to mark the grave, and, before a permanent Headstone (of wood or stone) was erected, these small pins were removed. In some cases the dates on the stones do not agree with the register, as many of the stones were carved, some time after the funeral, by P. of W. in the camo without reference to the Register. There are also differences in some of the names; which were also carved by P. of W. without reference to teh Register.

(Sd) G. B. Motherwell,
LT. COL.
COMM P. of W. CAMP
FAMAGUSTA, APRIL, 1918.

YUKARIDAKİ NOTUN TERCÜMESİ:

Bazı ahvallerde, Harp Esirleri gömüldüklerinde mezar başlarına işaret olarak ufacık tahta parçaları konursa da daimî mezar taşları (tahtadan veya taştan) dikilmezden evvel bu ufacık tahta işaret parçaları kaldırılmakta idiler. Bazı keyfiyetlerde ise mezar taşlarının üzerindeki tarihler sicil ile uyuşmamaktadır, çünkü mezar taşlarının bir çoğu definden bir müddet sonra Harp Esirleri tarafından, sicile hiç bir referans yapılmaksızın, hakkedilmişlerdi. İsimlerin bazılarında da farklar vardır; çünkü bunlar da "Harp Esirleri" tarafından sicile hiç bir referans yapılmaksızın hakkedilmişlerdi.

(İmza) G. B. Motherwell,
KUR. ALBAY
HARB ESİRLERİ KAMPI KUMANDANI
MAĞUSA, NİSAN, 1919.

Belge hakkında kısa açıklama

I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde Batılı devletlerin eline düşen iki yüz bin kadar Osmanlı-Türk askeri, Hindistan, Burma, Mısır, Kıbrıs, Malta, Irak ve Sibiry gibi çok değişik yerlerdeki esir kamplarında yıllarca esir tutulur. Bu esirlerin sayısı, yerleştirildikleri yerlerdeki durumları, zorlu kamp yaşantıları, geri dönüşleri veya oralarda şehit düşmeleri hakkında incelemeler kaleme alınmıştır. Onlardan biri de Gazimağusa yakınlarında Karakol

bölgesinde kurulan İngiliz esir karargâhıdır. İngilizler tarafından Kıbrıs'a getirilen Türk askerlerinin Çanakkale, Mısır ve Hicaz cephelerinden alınan esirler oldukları ve sayılarının iki bini bulunduğu görülür. Bunların çoğu erdir. Onbaşı, çavuşlar yanında bir de İsmail Şevki isimli esir Türk doktoru vardır. Önceleri yerli halk ile temas ettirilirlere ve Magosa'ya Cuma namazına gitmelerine izin verilir, ancak sonraları İngilizler bu uygulamadan vaz geçer. Esirlerin tahtadan yaptıkları kaşık, sigaralık ve hediyelik eşyaları onlara yardım olsun diye Kıbrıs Türkleri satın alır. Yemekleri kırmızı kabak, ekmekleri ta-laşla karışık kılçıklı arpa unundan yapılmıştır. Karakol esaret kampındaki Türk askerlerinin kimisi hastalıktan, kimisi çalıştırıldıkları işler yüzünden ölür kimisi de kamptan kaçarken vurulur. 1916 sonbaharında esir kamplarına getirilen Türklerin hayatta kalanlarının Türkiye'ye dönüşü neredeyse 1925'e kadar on yıla yakın sürer. Esaret sırasında vefat eden, şehit düşen Türk askerlerinin bir kısmı bugün Gazimağusa'da "Çanakkale Şehitliği" adıyla anılan yere gömülmüşlerdir. Daha sonra Kıbrıs'ta Rumlar tarafından vurulan Türkler de bu şehitliğe defnedilmiştir. Buradaki mezar taşı kitabelerini çoğu tabiatın ve zamanın yıpratması sebebiyle zor okunmaktadır. Ancak bunlardan 217 tanesinin esir numarası, rütbesi, adı, soyadı ile ölüm tarihlerini gösteren bir liste Ahmet Sami tarafından teksir yoluyla yayımlanmıştır. Dergimize konan şehitler listesi de bu broşürdür.

Bibliyografya:

Oğuz Karakartal-Metin Akar, "I.Dünya Savaş'ında Kıbrıs'taki Esir Türk Askerleri ve Gazimağosa Çanakkale Şehitliği", *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 7, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 1997, s.7-18;

Nuri Çevikel, *Kıvalı Kuzuların Kıbrıs Dramı ya da Hatırat-ı Esaret* 'i, Şanlıurfa, Ledün 2015.

Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri 1916-1923*, Okman Printing LTD., Girne 2015.

Lapta Haydarpaşazade Camii Mezarlarından Mesut Ağa'nın Mezar Taşı

İsmail GÜLEÇ*

Aşağı Lapta'nın eski Türk mahallesinde bulunan taş yapılı, kare planlı Haydarpaşazade Mehmet Bey Camiin etrafında, muhtelif mezarlar bulunmaktadır. Bunlar arasında mezar taşı en gösterişli ve süslü olanı Mesut Ağa adında birine aittir. Mezar taşlarından baş tarafında olanı üzerinde talik ile yazılmış bir şiir yer alırken ayak tarafındaki taşta ise mezar taşlarında görmeye alışık olduğumuz çok güzel bir üzümlle bezenmiş bir taş yer almaktadır.

Çok ayrıntılı araştırmamakla birlikte Mesut Ağa hakkında elimizde fazlaca bilgi bulunmadığını söyleyebiliriz. Mezarı camide olduğuna göre bânisi olmalı gerekir diye düşünenler olmakla birlikte camiin daha eski tarihli olduğunu düşündüğümüzde belki tamir ettiren biri olabileceği gibi çevrede hayır hasenatıyla tanınan bir hayırsever olduğu da düşünülebilir. Mezar taşına ve şiire bakıldığında sevilen bir kadı veya müderris olabileceğini söyleyebiliriz.

Mezar taşından anladığımız kadarı ile 1799 yılında vefat eden Mesut Efendi mezar taşındaki kavuğa bakacak olursak mesleği küçük dereceli müderris, küçük ve orta kademedeki kadı, müftü, imam veya vakıflarda çalışan biri ile derviş olmalıdır.

Şiir Tevfik adında bir şair tarafından kaleme alınmış şiirin vezin bakımından kimi kusurları olmakla birlikte

Hüve'l-Bakî sene 1213/1799

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

Vefâsızdır bu mekkâre buna meyl etmez âkiller
Sakin aldanma zirâ hiledir her yerde maksûdu

Bu kahpe dünya vefâsız olduğu için akıllı
kimseler gönül vermezler. Sakin sen de bu
yalan dünyaya aldanma, çünkü onun her
yerde yapmak istediği şey hiledir.

* Prof. Dr., Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Gınâda misl-i Kârûn olsa da Âdem müfid olmaz
Gelir bir gün ki terk eyler gene dünyâda mevcûdu

Cezîre ağniyâsından olan Mes'ûd Efendi'nin
Cihâne intişâr etmişken elhak şöhret-i cûdu

Bu gün hâk-i siyâhı eylemişdir mesken ü me'vâ
Bu hâl âlemde bî-şek herkesin bi'l-cümle meşhûdu

Nice hayrât inşâsıyla kıldı kabrini tenvîr
Muvaffak oldu elbet def'e ol şeytân-ı merdûdu

Zuhûr etdi bu târih-i mücevher hâmeden Tevfik
Hüdâ mes'ûd ide uhrâda firdevs içre Mes'ûd'u¹

Zenginlikte Karun gibi olsa da insanoğlu
ondan yararlanamaz. Çünkü bir an gelir ve
her neyi var ise bu dünyada bırakır gider.

Ada'nın zenginlerinden olan Mesud
Efendi'nin cömertliğinin şöhreti bütün
dünyaya yayılmışken

Bugün kara toprağı kendisine mesken
edinmiştir ve bu durum dünyada herkes
tarafından görülmüştür.

Yaptığı hayırlarla kabrini nurlandırarak
kovulmuş şeytanı kendisinden
uzaklaştırmayı başardı.

Ey Tevfik, bu noktalı harflerden oluşan tarih
kaleminden döküldü. Allah ahrette Mesud
kulunu Firdevs cennetinde mesut etsin.

Rûhuna Fâtihâ

1 Son mısradaki noktalı harflerin (2 hı (600x2), 2 ye (10x2) 1 fe (80) ve bir çim (3) toplamı 1303 etmekte ve 'firdevs içre'de olan noktalı harfler (f (80) ye (10) ve çim (3) çıkarıldığında 1213 tarihi çıkmaktadır

- Kitabiyat -

İhsan Tayhani, *Kıbrıs Havacılık Tarihi ve Kıbrıslı Havacılar.*

Lefkoşa: 2017, 401 s. (Resimli, belge ve indeks var)

Lefke Avrupa Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Doç. Dr. İhsan Tayhani'nin, yaklaşık altı yıldır üzerinde çalıştığı "*Kıbrıs Havacılık Tarihi ve Kıbrıslı Havacılar*" konulu kitabı yayımlandı.

Kıbrıs havacılığı alanında bir ilk yapıt olma özelliği taşıyan bu çalışma, on bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve 1956 Süveyş Bunalımı sırasında bölgede egemenlik çatışması içerisinde olan güçler tarafından kullanılan Kıbrıs Hava Sahası ele alınmakta ve Kıbrıs Hava Sahası'nın stratejik açıdan önemi irdelenmektedir. Birinci bölümde ele alınan konulardan birisi de hep gündemde olan İngiliz Üsleri ve üslerin küresel bağlantılarıdır.

İkinci bölümde; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Kurumsal Havacılık Faaliyetleri gözden geçirilmekte, cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra kurulan ve başarılı faaliyetlerinin yanında, azımsanamayacak sayıda Kıbrıslı pilotun yetişmesinde rolü olan Kıbrıs Türk Hava Kurumu'nun tarihsel gelişimi incelenmekte ve kurumun dramatik sonu sergilenmektedir.

Üçüncü bölümde; Kıbrıs Türk Hava Kurumu'nun emektar yöneticileri ile yapılan söyleşilere yer verilmek suretiyle kurum tarihinin perdesi bir parça daha aralanmaktadır.

Dördüncü bölümde ise; Türk Hava Kuvvetleri Mensubu veya Sivil Havacı pilotların yaşam öyküleri yer almaktadır. İçlerinde hayattan ayrılanlar olduğu gibi, halen aktif olarak çeşitli Hava Yolu Şirketlerinde görev yapmakta olan pilotlar var. Yine aynı bölümde Türk Hava Kuvvetleri mensubu Kıbrıslı şehit pilotlar; Yzb. Gültekin Şengör ile Bnb. Yılmaz Başaran'ın yaşam öykülerine yer verilmiş. Ayrıca çalışmada; 1964 olayları sırasında Türk Hava Kuvvetleri'nin Kıbrıs hava harekâtı sırasında, Yzb. Cengiz Topel ile birlikte dörtlü kolda uçan ve Cengiz Topel'in uçağının vurulmasından sonra geri dönen, şimdilerde hayatta olan Kıbrıslı pilot Mehmet Konedralı'yayer veriliyor olması, ilgili bölüme duygusal bir boyut katmaktadır.

Kitabın beşinci bölümü, Kıbrıs uğruna şehit olan pilotlardan Yzb. Cengiz Topel ve Ütğm. İlker Karter'e ayrılmış.

Altıncı bölümde Kıbrıs Havaalanları ve tarihsel süreç içerisinde zaman zaman kullanılan pistlere yer veriliyor.

Yedinci bölümde; şimdilerde halen gündemi işgal eden ve yine dramatik bir sonu olan "Kıbrıs Türk Hava Yolları"nın serüveni irdeleniyor.

Sekizinci bölümde; Geçitkale Havaalanı ile birlikte Hava Sporları Federasyonu ele alınmış.

Dokuzuncu bölümde ise; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üniversitelerinde Fakülte ve Yüksekokullar bünyesinde bulunan Havacılık bölümlerine yer verilmektedir.

Sonuç kısmının yer aldığı onuncu bölümde de, Kıbrıs'ın çok yönlü stratejik önemine değinildikten sonra, geleceğe yönelik bir projeksiyon yapılmaktadır.

Doç. Dr. İhsan Tayhani'nin sözü edilen çalışması, özellikle havacılıkla ilgilenen kişiler ve üniversitelerde havacılık öğrenimi gören öğrenciler için bir kaynak kitap niteliğindedir.

Soyalp TAMÇELİK, Mustafa Kemal KASAPOĞLU, Kıbrıs'ta Mizah Gazetesi Akbaba'nın Günümüz Türkçesine Aktarılması ve Değerlendirilmesi. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016. 775 s. (Tıpkıbasım ve indeksli)

Basın ile siyasal sistem arasındaki ilişki, çoğu zaman karmaşık ve tanımlanması oldukça güçtür. Ancak bu ilişkinin en belirgin yanı, ilgili ülkede veya kamuoyunda gündem belirlemiş olmasıdır.

Bundan hareketle toplumsal, siyasal ve kültürel değişimin olumlu ya da olumsuz yönlerinin kayıt altına alındığı alanlardan biri olan basının, Kıbrıs'ta gündem belirleme sürecine ve iç dinamiklerine bakmayı gerektirmiştir. Özellikle Kıbrıs Türk basınında mizah gazetelerinden biri olan *Akbaba* gazetesinin seçilmesi; dönemin sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik değişimin merkezi otoriteye yansımalarıyla ve bunun dışarıdan nasıl algılandığıyla ilgilidir.

Bu dönemde görülen ve Kıbrıs'ta *Yeni Osmanlılar* hareketinin temsilcilerinden olan Ahmet Tevfik Efendi'nin çalışmaları oldukça dikkat çekicidir. Zira Türk toplumu arasında ilk mizah gazetesi örneklerinde olan *Kokoz* ve ardından çıkan *Akbaba* gazeteleri, bizzat Ahmet Tevfik tarafından

yayımlanmışlardır. Ancak buradaki esas konu, aydınlanmacı düşünce sisteminin Kıbrıs Türk toplumu içinde yayılmasını ve sorgulayıcı zihniyetin gelişmesini sağlamasıdır. Bu nedenle Ahmet Tevfik, Ada'daki Türkler arasında ilk profesyonel gazeteci olma özelliğiyle ortaya çıkmış ve düşüncelerini bazen nesirle, bazen şiirle, bazen piyesle, bazen de fıkra ile anlatmaya çalışmıştır.

İşte bu çalışmayla, değerli okuyuculara ve araştırmacılara aktarılmaya çalışılan başlıca düşünce, Kıbrıslı Türkler arasında erken dönem mizah gazetelerinden olan *Akbaba*'yı günümüz Türkçesine aktarmak, dönemin şartlarında göre gelişen olayların özelliğini incelemek ve Kıbrıs Türk Basın Tarihi'ne bir nebze de olsa katkı sağlamaktır.

Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler öğretim üyelerinden Prof. Dr. Soyalp Tamçelik ile Kıbrıs Vakıflar İdaresi arşiv uzmanı Mustafa Kemal Kasaçoğlu'nun imzasını taşıyan *Akbaba*'nın Kıbrıs'ta bu yönde bulunan bir boşluğu doldurabileceği değerlendirilmektedir.

Akbaba ile ilgili olarak yaklaşık 3 yıl süren çalışmalarda Kıbrıslı Türklerin kültür ve basın tarihi için model geliştirildiğini, bu konuda yapılan ilk model araştırmalardan biri olduğunu ve birebir günümüz Türkçesine aktararak ardından değerlendirme yapıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Ankara'da basılan ve Gazi Kitabevi tarafından çıkartılan bu kitap, İsmail Bozkurt'un önsözde yazdığı gibi Kıbrıslı Türklerin toplumsal belleğine yapılan katkı niteliğindedir.

Akbaba Gazetesi, 13 Ekim 1897 ile 31 Ağustos 1898 tarihleri arasında Kıbrıs Türk mizahının bilinen en keskin zekâlı ve ilk ustası kabul edilen Ahmet Tevfik Efendi'nin çıkarttığı bir mizah gazetesidir. Ahmet Tevfik, *Akbaba Gazetesi*'nde 'sorgulayan' bir tavır takınmış ve bu yöntemle, sorgulayıcı gazetecilik örneğini sergilemiştir. Ayrıca Ahmet Tevfik, gazete yazılarında Ada'nın yerel sorunlarının ve Türk ahalsinin durumunun ne olacağıyla ilgili cevap aramaya çalışmıştır. Bunun için Ahmet Tevfik'in, Türkler arasında yaşanan birtakım sorunların gündeme getirilmesinde ve bunların çözümünde çaba sarfettiği görülmüştür.

Kıbrıs'ta Türkler arasında erken dönem mizah gazetelerinden olan *Akbaba*'nın bütün yönleriyle ortaya çıkarılması, bir yönüyle Kıbrıs Türk Basın Tarihi'ne katkı sağlaması açısından önemli bir çalışmadır. *Akbaba Gazetesi*'ne yönelik böyle bir çalışmanın yapılması, bu sahada yapılan çalışmalar arasında ilk olması açısından da önemlidir. Bu önemin bir başka sebebi de Ada'daki siyasal gündemi etkileyen unsurların ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olmasıdır. Böylece Ada'daki Türk basınının üzerine bu denli odaklaşılması,

Ada'daki toplumsal tarih araştırmalarının temelini oluşturması ve basının siyasetle ilişkisi üzerinde durulması, bugüne kadar yapılan araştırmalardan farklı olmasına neden olmuştur.

Yayımlanan kitap, yaklaşık 800 sayfadan oluşmaktadır. Kıbrıs Türk basının, kùltür, siyasal ve sosyal tarihine ışık tutacak nitelikteki bu çalışma, Kıbrıs Türk tarihindeki boşluğu bir nebze olsa da doldurma niyetindedir.

Akbaba'nın yirmi üç sayılık külliyatı, yaklaşık üç yıl süren bir çalışmanın sonucudur. Bu çalışmada ilkin Osmanlıca'dan günümüz Türkçesine aktarımda bulunulmuş, dönemle ilgili olarak gazetede çıkan bütün haberler incelenerek sınıflandırılmış, ardından da belirli kriterlere göre analiz edilerek kategorize edilmiş ve ilgili metinler analitik değerlendirmeye tâbi tutularak ve konularına göre tasnif edilerek sınıflandırılmıştır.

Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "Basın ve Kıbrıs", ikinci bölümde "Akbaba Gazetesinin şekli ve Analitik Özellikleri", üçüncü bölümde "Akbaba Gazetesinin Günümüz Türkçesi'ne Aktarımı" ve dördüncü bölümde ise "Akbaba Gazetesinin İçerik Analizi" yapılmıştır.

Dolayısıyla bu dönem aydınlarının düşüncelerini aktarma aracı olarak kullandığı gazetelerle, Ada'da yaşayan toplumların ve bireylerin kendi arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğini ve ilgili konuları hangi zaviyeden değerlendirdiklerini görmek, heyecan verici olduğu kadar ufuk açıcı bir faaliyet olarak da değerlendirilmektedir.

KAİD Makale Yazım Kuralları

Başvuru sürecinde yazarlar, başvurularının aşağıdaki listedeki bütün maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler. Bu rehberde uymayan başvurular yazarlara geri gönderilecektir.

Genel Kurallar

- KAİD Dergisinde, yazarların makaleleri APA 6 Publication Manual yayın ilkelerine ve Turabian'a uygun olarak hazırlanmalıdır.
- Makaleler Word formatında A4 (21x29, 7 cm) sayfa düzeninde olup kenar boşlukları Normal (dört kenardan da 2. 5 cm) boşluk bırakılmış olmalıdır. Makale kabul oluncaya kadar kenar boşluklarına hiçbir şey yazılmamalıdır.
- Yazılar, Palatino Linotype yazı tipinde, normal yazı stilinde, 12 punto ve 1. 5 satır aralığı kullanılarak iki yana yaslı olarak yazılır. Makale 20 sayfayı geçmemelidir.

Başlık, Yazar(lar), Özet ve Anahtar Kelimeler

- Makale başlığı kısa ve açık olmalıdır. Başlık ilk harfleri büyük, 14 punto büyüklüğünde koyu olarak yazılmalı ve ortalanmalıdır. Başlık en çok 15 kelime olmalıdır.
- Yazarların isim ve soy isimleri başlıktan sonra bir satır boşluk bırakılarak 12 punto büyüklüğünde ve koyu olarak yazılmalıdır. Yazarların unvanı ilk harfleri büyük olarak, ismi ilk harfi büyük diğerleri küçük harf, soy ismi tamamen büyük harf olmak üzere ve ortalanmış olarak verilmelidir. Yazarların soy isminin sonuna özel bir im (*) eklenmelidir. Bu imle, yazarların unvanı, görev yaptığı kurum ve e-posta adresi birinci sayfanın altına dipnot olarak ifade edilmelidir.
- Yazar isimlerinden sonra bir satır boşluk bırakılarak satır başı yapılmadan 10 punto büyüklüğünde "Öz" başlığı yazılır. Başlığı takip eden satıra 150 ile 200 kelime arasında makalenin önemli noktalarını belirten özeti yazılır.

- Özetten sonra bir satır boşluk bırakılarak “Anahtar Kelimeler” başlığı yazılır ve devamında virgülle ayrılmış en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere anahtar kelime yazılır. Makale Türkçe yazılmış ise Türkçe öz ve anahtar kelimelerin İngilizceye çevrilmiş hali “Abstract” ve “Keywords” olarak yazılır.
- Türkçe makalelerin yazımında, özel durumlar dışında, *TDK Yazım Kılavuzu* esas alınmalıdır.
- Tablo ve şekiller, kurallara uygun biçimde hazırlanmalı ve metin içine yerleştirilmelidir.
- Tablo ve şekil numaraları 1’den başlayarak sırayla verilmeli (örneğin; Tablo 1, Tablo 2), (Şekil 1, Şekil 2 vb.) ve başlıkları yazılmalıdır.
- Tablo yazısı ve başlığı tablonun üstünde yer almalıdır. Tablo yazısı yazılıp, numarası verildikten sonra nokta konulur ve bir karakterlik boşluk bırakıldıktan sonra yanına devam edecek şekilde ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olarak tablonun ismi yazılır.
- Şekil yazısı, şekillerin numaraları ve isimleri, şekillerin altında yer alır. “Şekil” yazılıp, numarası verildikten sonra nokta konulur ve bir karakterlik boşluk bırakıldıktan sonra yanına devam edecek şekilde ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olarak şekil ismi yazılır.
- Tablo ve şekil metinle aynı puntoda yazılır. Tablo adı ya da şekil adı ile tablo ya da şekil arasında satır aralığı bırakılmaz. Tablo ve Şekil adları ortalanır. Tablo ve şekilden önce bir satır aralığı boşluk bırakılır. Tablo ve şekiller belirtilen yazım alanlarının dışına taşmamalıdır. Metin içinde ilgili tablo ve şekillere atıfta bulunulmalıdır.
- Metin içinde gösterilen bütün kaynaklar, Kaynakça listesinde yer almalıdır. Makalenin sonunda yer alan Kaynakça bölümü için kaynak göstermede alfabetik olarak ve aynı yazar için kronolojik olarak yazılmalıdır.